magazin istoric

ANUL XVI Nr. 5 (182) MAI 1982

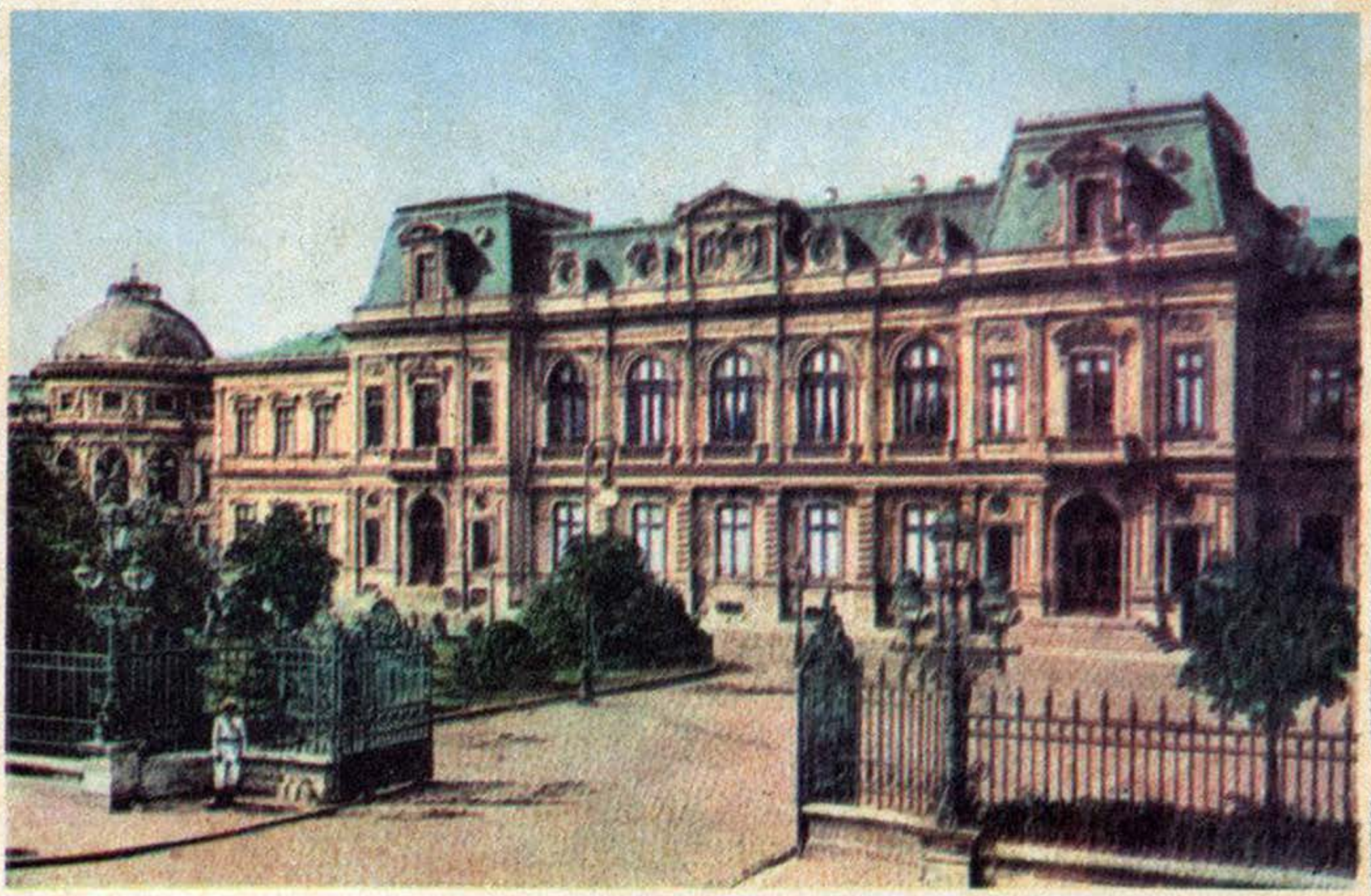

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVI

Nr. 5 (182)

mai 1982

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PAŞCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

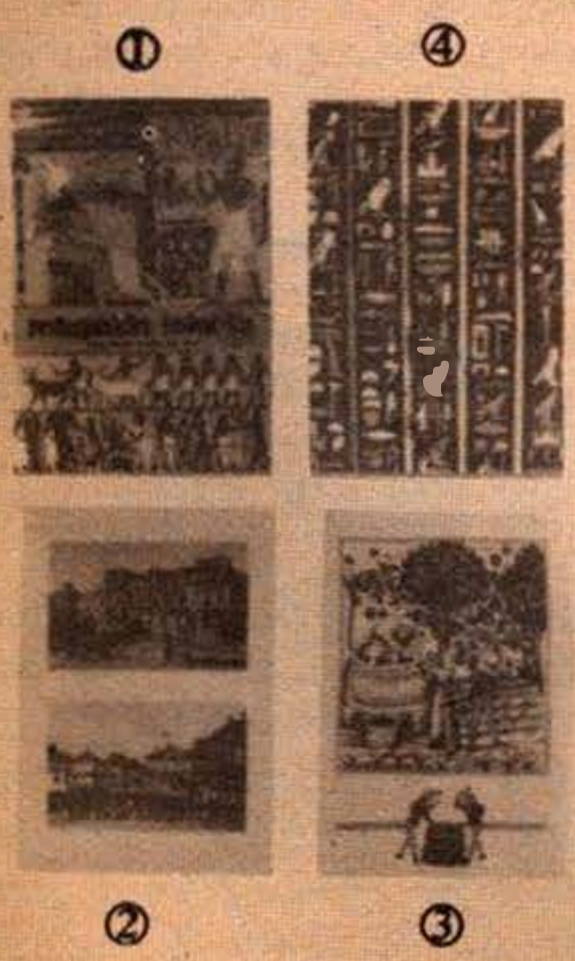

① ④ ② ③

SUMAR

Glorioasă istorie de luptă revoluţionară:
Mircea Muşat 2

Congresul cercurilor socialiste şi al sindicatelor — 1907 4

Nicolae Titulescu şi epoca sa:
Ion Popescu-Puţuri 6

1877. Documente daneze despre independenţa României:
Cristian Popişteanu, Valeriu Avram 10

Eliberînd 4 000 localităţi:
Ion Botea, Arbore Popescu, Stan Zătreanu, Gh. Mihail 14

Pîinea supravieţuirii şi a victoriei:
Dmitri Pavlov 16

Istoria şi revoluţia tehnico-ştiinţifică 21

Din nou despre „Cazul Tilea":
David Britton Funderburk 23

Monumentul princiar de la Cucuteni:
Marin Dinu 30

Omenie şi ajutor celor loviţi de barbaria nazistă:
Ştefan Ianc, Ioan I. Bîrzu, I.M. Ştefan 33

„Carte pre limba românească":
Valeriu Anania 36

Agonia Republicii de la Weimar:
Georges Castellan 41

1780 — o răscoală la Londra:
Richard Holmes 44

Nicolae Iorga aşa cum l-am cunoscut (III):
G.T. Kirileanu 47

Drumul vinului:
Fernand Braudel 51

Abomey, un regat al amazoanelor:
Aurel Filimon 54

Incendiul bibliotecii din Alexandria:
Jean Pernoud 59

• **Cărţi sosite la redacţie...** 28 • **Poşta** Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① Momente din viaţa cotidiană a Egiptului antic. Desenele au fost descoperite pe pereţii interiori ai unui mormînt regal datînd din vremea dinastiei 18 (aproximativ 1390 î.e.n.)

④ Hieroglife din sticlă policromă incrustată în lemn împodobesc un sarcofag datînd din anul 330 î.e.n. (**Incendiul bibliotecii din Alexandria,** p. 59)

② Bucureşti (sus) şi Copenhaga, la sfîrşitul secolului trecut (**1879: Copenhaga recunoaşte independenţa absolută de stat a României,** p. 10)

③ Culesul strugurilor în Italia medievală (sus), miniatură de epocă; arta dogăriei era foarte preţuită în acea vreme (jos) (**Drumul vinului,** p. 51)

GLORIOASĂ ISTORIE DE LUPTĂ REVOLUȚIONARĂ

Dr. MIRCEA MUȘAT

Ne apropiem de împlinirea a 90 ani de cînd s-au deschis, la 31 martie 1893, în sala Clubului muncitorilor din Piața Amzei din Capitală, în prezența a zeci de delegați reprezentînd organizațiile socialiste, cluburile și asociațiile profesionale muncitorești din București și principalele centre ale țării, lucrările Congresului[1] care avea să pună bazele partidului politic al muncitorilor din România, unul dintre cele mai vechi partide ale clasei muncitoare din Europa.

Acest moment marchează o etapă de referință în istoria poporului nostru, care pune și mai mult în evidență drumul parcurs de mișcarea muncitorească și socialistă din România, gradul său de maturizare politică, profesională și organizatorică la sfîrșitul veacului trecut, faptul că ea s-a născut din solul realităților românești, reflectînd stadiul de dezvoltare economică și social-politică a țării noastre, confruntările politice și ideologice interne și internaționale. În același timp, crearea partidului politic revoluționar al proletariatului român a ridicat pe o treaptă superioară lupta clasei muncitoare, a sporit rolul ei în întreaga dezvoltare social-economică și politică a țării, a dat o puternică lovitură teoriilor care negau existența și rolul istoric al proletariatului în România.

Prin programul său, fundamentat pe principiile materialismului dialectic și istoric, prin întreaga sa activitate, partidul muncitorilor s-a afirmat în peisajul politic al țării ca singurul partid care și-a înscris pe steagul său, alături de țelul final al luptei clasei muncitoare — desființarea relațiilor de producție capitaliste și făurirea unei noi societăți — o serie de revendicări economice și politice imediate, realizabile chiar în condițiile regimului capitalist: garantarea dreptului de întrunire și organizare, egalitatea juridică a femeii cu bărbatul, votul universal, învățămîntul gratuit etc. Programul sublinia rolul istoric al clasei muncitoare și sarcina partidului său „de a organiza proletariatul, de a organiza poporul muncitor și a-l mobiliza la luptă în vederea îndeplinirii misiunii care-i revenea". Pentru prima dată în istoria României se afirma ca principiu programatic al unui partid politic întemeierea societății socialiste.

În cinstea aniversării acestui glorios jubileu, evocăm cu legitimă mîndrie minunatele tradiții de luptă ale proletariatului român, drumul de peste un veac și jumătate parcurs de clasa muncitoare, care, prin acțiunile sale, prin organizațiile proprii de clasă, prin țelul propus, avea, încă de atunci, atributele acelei forțe revoluționare capabile a-și asuma misiunea istorică de a construi o societate nouă, eliberată de orice asuprire, pe pămîntul României. „*Prin natura sa de clasă, prin locul său în producția materială* — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — *proletariatul devine exponentul aspirațiilor întregului popor muncitor, interesele sale corespunzînd pe deplin cu interesele tuturor oamenilor muncii, cu cerințele obiective ale dezvoltării societății*".

Programul de luptă al proletariatului român a concentrat, alături de idealul socialismului, pe cele ale luptei întregului nostru popor pentru unitate și independență națională, idealuri pentru înfăptuirea cărora strămoșii noștri au făcut uriașe sacrificii materiale și umane. Năzuințele țărănimii oprimate, luminate prin veacuri de flăcările marilor răscoale țărănești, ca și aspirațiile marilor conducători de țară și de oști, ale cărturarilor și revoluționarilor democrați au împurpurat zorii epocii moderne a României. În dăruirea amplă și generoasă, clasa muncitoare a încorporat întregul eroism și spirit de abnegație al zecilor de mii de martirizați — țărani, iobagi sau liberi, tîrgoveți, meșteșugari și cărturari — care au înnobilat cu lupta și jertfa lor cronica istoriei patriei noastre.

O trăsătură caracteristică a mișcării muncitorești din România, încă de la apariția sa în secolul trecut, o constituie spiritul combativ novator, de receptivitate la ideile înaintate ale timpului.

Pentru a face față exploatării capitaliste și privațiunilor de tot felul, muncitorii au început să acționeze pe linia organizării profesionale. Între acestea menționăm societățile de întrajutorare ale tipografilor din Brașov și Timișoara, create în 1843 și 1851, ale calfelor și tipografilor din București, înființ-

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1968, 4/1973 și 3/1981; vezi de asemenea, suita de articole consacrate congreselor partidului politic al clasei muncitoare din țara noastră (nr. 7, 9, 11-12/1981 și 1-3/1982).

„Ceaușescu și poporul" — realitate definitorie a istoriei noastre contemporane

țate în 1855 și 1858, ca și cele ale muncitorilor din Arad, Tr. Severin, Cluj, Iași etc.

Dezvoltarea mișcării muncitorești a fost legată indisolubil de pătrunderea și răspîndirea ideilor socialiste, progresiste, democratice. Bogatele tradiții înaintate ale poporului român, ale revoluționarilor de la 1848 s-au dezvoltat în strîns contact cu mișcarea revoluționară internațională, au creat un climat favorabil răspîndirii ideilor socialiste. Acestea au fost receptate în România încă din faza lor utopică, fiind materializate și concretizate în falansterul de la Scăeni-Prahova (1835-1836), înființat de Teodor Diamant[1]. Intelectuali și militanți ai generației de la 1848, ca Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Ion Ionescu de la Brad, C.A. Rosetti, Ion Ghica și alții, au manifestat un viu interes pentru ideile socialiste ale timpului. Prin intermediul unor lucrări apărute în limba franceză, Karl Marx a cunoscut unele idei ale lui Nicolae Bălcescu cu privire la problemele economice, sociale și politice ale țărilor române, utilizîndu-le chiar în opera sa fundamentală — *Capitalul*.

Activitatea Internaționalei I-a, creată în 1864 și proclamarea Comunei din Paris[2] în 1871 au favorizat o mai bună cunoaștere a ideilor socialiste, a experienței de luptă a clasei muncitoare internaționale de către intelectuali și muncitori români cu stare de spirit înaintată; unii dintre ei (Mircea Rosetti, Gheorghe Panu, Vasile Conta, Zamfir Arbore, Carol Farcaș, Gh. Ungureanu ș.a.) au participat la secțiile Internaționalei I-a, iar alții (Al. Cociu, dr. Cernătescu, C. Haralambie ș.a.) pe baricadele Comunei din Paris.

Acest climat a permis, treptat, să circule lucrări de bază ale întemeietorilor socialismului științific, cum au fost: *Situația clasei muncitoare din Anglia*, *Manifestul Partidului Comunist*, *Capitalul* ș.a., ca și înființarea la Timișoara a unei Secții a Internaționalei I condusă de Gh. Ungureanu și Carol Farcaș[3].

La începutul deceniului VIII al secolului trecut apar cercurile socialiste, mai întîi la București și la Iași, apoi la Ploiești și în alte centre ale țării. Prin sarcinile pe care și le propuneau, reprezentanții acestora se considerau continuatorii direcți ai luptei duse de generația pașoptistă, iar apariția lor reflecta un anumit stadiu de dezvoltare și maturizare a clasei muncitoare din țara noastră și a societății românești în general.

În acest cadru istoric a luat ființă, în urmă cu 110 ani, la 1 octombrie 1872, Asociația generală a lucrătorilor din România[4], pas important pe calea organizării clasei muncitoare din țara noastră. Evenimentul a fost pregătit prin intermediul primelor gazete muncitorești — *Tipograful român* (1865), *Analele tipografice* (1869), *Uvrierul* (1872) — în paginile cărora găsim inserate articole despre viața și activitatea muncitorilor, despre necesitatea întăririi organizării lor. Ca primă organizație care a reușit să unească proletariatul la nivel național, Asociația generală a avut meritul de a fi insuflat muncitorilor sentimentul luptei pentru revendicări economice și politice la nivelul întregii țări, de a fi demonstrat necesitatea și însemnătatea unirii celor exploatați în organizații puternice, bazate pe principiul luptei de clasă. Dezvoltarea numerică a proletariatului, în anii care au urmat, continua ridicare a nivelului conștiinței sale politice, ca urmare a răspîndirii ideilor socialismului științific, creșterea acțiunilor de întrajutorare în organizații puternice

---

1-4 *Magazin istoric*, nr. 2/1975; 3/1976; 6/1979; 10/1972.

(Continuare în p. 9)

1907
(29 iunie-1 iulie)

CONGRESUL CERCURILOR SOCIALISTE

(Al VIII-lea al mişcării muncitoreşti din

La lucrările congresului, care au avut loc la Galaţi, au participat 86 delegaţi, din partea a 51 organizaţii politice şi profesionale muncitoreşti din: Galaţi — 41 (Cercul socialist „România Muncitoare" — 4, sindicatul „Înfrăţirea muncitorilor" — 3, sindicatelor lucrătorilor de la C.F.R. — 3, cizmarilor — 2, metalurgiştilor — 4, Port-cherestea — 4, Fabrica de cuie — 4, Agenţiile — 3, Agenţiile, secţia manufactură — 1, Fabrica de produse chimice — 4, Pescăruşii-port — 1, Docuri — 3, Cereale — 2, Tramvaie — 1, Docurile plutitoare — 1, Căruţaşi — 1); Bucureşti — 20 (Cercul socialist „România Muncitoare" — 5, sindicatele lucrător lor de la C.F.R. — 2, lucrătorilor în fier şi metal — 1, tîmplarilor — 2, cizmarilor — 2, frînghierilor — 1, sculptorilor şi zidarilor — 1, curelarilor — 1, croitorilor — 2, tapiţerilor — 1, tipografilor — 1, călcătorilor — 1); Iaşi — 10 (Cercul socialist „România Muncitoare" — 3, Cercul de studii sociale — 2, sindicatelor croitorilor şi cizmarilor maşinişti — 1, tăbăcarilor — 1, tîmplarilor — 1, frînghierilor — 1, brutarilor — 1); Ploieşti — 4 (Cercul socialist „România Muncitoare" — 1, sindicatele metalurgiştilor — 1, cizmarilor — 1, cheînerilor, tîmplarilor, tăbăcarilor şi croitorilor — 1); Brăila — 6 (sindicatele tîmplarilor — 2, zugravilor şi vopsitorilor — 2, măcelarilor — 2); Paşcani — 2 (sindicatul lucrătorilor de la C.F.R.); Cîmpina — 1 (sindicatele metalurgiştilor şi tîmplarilor); Giurgiu — 1 (sindicatul cizmarilor); Adjud — 1 (sindicatul lucrătorilor de la C.F.R.).

Pe baza stenogramei congresului, a fotografiei-grup a delegaţilor şi a altor documente, au fost identificaţi următorii 54 participanţi la lucrări:

GALAŢI: **Andrei Ionescu, D. Stoiculescu, N. Constantinescu-Garibaldi, Mişu Ionescu, I. Constantinescu, Gh. Despa, Gh. Pandelescu, I. Zamfir, State Renea, Traian Stolanovici, Al. Gheorghiu, Gh. Săndulescu, C. Manea, Soldatovici.**

BUCUREŞTI: **I.C. Frimu, D. Marinescu, Mihail Gheorghiu-Buior, dr. Cr. Racovski, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu, Voicu Andreescu-Rîureanu, Vasile Anagnoste, I. Gh. Oprescu, N.C. Georgescu, Rozalia Frimu, Dumitru Pop, C. Popovici, A. Vasiliu, Şt. Ionescu, P.I. Dumitrescu, Gh. Filip, I. Şt. Dumitrescu, Vasile Dingu, I. Ştefănescu. N. Mihăilescu, D. Dumitrescu, L. Paukerov, Gh. Rădulescu, Debora Breazu, Ecaterina Mineu, Schafhitel au participat la lucrări ca invitaţi.**

IAŞI: **dr. Ottoi Călin, I. Sion, Em. Socor, B. Vecsler, I. Laic, Drăgan.**

PLOIEŞTI: **N.A. Georgescu, Mitică Niculescu.**

BRĂILA: **N.D. Cocea, Em. Bastardo, Ivaşcu.**

CÎMPINA: **Gh. Muşoiu.**

PAŞCANI: **Al. Gh. Dimitriu.**

Au fost identificate fotografiile următorilor 30 participanţi la congres:

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forța socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

ȘI AL SINDICATELOR
România) PARTICIPANȚI LA CONGRES

Ordinea de zi a congresului

1. Raportul Comisiei Generale a Sindicatelor din România asupra activității desfășurate în anii 1906-1907 (raportor: **Al. Constantinescu**).
2. Atitudinea [mișcării muncitorești] față de corporații (raportor: **P.I. Dumitrescu**).
3. Situația materială a gazetei [**România muncitoare**] (raportor: **Rozalia Frimu**).
4. Tactica mișcării [muncitorești] (raportor: **dr. Cr. Racovski**).
5. Presa mișcării [muncitorești] (raportor: **M. Gh. Bujor**).
6. Raportul între mișcarea sindicală și cea socialistă (raportor: **Al. Constantinescu**).
7. Editarea unui ziar al sindicatelor (raportor: **I.C. Frimu**).
8. Cooperativele [muncitorești] (raportor: **Vasile Anagnoste**).
9. Chestiunea evreiască (raportor: **N.D. Cocea**).
10. Congresul [socialist internațional] de la Stuttgart (raportor: **M. Gh. Bujor**).
11. Alegerea organelor de conducere a mișcării muncitorești din România.

Conducerea lucrărilor congresului

Președinte: **I.C. Frimu.**
Secretari: **M. Gh. Bujor, D. Marinescu, I. Sion, dr. Ottoi Călin.**

Organe de conducere a mișcării muncitorești alese de congres

Comitetul Central al Uniunii Socialiste din România: **I.C. Frimu** (ales, la 5 septembrie 1907, în funcția de secretar), **M. Gh. Bujor, N.D. Cocea, Gh. Cristescu, dr. Cr. Racovski.**

Comisia Centrală de Control: **D. Dumitrescu, I. Ștefănescu, C. Popovici.**

Comisia Generală a Sindicatelor din România: **Al. Constantinescu** (secretar), **D. Stănciulescu, Andrei Ionescu, Ștefan Gheorghiu**[1], **Em. Bastardo.**

Au mai fost alese:

Comisia pentru redactarea statutelor Uniunii Socialiste din România: **C. Dobrogeanu-Gherea**[2], **dr. Cr. Racovski, M. Gh. Bujor, N.D. Cocea, Em. Socor, I. Sion.**

Comitetul Cercului de editură socialistă: **D. Marinescu, Voicu Andreescu-Rîureanu, V. Dingu.**

Delegația pentru Congresul socialist internațional de la Stuttgart: **dr. Cr. Racovski, N.D. Cocea, Al. Constantinescu, Andrei Ionescu.**

---

[1] N-a participat la congres, fiind arestat în urma răscoalei țăranilor din primăvara lui 1907.

[2] Deși n-a participat la congres, cunoscutul teoretician socialist a fost desemnat în această comisie, ca expresie a prestigiului de care se bucura.

D. Marinescu	*Gh. Cristescu*	*Dr. Ottoi Călin*	*I. Sion*	*N.D. Cocea*
Vasile Anagnoste	*Rozalia Frimu*	*D. Pop*	*Em. Socor*	*Vasile Dingu*
N. Mihăilescu	*I. Șt. Dumitrescu*	*Mitică Niculescu*	*Gh. Săndulescu*	*Schafhitel*

NICOLAE TITULESCU
ȘI EPOCA SA

ION POPESCU-PUȚURI

În primăvara anului 1934, vorbind despre valoarea luptei pentru progres, Nicolae Titulescu, pe atunci ministru al afacerilor străine al României, spunea: „Izvorînd din poruncile unității noastre naționale, politica noastră externă are ca scop principal păstrarea ei, iar ca metodă constantă de lucru coordonarea progresivă a acțiunii noastre cu aceea a statelor cu interes comun, pînă la integrarea ei în grupuri internaționale din ce în ce mai mari.

De la național, prin regional, la universal, iată lozinca României peste granițe.

Desigur că o asemenea politică externă este menită să întîmpine dificultăți din partea acelora pe care ordinea actuală a Europei îi nemulțumește.

Departe de a vedea în aceste dificultăți obstacole care să ne descurajeze, eu văd în ele hrana zilnică a ministrului de afaceri străine".

Aceste cuvinte, rod al îmbinării fericite a unei îndelungate experiențe diplomatice în folosul țării și al păcii cu genialitatea omului care a fost Nicolae Titulescu, exprimau, în mod sintetic, dar cu o deosebită profunzime și claritate, liniile fundamentale ale politicii externe românești după realizarea dezideratului vital al unității naționale, statale, metodele de lucru ale diplomației românești în perioada dintre cele două războaie mondiale, greutățile ce trebuiau depășite și prieteniile ce trebuiau cultivate.

Pentru Nicolae Titulescu, ca om politic și diplomat, aceste cuvinte desemnau cauza lui de o viață. Pentru că, indiferent dacă acționa în calitate de delegat al României la Conferința de Pace de la Paris, sau la alte numeroase reuniuni internaționale la care a participat, sau dacă era ministru la Londra, delegat permanent la Societatea Națiunilor, ori ministru al afacerilor străine al României, numele lui Nicolae Titulescu este strîns legat de recunoașterea internațională a statului național unitar român și a granițelor sale, de apărarea marilor înfăptuiri naționale ale poporului român din anul 1918, a independenței și suveranității patriei, a integrității ei teritoriale. „De aceea — mărturisea el — actualele frontiere ale României îmi sînt atît de scumpe... Intangibilitatea lor este unica preocupare a vieții mele. Întreaga politică externă pe care am urmat-o n-a avut decît acest țel".

Nicolae Titulescu a conceput și a practicat o diplomație activă și clarvăzătoare menită să conserve și să apere patrimoniul național, integritatea teritorială a țării. Teritoriul național reprezenta pentru diplomatul român condiția sine qua non a existenței, afirmării și dezvoltării unei națiuni, temelia materială a climatului social-politic și spiritual de manifestare a fiecărui popor. De aceea, apărarea integrității teritoriale a României a fost una dintre constantele majore ale diplomației și politicii externe promovate de el. „Nimic nu poate prețui mai mult ca glia strămoșească", declara Nicolae Titulescu și aceste cuvinte exprimau mai mult decît legătura lui intimă, sufletească cu pămîntul natal, ele erau un legămînt. Apărarea gliei strămoșești a reprezentat un comandament permanent, o valoare supremă în gîndirea și acțiunea titulesciană de la exigențele cărora nu s-a abătut niciodată.

În toată activitatea sa, Nicolae Titulescu a fost un adversar ireductibil al tuturor acelor care, sub masca revizuirii tratatelor de pace încheiate după primul război mondial, urmăreau în fond negarea dreptului popoarelor la autodeterminare și revizuirea frontierelor din Europa, inclusiv a frontierelor românești. Antirevizionismul său izvora din convingerea deplină în justețea hotărîrilor de unire din 1918, care au fost opera de voință a poporului român și pe care Conferința de pace n-a avut decît să le recunoască și să le dea o largă consacrare internațională, din încrederea nețărmurită în rolul istoric al poporului nostru, în capacitatea sa creatoare, în dorința sa de progres. „Revizuirea — arăta în acest sens Nicolae Titulescu — nu este pentru România numai amputarea moșiei strămoșești. Revizuirea este amputarea atributiunilor istorice ale neamului nostru tocmai în clipa în care el și-a desăvîrșit unitatea.

Din nedreptățile istorice suferite de poporul nostru, unii, care au fost feriți de ele, voiesc să deducă privilegii pentru țara lor.

Noi nu revendicăm ranguri aristocratice în viața internațională; în schimb, nu vom renunța niciodată la egalitatea cu ceilalți, așa de greu cîștigată.

Și celor care ne vorbesc azi de întoarcerea la trecut pe calea revizuirii le răspundem: trecutul a fost al vostru, prezentul nu este al nimănui, iar viitorul nu vi-l dăm, căci este cel mai scump bun din cîte avem".

Nicolae Titulescu vorbea despre „o întreită pavăză: juridică, morală și politică", pusă hotarelor țării.

El avea în vedere Statutul Societății Națiunilor, care în articolul 19 prevedea imposibilitatea unei revizuiri teritoriale fără consimțămîntul mutual al statelor interesate. Or, tuturor cererilor de revizuire ridicate împotriva României, Titulescu le răspundea ferm: „Nu, nu, niciodată! Nu este forță pe lume să ne facă să ne schimbăm răspunsul. Și nu este autoritate internațională care să dispună de teritoriile noastre fără voia noastră, căci teritoriile oricărei țări depind exclusiv de constituția și parlamentul ei național". Cînd, în 1933, Italia fascistă a propus cunoscutul „Pact al celor patru" prin care se urmărea schimbarea regulilor de procedură cuprinse în articolul 19 al Pactului Societății Națiunilor, și un Directorat italo-anglo-franco-german asupra Europei intervenția energică a lui Nicolae Titulescu, în numele României și al Micii Înțelegeri, a dus în final la eșecul propunerii italiene.

„Pavăza morală", Nicolae Titulescu o vedea în modul în care au decurs evenimentele în anul 1918, în voința de unire clar exprimată a poporului român, în procesul obiectiv de prăbușire a marilor imperii, ca urmare a luptei de eliberare a popoarelor asuprite. „Împotriva acestei sentințe — declara el — nu există drept de apel. Frontierele actuale ale Europei Centrale sînt rezultatul evoluției de secole a unei idei de justiție. Chestiunea frontierelor Europei Centrale constituie un proces sfîrșit, iar nu un proces care trebuie să înceapă. La orice tentativă de actualizare a lui noi vom răspunde: lucru judecat".

Iar „Pavăza politică" consta în crearea unui sistem de alianțe defensive, în existența unor instrumente politico-juridice care să garanteze integritatea teritorială și să asigure securitatea țării, în promovarea unor raporturi amicale cu statele vecine. În anii după realizarea unității naționale,

1. *1920: Nicolae Titulescu la semnarea Tratatului de la Trianon*

2. *Conferința Micii Înțelegeri de la Sinaia — septembrie 1933*

3. *Atena, 9 februarie 1934: semnarea Pactului Înțelegerii Balcanice*

4. *Iunie 1934. Nicolae Titulescu și M. Litvinov*

România a încheiat astfel de alianțe defensive cu Iugoslavia și Cehoslovacia, punînd bazele Micii Înțelegeri, tratate defensive cu Polonia și Franța, a semnat în 1928 Pactul Briand-Kellog de renunțare la război, iar în anul următor Protocolul Litvinov pentru punerea anticipată în vigoare a acestuia între Uniunea Sovietică și vecinii săi, ea a semnat în 1933 Pactul de organizare a Micii Înțelegeri și convențiile de la Londra privind definirea agresorului, cunoscute sub numele de „convențiile Titulescu-Litvinov"; în 1934 au fost reluate relațiile diplomatice dintre România și U.R.S.S. (act pe care Titulescu îl considera drept unul dintre cele mai importante din întreaga sa carieră politică) și a fost creată Înțelegerea Balcanică dintre Grecia, Iugoslavia, România, Turcia. Numele lui Titulescu este strîns legat de multe dintre aceste acte. „De cînd am luat conducerea Departamentului afacerilor străine — declara el în 1934 — am acoperit politiceşte toate granițele țării", exprimînd astfel unul din țelurile fundamentale ale activității sale politice și diplomatice puse în slujba apărării integrității teritoriale a României.

Toate aceste alianțe erau instrumente de pace; menirea lor era de-a preveni agresiunea, folosirea forței împotriva independenței și suveranității, a integrității teritoriale a statelor semnatare, de a asigura respectul tratatelor. Ele au găsit în poporul român, în opinia publică progresistă europeană și internațională aprobare și sprijin.

Luptător antirevizionist remarcabil, Nicolae Titulescu a fost și un antifascist consecvent. Cu capacitatea sa de a sesiza esența lucrurilor și a fenomenelor, de a depista primejdiile ce se puteau ivi la adresa țării sale și a păcii popoarelor, el a înțeles de la început pericolul pe care l-a reprezentat pentru pacea Europei și a lumii venirea lui Hitler la putere în Germania, uneltirile național-socialismului german cu fascismul italian și cu horthyismul ungar.

Nicolae Titulescu nu s-a ridicat împotriva fascismului intern și internațional din considerente sociale. Antifascismul său își trăgea seva din convingerile sale democratice și umaniste, din dragostea lui pentru pace, din patriotismul său; el a fost un luptător împotriva fascismului de toate nuanțele pentru că acesta ducea în raporturile internaționale o politică expansionistă bazată pe forță și dictat, pe încălcarea drepturilor popoarelor la existență, independentă și suverană, la pace și libertate, pentru că fascismul a proclamat revanșismul și revizionismul ca politică de stat. Iar toate acestea contraveneau flagrant intereselor fundamentale ale poporului român, dorinței sale de pace, de progres; de aceea, Nicolae Titulescu nu putea fi decît antifascist.

Îngrijorat de ascensiunea pe care a cunoscut-o mișcarea fascistă din România sub influența ofensivelor nazismului, el n-a șovăit ca, alături de alți reprezentanți ai cercurilor burgheze democratice și patriotice aflați în guvern, să sprijine măsurile întreprinse de guvernul I.G. Duca pentru dizolvarea Gărzii de fier. Pentru această atitudine, legionarii l-au declarat pe Titulescu unul dintre cei mai aprigi și mai de temut dușmani ai lor și l-au înscris pe „listele morții".

Aceasta n-a putut schimba însă linia de conduită dreaptă a lui Titulescu. „Garda de fier — arăta el — m-a declarat obiect de agresiune. Accept această declarație ca o onoare, nu voi încerca prin nimic s-o schimb".

Deși prin natura preocupărilor sale, Titulescu nu avea un rol direct în acțiunea împotriva pericolului fascist din interior, el se situa însăferm și clar pe poziția sa antigardistă, cunoscută și recunoscută; pe plan internațional activitatea sa antifascistă, strîns împletită cu lupta sa antirevizionistă, s-a desfășurat neîntrerupt, metodic, fără o clipă de răgaz. Demascarea și combaterea fascismului, a politicii sale agresive, făurirea unor instrumente politico-juridice de înlăturare a forței din relațiile internaționale, întărirea forului de la Geneva, a rolului său în edificarea securității colective în Europa, a dezarmării, politica de bună vecinătate, sistemul pactelor de securitate și colaborare regională sînt cîteva din acțiunile la care el a participat pe plan european și internațional, aducîndu-și, în numele poporului român, pe care îl reprezenta cu strălucire și demnitate, prestigioasa sa contribuție.

Toate aceste acțiuni ale lui N. Titulescu s-au bucurat de sprijinul opiniei publice democratice din țara noastră, au avut la bază adeziunea unor forțe sociale largi. Acest sprijin s-a manifestat, printre altele, în numeroase apeluri, telegrame, moțiuni emanate de la organizațiile democratice de stînga din țară, de la personalități culturale cu vederi democratice. Apreciind luciditatea și realismul gîndirii lui N. Titulescu și valoarea a numeroase acțiuni diplomatice întreprinse de el, Partidul Comunist Român și-a manifestat, în special în ultimii ani ai activității lui Titulescu, aprobarea față de orientarea pe care el s-a străduit s-o imprime politicii externe a României. Presa legală îndrumată de partidul comunist, cît și presa sa ilegală a sprijinit poziția militantă a lui Titulescu pentru întemeierea relațiilor internaționale pe principiile suveranității și egalității statelor, pentru securitatea colectivă, împotriva politicii de agresiune a țărilor fasciste care amenințau independența națională și integritatea teritorială a României și a altor țări din Europa, pentru stabilirea de relații diplomatice și

încheierea unui tratat de asistență mutuală cu U.R.S.S. „În împrejurările actuale — scria *Cuvîntul liber*, din octombrie 1935 — o singură politică este posibilă pentru asigurarea păcii, aceea dusă în ultimul timp de domnul Titulescu". Dînd glas poziției clasei muncitoare, *Scînteia* ilegală publica documente din adunări de la diferite întreprinderi. Într-un apel al lucrătoarelor de la Regia Monopolurilor Statului, apărut în *Scînteia*, din 15 septembrie 1936, se spunea: „Astăzi mai mult ca oricînd fîlfîie steagul morții în mîinile țărilor doritoare de război, ale Italiei fasciste, Germaniei hitleriste și Ungariei horthyiste și în mîinile trădătorilor care vor să ne răpească ceea ce a fost cîștigat cu prețul de sînge a sute de mii de muncitori și țărani. De aceea — se arăta în continuare, privitor la activitatea fostului ministru de externe — sîntem alături de politica externă a d-lui Nicolae Titulescu..."

Comuniștii și antifasciștii români au dus și peste hotarele țării acțiuni menite să încurajeze pozițiile lui Titulescu și să mobilizeze, în sprijinul lor, opinia publică internațională. „Delegația română la Congresul Universal al păcii — se arăta într-un mesaj al acestei delegații —, amintindu-și de politica dv. pacifistă, identică cu a poporului român al cărui exponent sînteți, vă transmite cele mai călduroase omagii".

Semnificativ este și schimbul de telegrame dintre voluntarii români din Brigăzile Internaționale care luptau de partea Republicii din Spania și N. Titulescu, care, se știe, luase la timpul său și măsuri de înlesnire a livrării către Spania republicană a unor armamente comandate de România în Franța[1]. La mesajul de solidaritate pe care i l-au trimis voluntarii în 1937, cînd, demis și bolnav, Titulescu se afla în sudul Franței, el răspundea: „Cînd pacte nu sînt respectate și oameni de stat devin falimentari, îmi face o deosebită plăcere să pot felicita ostași români, care, acționînd în spiritul echității și dreptății, reînvie, departe de patrie, virtuțile strămoșești".

În încheierea acestor scurte considerații putem afirma — fără cea mai mică temere de a greși — că în perioada în care a fost ministru de externe al României nu a fost acțiune pe plan internațional în favoarea păcii și securității care să nu-l fi avut pe Nicolae Titulescu ca inspirator sau ca sprijinitor, că nu s-a produs nici o încălcare a prevederilor tratatelor de pace care să nu fi fost demascată de ministrul afacerilor străine al României, că nu a fost nici un act de agresiune împotriva căruia să nu se fi ridicat glasul lui Nicolae Titulescu pentru a-l înfiera, că, în sfîrșit, nu a existat nici o victimă și nici o cauză dreaptă pe care Nicolae Titulescu să n-o fi apărat.

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1972.

GLORIOASĂ ISTORIE DE LUPTĂ REVOLUȚIONARĂ

(Urmare din p. 3)

de clasă, au constituit factori obiectivi care au dus nemijlocit la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, în urmă cu 90 ani.

În anii activității partidului politic al clasei muncitoare au luat un puternic avînt procesul organizării politice a proletariatului, mișcarea grevistă, activitatea propagandistică și cultural-educativă, s-au pus baze temeinice mișcării sindicale, s-au creat cluburi socialiste la sate, s-a intensificat activitatea de atragere sub steagul de luptă al proletariatului și a altor categorii sociale.

Ancorat în realitățile social-politice ale țării, partidul muncitorilor din România și-a spus cuvîntul în toate problemele mari care frămîntau societatea românească din acea vreme, luînd poziție și preconizînd soluții în conformitate cu cerințele progresului social, cu aspirațiile revoluționare ale proletariatului. El a militat pentru dezvoltarea industrială a României; pentru rezolvarea problemei agrar-țărănești, pentru desăvîrșirea unității statului român și democratizarea vieții social-politice etc. Abordînd asemenea probleme vitale în presa socialistă, în congresele partidului, în întruniri și demonstrații, ca și de la tribuna Parlamentului, socialiștii aveau în vedere nu numai aspirațiile de clasă ale proletariatului, ci și interesele generale ale poporului, ale propășirii națiunii române. Obiectivele înscrise în Programul P.S.D.M.R. n-au fost rezultatul aplicării mecanice a unor teze sau idei formulate în mișcarea muncitorească internațională, ci au fost rodul unui efort de aplicare creatoare a principiilor socialismului științific-marxist la realitățile societății românești.

Activitatea bogată a partidului, legăturile strînse cu organizațiile clasei muncitoare din celelalte țări, cu conducători eminenți ai proletariatului internațional, participarea și contribuția sa activă la dezbaterea problemelor importante ce se puneau în fața mișcării muncitorești internaționale i-au adus un binemeritat prestigiu și autoritate[1]. Conducerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din Ungaria aprecia, în 1894, într-o scrisoare adresată socialiștilor români, că „tînărul și vigurosul Partid Socialist-Democrat Român ocupă deja... un loc însemnat printre partidele socialiste ale continentului".

Începînd cu partidul politic creat în 1893 și culminînd cu făurirea Partidului Comunist Român, în 1921, clasa noastră muncitoare s-a afirmat cu putere în lupta pentru înfăptuirea programului său teoretic și practic-revoluționar, al menirii sale de stegar al destinelor istorice ale poporului român, de forță conducătoare a întregii societăți românești.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1-3/1981.

1879: Copenhaga recunoaşte independenţa absolută de stat a României

CRISTIAN POPIŞTEANU

În centrul Capitalei daneze, în patrulaterul clădirilor guvernamentale, se află instalate Arhivele Ministerului de externe — Rigsarkivet. Primit de dr. Erich Jorgensen, locţiitorul şefului arhivelor, am avut o instructivă conversaţie privind rostul documentelor pentru scrierea istoriei. Interlocutorul meu a evocat, în acest cadru, schimbul de scrisori dintre Carol I al României şi Christian IX al Danemarcei privind recunoaşterea independenţei absolute a statului român, cucerită în urma războiului de la 1877-1878. Istoricul danez mi-a evocat misiunea principelui Grigore Basarab-Brîncoveanu la curtea suveranului danez, desfăşurată între 11 şi 18 aprilie 1879. Primit de regele Danemarcei cu întregul ceremonial rezervat trimişilor extraordinari şi miniştrilor plenipotenţiari, principele Brîncoveanu i-a înmînat documentul ce notifica noua poziţie internaţională a României, care începea cu cuvintele: „Independenţa absolută a României proclamată de reprezentanţa naţională şi consacrată prin eforturile victorioase ale armatei sale, fiind recunoscută de către puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin, sînt fericit să anunţ pe Maiestatea Voastră că ţara mea îşi ocupă locul de aici înainte în rîndul statelor suverane". La rîndul său, regele Christian IX, prin cuvinte binevoitoare, a exprimat — după cum scrie prinţul Brîncoveanu — o netăgăduitoare simpatie pentru statul român, ce-

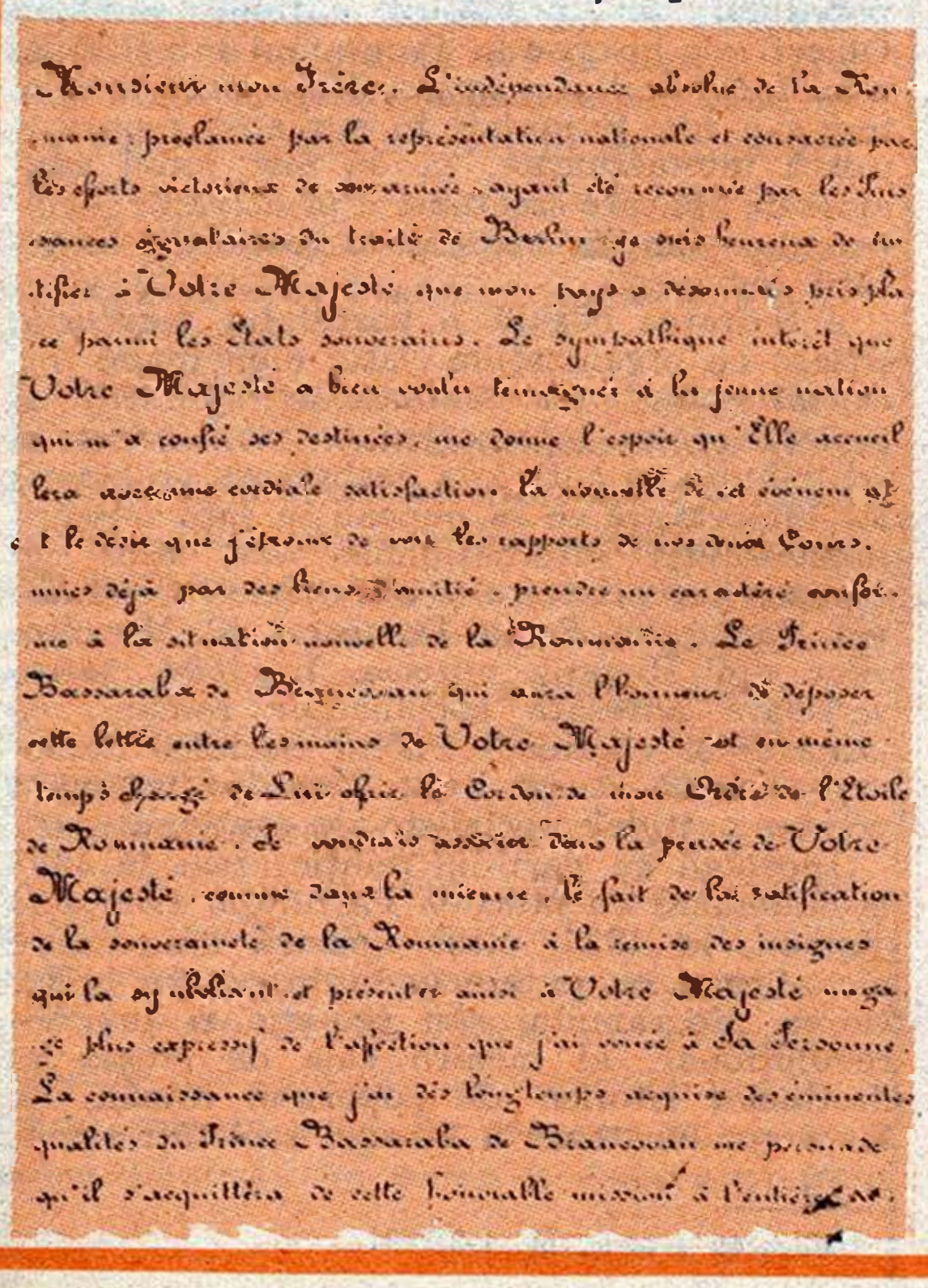

Monsieur mon Frère. L'indépendance absolue de la Roumanie, proclamée par la représentation nationale et consacrée par les efforts victorieux de son armée, ayant été reconnue par les Puissances signataires du traité de Berlin, je suis heureux de notifier à Votre Majesté que mon pays a désormais pris sa place parmi les États souverains. Le sympathique intérêt que Votre Majesté a bien voulu témoigner à la jeune nation qui m'a confié ses destinées, me donne l'espoir qu'Elle accueillera avec une cordiale satisfaction la nouvelle de cet événement et le désir que j'éprouve de voir les rapports de nos deux Cours, unies déjà par des liens d'amitié, prendre un caractère conforme à la situation nouvelle de la Roumanie. Le Prince Bassarabe de Brancovan qui aura l'honneur de déposer cette lettre entre les mains de Votre Majesté est en même temps chargé de Lui offrir la Croix de mon Ordre de l'Étoile de Roumanie. Je voudrais assister dans la pensée de Votre Majesté, comme dans la mienne, le fait de la satisfaction de la souveraineté de la Roumanie à la remise des insignes qui la symbolisent et présenter ainsi à Votre Majesté mon gage le plus expressif de l'affection que j'ai vouée à la Personne. La connaissance que j'ai de longtemps acquise des éminentes qualités du Prince Bassarabe de Brancovan me persuade qu'il s'acquittera de cette honorable mission à l'entière

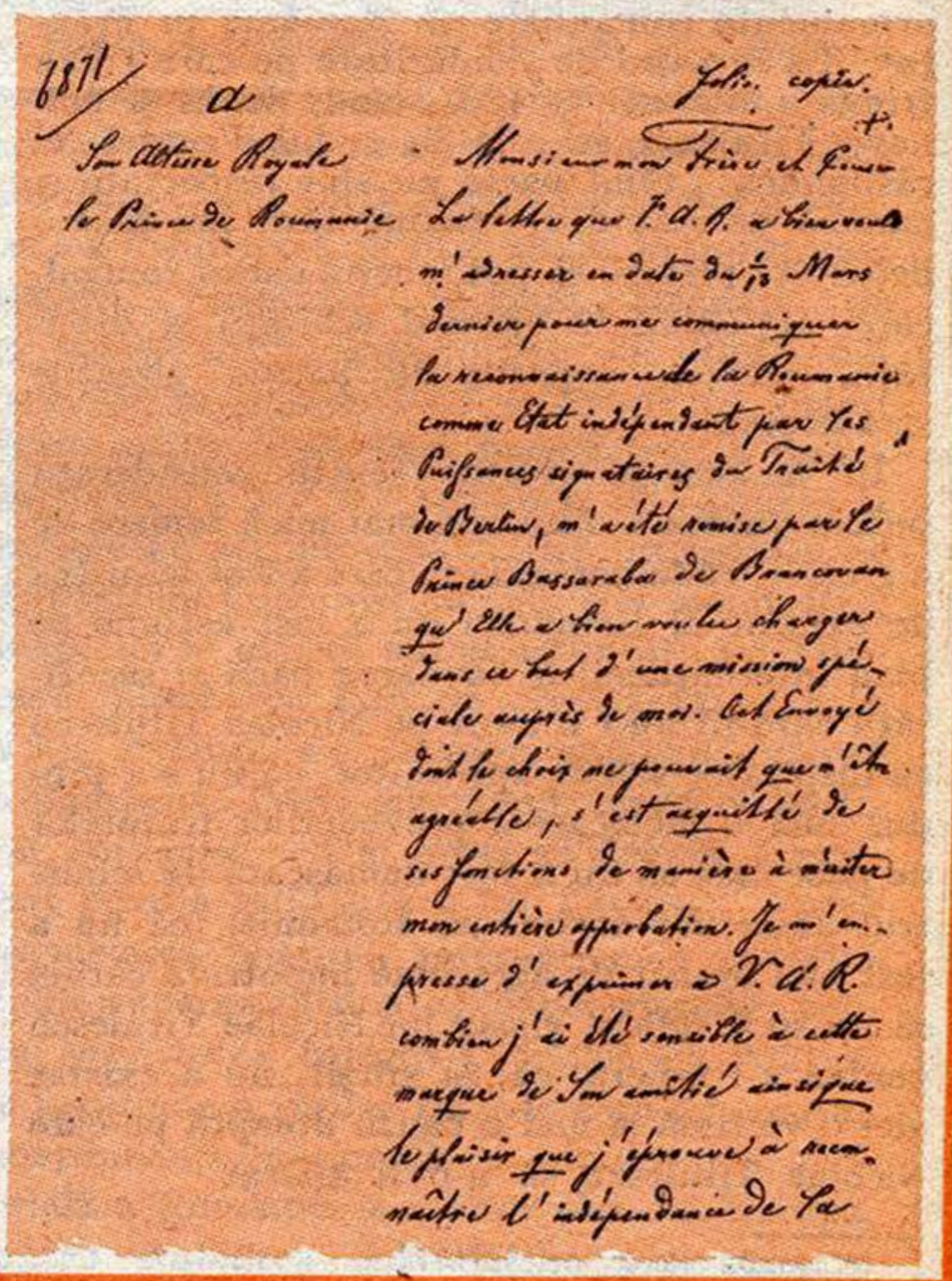

1879 a

Son Altesse Royale le Prince de Roumanie

Jubi. copie.

Monsieur mon Frère et Prince. La lettre que V. A. R. a bien voulu m'adresser en date du 5/18 Mars dernier pour me communiquer la reconnaissance de la Roumanie comme État indépendant par les Puissances signataires du Traité de Berlin, m'a été remise par le Prince Bassarabe de Brancovan que Elle a bien voulu charger de cette mission spéciale auprès de moi. Cet Envoyé dont le choix ne pouvait que m'être agréable, s'est acquitté de ses fonctions de manière à mériter mon entière approbation. Je m'empresse d'exprimer à V. A. R. combien j'ai été sensible à cette marque de Son amitié ainsi que le plaisir que j'éprouve à reconnaître l'indépendance de la

rind deosebite deslușiri asupra instituțiilor țării și lăudînd vitejia armatei noastre.

Peste nici o lună, la 10 mai 1879, monarhul danez a trimis la București, prin ministrul său de la Viena, Christian Frederik de Folle, scrisoarea prin care se spunea: „Mă grăbesc să exprim Alteței Voastre Regale cît de mișcat am fost de dovada de prietenie pe care mi-a arătat-o, precum și plăcerea pe care o am de a recunoaște independența națiunii ale cărei destine îi sînt încredințate".

Prin amabilitatea arhivelor daneze prezentăm, în facsimil (p. 10), cele două scrisori.

1877: un document militar danez

LA PLEVNA — ROMÂNII AU DAT PRIMUL ATAC

VALERIU AVRAM

Cucerirea independenței absolute de stat a României[1], dobîndită prin vitejia armatelor noastre pe cîmpurile de luptă de la Plevna, Vidin, Rahova, a întrunit elogioase aprecieri din partea a numeroase personalități inclusiv specialiști militari din diferite țări ale lumii. Multiplelor mărturii privind vitejia și abnegația ostașilor români pe cîmpul de luptă li se adaugă relatarea ofițerului danez Marius Sophus Frederik von Hedemann, participant la evenimentele din 1877-1878 în calitate de atașat pe lîngă armata rusă.

Născut la Copenhaga la 21 ianuarie 1836, într-o familie cu tradiții militare (tatăl său era general-locotenent), Hedemann a îmbrățișat de timpuriu cariera armelor. La 13 ani a intrat la Școala militară regală, pe care a absolvit-o patru ani mai tîrziu, fiind repartizat, cu gradul de sublocotenent la Corpul I de vînători. Continuîndu-și studiile militare, în 1855 a intrat la Școala de război (Den militaere Højskole), pe care a încheiat-o în 1859, absolvind cursul de tactică. În același an a fost numit la Secția topografică din Statul major al armatei daneze. În 1868, avansat la gradul de căpitan, a intrat în Statul major al armatei, pentru ca, trei ani mai tîrziu, să devină adjutant al regelui Christian IX. În 1876, a devenit comandant de companie în garda regală. În anul următor, începînd războiul ruso-româno-turc, Hedemann a fost numit atașat pe lîngă Statul major al armatei ruse, luînd parte, din luna mai pînă în noiembrie 1877, la operațiile militare ale Corpului 9 rus de armată, condus de generalul-locotenent Krüdener. Impresiile din timpul acelor evenimente le-a consemnat într-un amplu raport întocmit la Copenhaga la 22 martie 1878 — trei luni după întoarcerea sa acasă — și înaintat ministrului danez de război. În afară de unele detalii privind armata rusă — pe lîngă care fusese atașat — raportul lui Hedemann cuprinde o serie de informații despre acțiunile României, ofițerul danez subliniind bravura ostașilor români, precum și aportul hotărîtor al oștirii noastre, într-un moment de impas pentru trupele rusești.

După întoarcerea sa în Danemarca, Hedemann a deținut importante funcții militare: în 1880 a fost înaintat colonel, ajungînd șeful Secției tactice din Ministerul de război danez. În 1889, a devenit comandant al Regimentului 6, la Odensee. În 1893, a fost avansat general de brigadă, iar în 1901 general-locotenent și comandant al Regiunii 1 militare; s-a stins din viață în 1903.

Cîteva din însemnările lui Hedemann au fost publicate în continuarea relatării locotenentului Gunar Flood[2], despre evenimentele din 1877, de către generalul și istoricul Radu R. Rosetti. Redăm acum alte fragmente inedite din raportul ofițerului danez; ele se referă la operațiile militare de la Plevna, din toamna anului 1877. Întreruperile le-am marcat prin trei puncte; explicațiile le-am pus în paranteze drepte iar frazele de legătură cu caractere cursive.

După eșecul [armatelor rusești] de la Plevna și retragerea trupelor lui Gurko, de-a lungul [defileului Balcanilor], comandantul șef al armatei ruse crezu că armatele turcești, printr-o ofensivă puternică, vor rupe pozițiile pe care forțele ruse le ocupau în momentul respectiv, amenințînd astfel retragerea lor.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1972, 4-5/1976, 1-6/1977, 5/1978; 1/1967, 5/1981.

Toate armatele ruse au primit deci ordinul de a se consolida pe poziţiile ce le ocupau, prin construire de fortificaţii, încît să facă faţă eventualelor atacuri [ale turcilor].

În sfîrşit guvernul rus intră în tratative cu guvernul român, pentru a stabili o cooperare între trupele ruseşti şi cele româneşti... Pentru a uşura aprovizionarea armatei române (şi ruse) s-a luat hotărîrea să se construiască, începînd cu 9 august, o cale ferată de la Bender la Galaţi şi mai departe, de la Giurgiu la Zimnicea...

La 7 septembrie [toate datele sînt pe stil nou], la orele 6 dimineaţa, a fost deschis focul de artilerie împotriva poziţiilor turce. Artileria română avea pe linia de atac 5 baterii (30 tunuri), pe aceleaşi locuri unde îşi amplasase artileria Corpul 9 de armată rus. Riposta turcă a fost puternică.

În cursul nopţii de 7 spre 8 septembrie, românii cuceriră cîteva tranşee înaintate, [situate] la nord de redutele de la Griviţa. Cinci baterii de campanie ale Corpului 9 de armată rus se apropiară de duşman şi luară poziţie spre nord-vest, încît să poată participa a doua zi la bombardarea redutelor centrale.

S-a dat ordinul ca această bombardare să continue cîteva zile. Astfel că, pe 8 septembrie, spre prînz, văzui deja infanteria română înaintînd într-o ordine deplină spre reduta Griviţa şi săpîndu-şi tranşeea. După aceasta, bateriile române, acoperite de focul puşcaşilor, înaintară... pe colinele depărtate din jurul redutei [Griviţa] [şi cuceriră poziţii] la o apropiere de 1 200 m de redută [atunci se credea că era vorba doar despre o singură redută].

Noaptea de 8 spre 9 septembrie fu relativ calmă; au fost trase cîteva lovituri rare de către ruşi. Turcii n-au răspuns. La căderea nopţii, s-a auzit, timp de 30 minute, un violent tir de arme din direcţia redutei Griviţa: o patrulă de recunoaştere românească înaintase în poziţiile inamicului dinspre nord. La 9 septembrie, dimineaţa, se auzi din nou un tir de puşti, care a durat foarte puţin. Românii puseseră în joc, în această zi, 14 baterii. În timpul serii, turcii întreprinseseră o ieşire asupra poziţiilor româneşti, dar fuseseră respinşi.

În ziua de 11 septembrie, la 2.45, focul artileriei ruseşti şi româneşti a crescut mult în intensitate şi la ora 3, trupele române erau angajate contra redutei de la nord-vest de Griviţa. Conform planului, românii trebuiau să atace această redută dinspre nord şi dinspre vest; iar o brigadă rusă din Corpul 9 urma să înainteze din satul Griviţa, pentru a ataca reduta dinspre sud. Românii începură mai devreme atacul lor, înţelegînd, fără îndoială, că ordinul prevedea ca lupta propriu-zisă să înceapă la acea oră; ei dădură deci singuri primul atac. Artileria română, care urmase mişcările infanteriei, se apropiase la 6-700 m de redută, ajutînd mult prin focul său infanteria română şi permiţîndu-i să-şi refacă rîndurile. Această luptă s-a terminat spre orele 4.

Coloana de atac [rusească] a fost întîmpinată cu un tir violent de arme, generalul Skobelev trimiţînd în ajutorul ei un regiment. Ruşii, înaintînd, suferiră pierderi grele, soldaţii căzînd rînduri-rînduri, o mare parte din ofiţeri fiind morţi sau răniţi... Pierderile suferite în timpul zilelor de la 7 la 14 septembrie au fost importante. Un raport oficial de ansamblu neexistînd [redau aceste cifre] din auzite: românii indicară că au avut următoarele pierderi: 15 ofiţeri şi 1 330 soldaţi morţi, 41 ofiţeri şi 1 176 soldaţi răniţi. Marele duce Nicolae anunţa, într-o scrisoare datînd din 15 septembrie, că numărul răniţilor [ruşi] aduşi de ambulanţe a fost de 9 721, dintre care 239 ofiţeri şi 9 482 soldaţi.

Numărul mare al românilor ucişi se datorează faptului că în timpul atacurilor turceşti nu s-au putut aduna de pe cîmp răniţii... Situaţia din faţa Plevnei a rămas neschimbată pînă la sfîrşitul lui septembrie. La 22 septembrie, prinţul Carol al României anunţă Marele Cartier General că o mare coloană turcă la care se adăugase o unitate de pînă la 4 000 oameni, venea dinspre Sofia, apropiindu-se de Plevna. Dar nu putem spune că încercuirea de la Plevna era completă. Înaltul Comandament al forţelor reunite era încredinţat prinţului Carol al României, cu generalul Zotov ca şef de stat major.

Reîntoarcerea lui Hedemann în Danemarca, în cursul lunii noiembrie, nu i-a îngăduit să asiste decît la acest prim atac asupra Plevnei. După cum se ştie, la 28 noiembrie 1877, a avut loc atacul hotărîtor asupra rezistenţei otomane din acest oraş, încheiat cu o strălucită izbîndă a trupelor româno-ruse, românii distingîndu-se în chip deosebit în cucerirea celor două redute de la Griviţa. Trei zile mai tîrziu, neizbutind în tentativa sa de a ieşi din încercuire, Osman-paşa, comandantul armatei otomane de la Plevna a capitulat, ceea ce a constituit un important pas în grăbirea victoriei şi încheierii războiului.

1877 1982

Întîia şcoală de ofiţeri din Moldova

ANGHEL POPA

În perioada ce a urmat Revoluţiei de la 1848, în efortul de modernizare a societăţii româneşti, elementele progresiste ale vremii au manifestat o grijă deosebită şi pentru pregătirea viitoarelor cadre de ofiţeri, necesare în marea acţiune de dobîndire a independenţei absolute a ţării. În anul 1855 — la propunerea prinţului Iancu Ghica, fiul domnitorului Moldovei, Grigore Al. Ghica — I. Lecca, absolvent al Şcolii politehnice din Paris a elaborat un proiect privind înfiinţarea unei şcoli militare pentru toate armele, cu o durată de cinci ani (ulterior studiile reducîndu-se la doi ani, în funcţie de cunoştinţele mai ample solicitate elevilor la admitere). Printre materiile de predare, alături de discipline de cultură generală, figurau: manevre şi exerciţii militare, elemente de artilerie, atacul şi apărarea cetăţilor, fortificaţia pasageră, arta militară, „rădicarea hărţilor şi recunoştinţii [acţiunilor de recunoaştere] militare", administraţie militară, topografie, statistică, echitaţie ş.a. Elevii cu rezultate bune la învăţătură (exceptîndu-i pe cei cu situaţie materială bună) primeau burse, întregi sau parţiale. După examenul de absolvire, elevii primeau gradul de sublocotenent şi erau repartizaţi pe arme, la diferite subunităţi.

Drept urmare, în primăvara anului 1856, s-a făcut apel la locotenentul Gheorghe Adrian. Participant la Revoluţia de la 1848 din Transilvania, unde a luptat în oastea lui Avram Iancu, Gheorghe Adrian trecuse ulterior în Ţara Românească, de unde în 1856 a fost integrat în armata Moldovei, fiind totodată înaintat la gradul de căpitan. Abdicarea lui Grigore Alexandru Ghica a amînat proiectul aducerii acestui capabil ofiţer, cu studii militare la Paris, şi autor al primei lucrări de tactică şi strategie militară în românește, în fruntea şcolii de la Iaşi. Proiectul şcolii de ofiţeri nu a fost însă abandonat. Şcoala regimentară (cum a mai fost numită) şi-a deschis porţile la 15 noiembrie 1856, fiind inaugurată oficial, în prezenţa caimacamului T. Balş, la 20 decembrie 1856 — deci cu un an mai devreme decît indică lucrările de specialitate —, avînd ca prim comandant pe colonelul Alecu Mavrodi.

În vara anului 1857, elevii au susţinut examene publice de absolvire a primului an de studii. Printre profesorii examinatori s-au aflat maiorul D. Asachi, locotenentul Săvescu şi căpitanul Gh. Adrian. Hatmanul N. Mavrocordat, mulţumit de pregătirea elevilor, le-a oferit cărţi „asupra artei militare, publicate în limba română". E vorba probabil despre lucrarea *Idee răpede despre resbelul de partizani*[1], a lui Gh. Adrian, care, prin ordinul de armată cu nr. 81, din 16 noiembrie 1857, a fost numit comandant al şcolii fiind, totodată, avansat la gradul de maior.

Şcoala a fost reorganizată conform unui proiect elaborat de hatmanul Gh. Ghica şi aprobat de caimacamul N. Vogoride, prin ordinul de zi pe armată nr. 110, din 2 octombrie 1858. Prin noua organizare, şcoala avea 80 elevi, iar durata studiilor era de 3 ani pentru infanterie şi cavalerie şi de 4 ani pentru artilerie, stat-major şi ingineri (ultimele două secţii urmînd să fie organizate în viitor).

Şcoala regimentară din Iaşi a funcţionat în această organizare pînă în 1862, an în care, ca urmare a înfăptuirii Unirii Principatelor, s-a unificat cu şcoala similară din Bucureşti, creată încă din anul 1847.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1973.

Elevii Şcolii regimentare din Iaşi, în anul 1860. Fotografie inedită, din fondurile Arhivelor statului din Iaşi

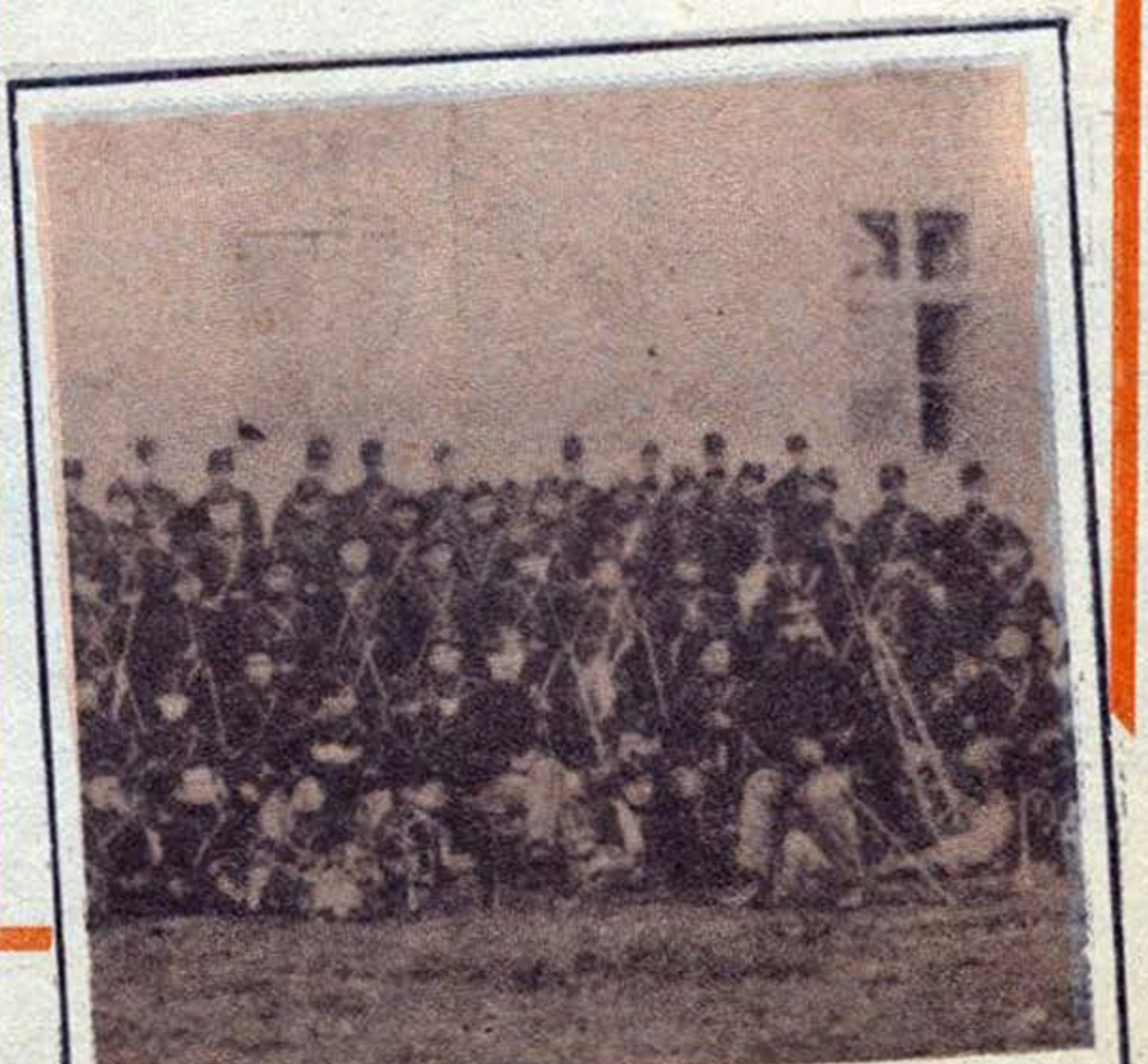

ELIBERÎND 4 000 LOCALITĂŢI

263 zile de lupte îndîrjite, într-o ofensivă aproape permanentă, desfăşurată de 538 536 ofiţeri şi ostaşi români, pe teritoriile României, Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei; circa 4 000 localităţi (dintre care 53 oraşe) eliberate; peste un miliard de dolari (cursul anului 1938) cheltuieli de război; 167 525 militari români morţi, răniţi şi dispăruţi; 136 529 pierderi în oameni provocate inamicului...

Cifre care sintetizează contribuţia poporului român, alături de celelalte forţe ale coaliţiei antihitleriste, la înfrîngerea Germaniei naziste, contribuţie reliefată şi în nenumărate mărturii ale celor ce au participat direct la lupte, mărturii apărute în aceşti ani, dintre care unele şi în paginile revistei Magazin istoric[1]. **Iată, în continuare, alte fragmente din amintirile unor foşti combatanţi în războiul antihitlerist şi cîteva extrase din documente militare de epocă.**

M.E.I.

Pentru a oglindi cît mai fidel contribuţia Regimentului 34 infanterie la războiul antihitlerist voi face un succint bilanţ, din care cititorul să tragă concluziile ce apar în lumina faptelor, a documentelor de arhivă, a adevărului istoric.

Pe drumul de luptă, început de la Constanţa, de pe litoralul Mării Negre, şi încheiat în apropierea oraşului Praga, regimentul a participat la 104 lupte, din care 32 mari şi grele. În acest timp au fost rupte 15 poziţii inamice întărite. Drumul de luptă se întinde pe o lungime de circa 1 500 km. Regimentul a luat parte la forţarea a opt cursuri de apă, a străbătut opt masive muntoase extrem de accidentate, unele pe geruri de minus 20 grade şi pe viscole puternice.

În luptele purtate timp de peste 260 zile, unitatea noastră a avut pierderi grele: aproximativ 3 000 oameni morţi, răniţi şi dispăruţi[2]...

La rîndul său şi unitatea noastră a provocat inamicului pierderi importante. Chiar în primele zile de după 23 august 1944, Regimentul 34 infanterie a capturat peste 2 000 prizonieri hitlerişti în Dobrogea. Apoi, pe timpul luptelor din Transilvania, din Ungaria şi Cehoslovacia, pînă la asaltul postului de radio „Donau", peste 3 000 prizonieri. La aceste cifre se mai adaugă cei peste 1 500 prizonieri capturaţi de regiment în perioada 9-12 mai, pe timpul urmăririi inamicului. După unele calcule, care sînt departe de a fi complete, rezultă că regimentul a provocat inamicului pierderi în morţi şi răniţi care se ridică la circa 2 500

[1] *Magazin istoric*, nr. 9-12/1969, 4/1970, 4-5/1975, 8/1978 şi 1-6/1980.

[2] Să reţinem că acest număr depăşeşte cu mult efectivul regimentului. Însă de-a lungul celor 9 luni de război, unitatea a primit în repetate rînduri noi ioturi de ostaşi, subofiţeri şi ofiţeri care veneau să împrospăteze rîndurile rărite în lupte — *n.a.*

Ostaşii Regimentului 34 infanterie urmăresc inamicul în retragere pe teritoriul Ungariei

oameni. Sintetizînd totalul pierderilor în oameni provocate inamicului de către Regimentul 34 infanterie [în perioada septembrie 1944-mai 1945], rezultă că acestea ajung la cifra de circa 7 000 oameni (prizonieri, morţi şi răniţi)...

Pentru faptele de arme săvîrşite pe frontul antihitlerist un mare număr de militari din unitate au fost decoraţi cu diferite ordine şi medalii de război. Astfel au fost distinşi cu „Virtutea militară" clasa I-a şi clasa a II-a aproximativ 900 militari. Majoritatea ofiţerilor din regiment au fost decoraţi cu ordine româneşti, iar 20 dintre ei au fost distinşi cu Ordinul „Mihai Viteazul", cel mai înalt ordin de război de atunci. Ulterior, mulţi dintre aceştia au primit, pentru faptele lor de arme, şi înalte ordine ale Republicii Socialiste România. De asemenea, majoritatea covîrşitoare a militarilor de toate gradele din acest regiment au fost distinşi cu medalia sovietică „Pentru victorie asupra Germaniei".

Pentru aceleaşi fapte de arme, drapelul de luptă al regimentului a fost decorat la sfîrşitul războiului antihitlerist cu Ordinul „Mihai Viteazul" cu spade clasa a III-a.

General-maior în rezervă Ion BOTEA:
Spre piscul victoriei, **1973**

Bătălia Budapestei

În dimineaţa de *1 ianuarie 1945*, Corpul 7 armată se găsea la aproximativ 4 km est Budapesta, la sud de şoseaua Budapesta-Cinkota, în contact cu forţele germano-maghiare, cu misiunea de a pătrunde în capitala maghiară.

În cursul zilei de 1 ianuarie 1945, Corpul 7 armată, continuînd atacul, a reuşit să pătrundă în partea de est a oraşului Budapesta, cucerind cartierul Mát ásföld, parcul Lucska-M r, cartierul Rákoshég şi încruoişarea de străzi şi căi ferate din partea de nord a cartierului Kobanya.

2 ianuarie 1945. Se continuă atacul de pătrundere în interiorul Budapestei şi se reuşeşte: să se distrugă rezistenţele inamice de la nord de calea ferată Rákoshégy-Budapesta, să se pătrundă în partea de est şi sud-est a cartierului Rákosfalva şi în partea de est a hipodromului.

3 ianuarie 1945. Se continuă atacul şi se pătrunde mai adînc în interiorul oraşului, reuşind să se cucerească cartierul Rákosfalva, arenele sportive de la est de hipodrom şi partea de est a hipodromului.

4 ianuarie 1945. Se continuă atacul care progresează puţin, din cauza dîrzelor rezistenţe şi a contraatacurilor inamice, date cu puternică pregătire de artilerie şi însoţite de care de luptă.

5 ianuarie 1945. Se continuă atacul în interiorul oraşului şi se pătrunde 100-200 m, cucerind un rînd de blocuri.

6 ianuarie 1945. Se continuă atacul în interiorul Budapestei, reuşindu-se să se pătrundă circa 200 m, cucerind un rînd de blocuri şi prima tribună din hipodrom.

7 ianuarie 1945. Se continuă luptele de stradă în interiorul oraşului şi se reuşeşte să se pătrundă 200 m, cucerindu-se circa 45 case şi blocuri şi a doua tribună a hipodromului.

8 ianuarie 1945. Se continuă atacul spre centrul oraşului şi se reuşeşte, prin lupte de stradă, să se cucerească 92 blockhausuri şi să se respingă 3 contraatacuri inamice.

9 ianuarie 1945. Se continuă atacul şi se cucereşte calea ferată în dreptul cotei 144 şi încrucişarea căii ferate de pe strada Kerepes.

10 ianuarie 1945. Se continuă atacul în interiorul Budapestei, în tot cursul nopţii de 9/10. ianuarie 1945, reuşindu-se să se lichideze rezistenţele de la est [de] calea ferată. În cursul zilei se continuă atacul, reuşindu-se să se ajungă la vest de calea ferată ce vine de la staţia Rákóczi. S-au cucerit, în ultimele 24 ore, circa 220 blocuri şi 5 fabrici.

11 ianuarie 1945. Se continuă atacul spre centrul Budapestei, cucerindu-se, pînă în seara zilei, 78 blocuri, şi se reuşeşte împresurarea rezistenţelor inamice din cazarma Franz Joseph.

12 ianuarie 1945. Corpul 7 armată iese de sub ordinele Armatei 7 gardăsovietică şi intră

(Continuare în p. 29)

În septembrie 1941, în timp ce trupele hitleriste blocau ultimul drum spre Leningradul amenințat de foamete, guvernul sovietic l-a trimis în orașul asediat pe Dmitri Pavlov, ministrul comerțului. Sarcina lui era de a organiza aprovizionarea cu alimente atît a populației cît și a armatei.

În ianuarie 1942, Pavlov a primit misiunea să aprovizioneze cu hrană întreaga armată sovietică. Revista sovietică Sputnik (nr. 10/1981) publică un capitol din amintirile lui D. Pavlov, cuprinzînd perioada de după ianuarie 1942, pe care îl reproducem, într-o formă restrînsă. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

PÎINEA SUPRAVIEȚUIRII ȘI A VICTORIEI

DMITRI PAVLOV

Ajuns la Moscova, direct de la aeroport m-am dus la Kremlin, unde m-a primit A. Mikoian[1], vicepreședintele Consiliului comisarilor poporului. L-am informat foarte pe scurt despre rezervele de alimente ale Leningradului și despre măsurile luate pentru a le transporta pe lacul Ladoga, apoi l-am întrebat de ce mă chemase.

— La Comitetul de stat al apărării, mi-a răspuns Mikoian, s-a discutat despre aprovizionarea fronturilor. Multe întreprinderi ale industriei ușoare și alimentare au fost transferate în răsăritul țării; rezervele de alimente au scăzut. E nevoie de o excepțională manevrabilitate a resurselor și de o legătură permanentă cu întreprinderile. Intendența face cu greu față sarcinilor sporite. Armata trebuie însă cu orice preț aprovizionată, cu tot ce-i este necesar. Comitetul de stat al apărării a hotărît să formeze o Direcție centrală de aprovizionare cu alimente a Armatei roșii GUPSKA[2], și în fruntea ei să te numească pe dumneata.

Această numire m-a luat absolut prin surprindere. I-am împărtășit lui Mikoian aprehensiunile mele: necunoscînd particularitățile muncii în armată, nu puteam să-mi duc sarcina la bun sfîrșit. La care Mikoian mi-a răspuns:

— Nici eu nu sînt militar și uite că mă ocup de aprovizionarea trupelor. O să te ajutăm noi, Hrulev, șeful serviciilor Armatei roșii, și cu mine. Apucă-te de treabă și nu-ți face griji.

Ca în craterul unui vulcan

Așa, brusc, a încetat activitatea mea în orașul asediat. În ciuda grelelor zile trăite acolo, ce n-aș fi dat să rămîn la Leningrad! Dar nu era timp pentru reflecții și regrete. Noua mea răspundere, să conduc serviciul de aprovizionare al armatei într-o perioadă extrem de grea a ostilităților, era atît de importantă, încît mă copleșise gîndul cum să mă achit cît mai onorabil de ea.

Aprovizionarea cu alimente a trupelor a fost dintotdeauna de cea mai mare importanță. De-a lungul istoriei, se pot da numeroase exemple cînd lipsa hranei sau o proastă organizare a aprovizionării trupelor a pricinuit mari necazuri armatelor în campanie. Deplasarea rapidă a trupelor necesită o organizare precisă a aprovizionării, de la eșalonul

[1] *Magazin istoric*, nr. 11-12/1972.

[2] Prescurtare de la *Glavnoe upravlenie prodovolstvenogo snabjenia Krasnoi Armii*.

cel mai înalt pînă la cel mai mic. În același timp, alimentarea armatei în vreme de război nu se poate lua în considerare decît în corelație cu cea a populației civile. Un război fără pîine este de neconceput, dar, în același timp, el pîrjolește cîmpurile de cereale.

La începutul războiului, guvernul sovietic a adoptat o hotărîre, care avea în vedere dificultățile de aprovizionare iminente: invadarea regiunilor cerealiere de către inamic, plecarea pe front a unei mari părți din populația activă, rechiziționarea pentru front a tractoarelor și camioanelor din colhozuri și sovhozuri. S-a stabilit atunci o normă fixă de hrană pentru efectivele armatei. Ostașii din unitățile combatante primeau 3 450 calorii, iar cei din spatele frontului — 2 954.

În februarie 1942, la GUPSKA soseau în lanț rapoarte de pe toate fronturile. Unele ne comunicau că nu mai existau alimente decît pentru două-trei zile, altele, majoritatea, că numeroase unități nu primiseră de mult timp hrană caldă, pentru că în timpul retragerii, din primele luni de război, se pierduseră multe bucătării. Soldații mîncau hrană rece, pîine, pesmeți, salam sau conserve. Cinci, șase, șapte zile omul poate trăi și cu hrană rece, dar mai mult timp ea dăunează sănătății. Cele mai alarmante rapoarte le primeam de pe frontul din Karelia. Acolo trenurile cu alimente nu soseau regulat, pentru că aviația germană ataca foarte des calea ferată nordică. Soldații slăbiseră din cauza hranei proaste și a gerurilor aspre.

Situația devenise dificilă. La GUPSKA aveam impresia că ne aflăm în craterul unui vulcan, gata-gata să ne acopere cu lavă fierbinte. De atunci s-au scurs mulți ani, dar încă am în urechi soneria desperată a telefonului, vocile amenințătoare, imploratoare sau insistente. Mesajele codificate cădeau pe birou ca frunzele de toamnă. Lipseau carnea, grăsimea, mahorca, bucătăriile, cazanele. Trenurile cu produse alimentare fie întîrziau fie nu soseau deloc la destinație, fiind atacate de inamic.

Luptele se desfășurau pe spații imense. În această perioadă a războiului forțele armate numărau aproape 11 milioane oameni. La un moment dat, trebuia să hrănim circa 14 milioane (în care intrau și cei internați în spitale, și contingentele care executau pregătirea militară, și unitățile de construcții). Se cerea deci o cantitate de produse enormă. Serviciul de aprovizionare trebuia să se gospodărească cu chibzuință și să calculeze permanent necesitățile și consumul.

Direcțiile noastre comerciale cădeau de acord cu furnizorii asupra sortimentelor produselor și a termenului lor de livrare de către întreprinderi. Apoi, la Serviciul de transporturi și la Comisariatul poporului pentru căile ferate se făceau comenzile de vagoane, cu indicarea gărilor de încărcare și a punctelor de destinație. Pentru a controla mai bine mișcarea și sosirea garniturilor cu produse alimentare, le-am dat indicativul 97. Reprezentanți militari informau la GUPSKA despre ziua și ora plecării fiecărui tren, cu indicarea încărcăturii, iar serviciul de transport militar, condus de generalul-locotenent I.V. Kovaliov, urmărea deplasarea trenurilor și informa unde se afla fiecare tren la momentul dat. În unele perioade, GUPSKA trimitea peste 90 000 vagoane într-o singură lună. Au fost săptămîni cînd pe căile ferate erau în circulație

Hrană caldă în tranșeele reci

În p. 16:
„pîine" de război — *rația zilnică a unui leningrădean, în timpul celor 900 zile de asediu*

cîteva zeci de mii de vagoane încărcate cu alimente. Aprovizionarea regulată a fronturilor ar fi devenit imposibilă fără serviciile de control ale mişcării trenurilor. Cu atît mai mult, cu cît nu mergea totul ca pe roate. Uneori trenurile cădeau sub bombele aviaţiei germane, alimentele se alterau, vagoanele întîrziau din cauza distrugerii reţelei de căi ferate.

Pe Cîmpul lui Marte — cartofi

Atenţia ofiţerilor din serviciile de intendenţă de la toate eşaloanele era concentrată asupra obţinerii hranei calde destinate soldaţilor. Pentru a remedia situaţia creată prin pierderea bucătăriilor, GUPSKA a insistat, din primele luni de război, ca atelierele militare să fabrice 10 000 cazane pentru fiert pe lîngă bucătării şi să monteze vase pentru pregătit mîncarea pe maşinile de transportat proiectile. Curînd s-a reuşit construcţia a peste 110 000 bucătării de campanie în mici întreprinderi industriale.

Bucătăriile de campanie se deplasau cît mai aproape de limita dinainte a frontului şi, în funcţie de teren, se instalau în locuri adăpostite. Soldaţii primeau hrana caldă fie direct la bucătărie, fie în tranşee şi adăposturi, adusă în bidoane sau termosuri speciale. Nemţii pîndeau bucătăriile de campanie şi deschideau focul asupra lor pentru a-i lipsi de mîncare pe soldaţi, operaţie importantă în tactica acţiunilor de război. De aceea, personalul trebuia să camufleze bucătăriile şi să schimbe orele şi locurile de pregătire şi distribuire a hranei.

Şefii serviciilor de intendenţă ale fronturilor şi armatelor aveau dreptul să înlocuiască unele produse prin altele, dar, pentru a nu apărea eventuale erori, Institutul de alimentaţie şi GUPSKA au elaborat un tabel cu produsele care puteau fi substituite între ele şi la ce anume coeficienţi. Ţin minte, că, examinînd un asemenea tabel, forurile superioare i-au adus un corectiv: înlocuirea a 100 grame carne cu 17 grame praf de ouă. GUPSKA a protestat categoric, obiectînd că cele două produse nu sînt echivalente. Totuşi, iniţiatorii modificării au avut cîştig de cauză. Ne-au demonstrat că, din punct de vedere caloric, înlocuirea nu afecta în nici un fel alimentaţia soldaţilor. Dar cînd în unităţi a început să se distribuie ostaşilor praf de ouă în loc de carne, aceştia s-au arătat nemulţumiţi. După o omletă de 17 g praf de ouă se simţeau cu stomacul gol. Autorii corectivului respectiv nu luaseră în considerare decît aspectul lui caloric, ignorînd cantitatea de hrană, gustul ei şi, în fine, chiar obişnuinţa omului la un anumit produs. Ca urmare, s-a renunţat la această modificare în tabel.

Multe zile amare au mai avut şefii serviciilor de intendenţă ai fronturilor şi armatelor din cauza lipsei de carne din anul 1942. Carnea se putea înlocui prin peşte, deşi, în condiţii de campanie, peştele se conserva destul de greu şi apoi chiar şi el era insuficient. P.V. Smirnov, comisar al poporului pentru industria cărnii şi a laptelui din U.R.S.S., şi locţiitorul lui au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a procura regulat carne, dar nu întotdeauna au reuşit. În aceste cazuri, GUPSKA era autorizată să-şi procure singură vite. Şefii serviciilor de intendenţă ai fronturilor trimiteau detaşamente speciale în diferite regiuni, pentru a face cumpărări. Vitele urmau apoi trasee bine determinate, pentru a puteafi hrănite pe drum şi a nu stînjeni circulaţia. Erau apoi sacrificate sub cerul liber. Depozitarea cărnii cerea o muncă grea şi dură, suplimentară celorlalte de pe front. Dar merita efortul: soldaţii primeau regulat cantitatea de carne reglementară.

După ce inamicul a ocupat o mare parte din regiunile cerealiere ale ţării, ne lipseau multe produse alimentare. Populaţia civilă îşi redusese nevoile la minimum. În 1942, cifra vînzărilor a scăzut la 8 miliarde ruble, reprezentînd numai 44 la sută din volumul comerţului pe 1940, anul dinainte de începerea războiului. Aceasta a fost cea mai critică perioadă din tot războiul.

Comitetul Central al partidului a făcut apel la toate organizaţiile de partid, de soviete, de sindicat şi economice să folosească mai bine terenurile, ca şi bazinele de apă, pentru a obţine cît mai multe produse. Prin desţelenirea pămînturilor, colhozurile Siberiei, Kazahstanului, Uralului şi Extremului Orient şi-au sporit suprafeţele însămînţate cu 2,8 milioane hectare. În bazinele fluviilor siberiene s-au creat staţiuni piscicole şi s-au construit noi aşezări urbane pentru pescarii evacuaţi din zonele ocupate de inamic. În 1943, în lacurile de acumulare ale Siberiei s-a pescuit aproape de trei ori mai mult peşte decît înainte de război.

Locuitorii oraşelor, fie ele mari sau mici, ai aşezărilor muncitoreşti şi-au făcut grădini individuale, al căror număr a crescut de la 5 milioane în 1942 la 18 milioane în 1945. Numeroase întreprinderi industriale au început să-şi înfiinţeze gospodării ajutătoare. În numai nouă luni din anul 1942, acestea aproape s-au triplat. Folosind fiecare palmă de pămînt, leningrădenii asediaţi au cultivat legume, mai ales cartofi. Au săpat scuarurile, parcurile, parcelele cu flori, Cîmpul lui Marte, taluzurile canalelor. În toamna lui 1942, din oraş s-au recoltat 51 000 tone cartofi şi zarzavaturi.

Stalin aprobă

Activul de la GUPSKA a făcut şi el propuneri de obţinere a noi resurse alimentare. Am elaborat măsuri concrete pentru dezvoltarea gospodăriilor în unităţile militare, care trebuiau să cultive zarzavaturi şi cartofi pe terenurile din imediata apropiere a frontului şi să crească porci şi vite cornute. Am supus apoi aceste propuneri lui Andrei Vasilievici Hrulev, şeful serviciilor de intendenţă ale armatei roşii. Hrulev le-a aprobat, dar mi-a spus că trebuie să-i raporteze lui Stalin, pentru că, fără acordul lui, nu poate da ordine

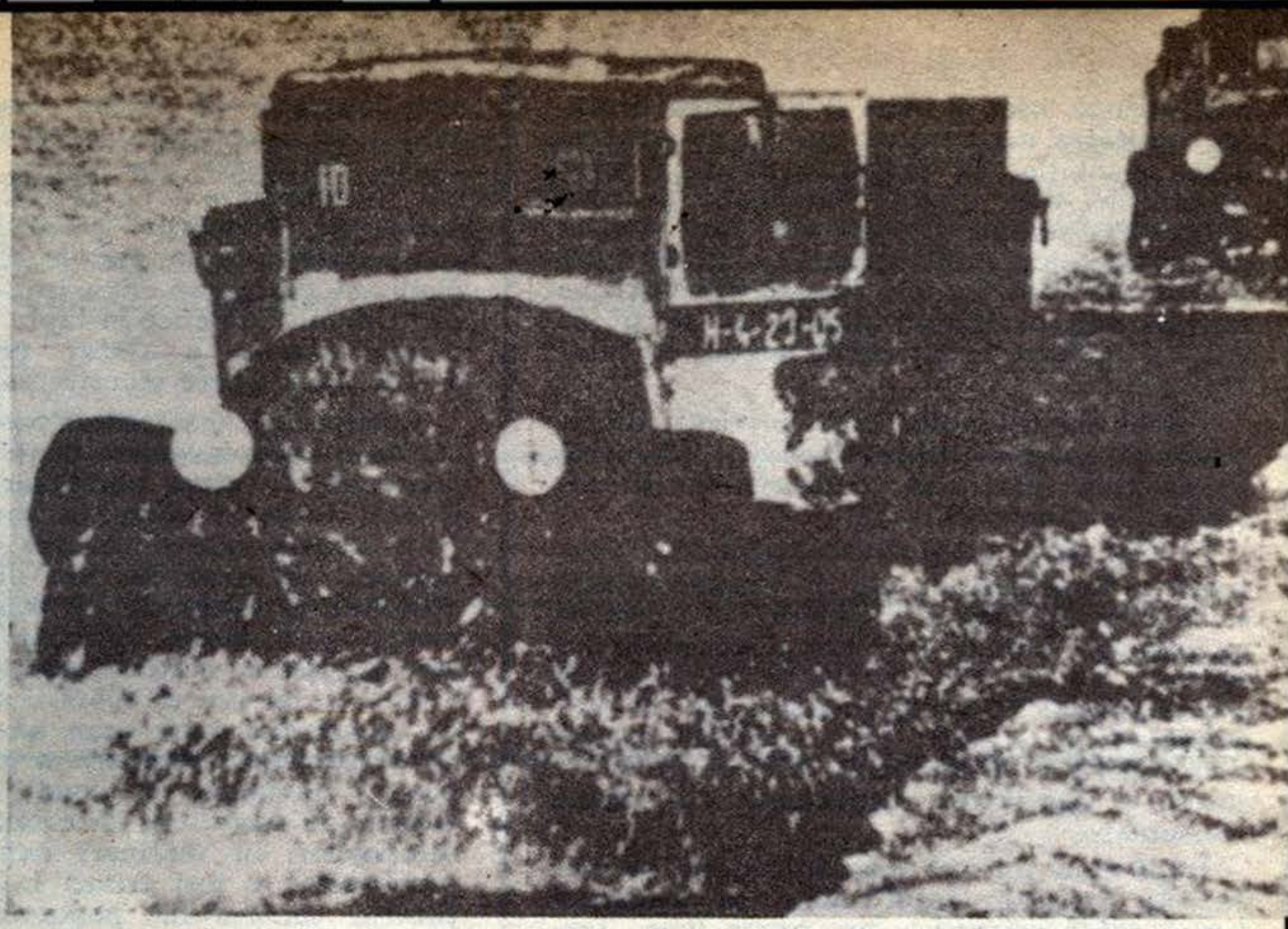

Sub focul neîntrerupt al artileriei și aviației inamice, mașini încărcate cu alimente se îndreaptă spre orașul blocadei, pe gheața lacului Ladoga

fronturilor în acest sens. Curînd, Andrei Vasilievici m-a sunat și m-a invitat cu el la Kremlin.

Stalin ne-a primit în biroul său. Cînd am intrat, patrula în jurul unei mese mari, pe care erau întinse hărți, la diverse scări, cu indicarea dispunerii trupelor noastre și ale inamicului. Hrulev i-a raportat că GUPSKA a elaborat unele măsuri de creare a unor gospodării ajutătoare în unități. Dacă aceste măsuri s-ar aplica, furnizările prin planul de stat la cartofi și zarzavaturi s-ar micșora.

Stalin a tăcut un timp. Mi s-a părut că n-o să ne aprobe propunerea.

— Despre ce măsuri vorbiți? a întrebat el.

I-am expus pe scurt problema, subliniind că am putea obține o cantitate însemnată de legume în imediata vecinătate a fronturilor, folosind terenurile necultivate. Asta ne-ar permite să asigurăm trupelor întregul necesar de cartofi și zarzavaturi și să degajăm mii de vagoane folosite pentru transportul lor din zonele îndepărtate ale țării.

— De cîte zarzavaturi și cartofi are nevoie anual armata? m-a întrebat Stalin, privindu-mă atent.

— Circa trei milioane tone, i-am răspuns.

A clătinat din cap, vizibil mirat de cifră, și-a aprins pipa, a făcut un tur în jurul mesei și, oprindu-se în fața noastră, a întrebat:

— Cîți oameni ar sustrage gospodăriile ajutătoare de la misiunea lor principală, de a lupta contra inamicului?

— Nu am folosit decît unitățile de servicii, a răspuns Andrei Vasilievici.

— Bine, e în regulă, porniți la treabă, dar fără să afectați în vreun fel operațiile. Ele sînt esențialul. Restul, chiar dacă e important, are o semnificație secundară.

A.V. Hrulev a ordonat fiecărui front, armate și regiuni militare să-și planteze legume. Toți au luat treaba foarte în serios.

Hrulev îi cunoștea foarte bine pe toți comisarii poporului. Cînd era la mijloc un interes al armatei, vorbea cu ei deschis, uneori, le riposta violent. Avea dese discuții în contradictoriu, încă din primele luni de război, cu L.M. Kaganovici, comisar al poporului pentru mijloacele de comunicații. Critica munca lucrătorilor de la căile ferate, care transportau încărcături militare, iar Comisariatul drumurilor și căilor ferate reproșa comandamentului serviciilor ritmul mult prea lent de descărcare a vagoanelor. Hrulev se simțea paralizat în fața unui singur om: Stalin. În timpul discuțiilor cu el, Andrei Vasilievici se schimba la față și se încorda ca un arc. Înzestrat cu o excelentă memorie și cunoscîndu-și la perfecție obligațiile, răspundea la întrebările lui Stalin foarte la obiect și cu detalii precise, ceea ce îi atrăsese prețuirea acestuia.

Cavaleria a dat și ea mult de furcă serviciilor de intendență. După cum se știe, la începutul războiului, caii au jucat un rol foarte important în armata roșie. Erau folosiți nu numai în transporturi, ci și în lupte. Cine n-a auzit de unitățile de cavalerie ale lui Belov și Dovator, despre atacurile lor din fața Moscovei sau despre raidurile în adîncimea dispozitivului inamic?

Rezervele de fîn pregătite în zona ostilităților pentru mobilizare fuseseră pierdute încă din primele săptămîni de război. Lipsite de forță de muncă, colhozurile nu puteau

cosi, strînge, usca şi pune la dispoziţia armatei cantitatea necesară de fîn. Nu ne-a rămas decît o soluţie: să pregătim fînul cu forţe proprii. Ni s-au afectat batalioane de convalescenţi, unităţi de servicii care — unde s-a putut — au cosit iarba. La sfîrşitul lui septembrie 1942, au fost stocate 668 000 tone fîn. În anii următori, soldaţii au reuşit să acopere aproape în întregime nevoile de furaj ale armatei.

Tot în cursul anului 1942, serviciile de intendenţă au avut de rezolvat şi o altă problemă grea: păstrarea zarzavaturilor şi cartofilor pe timp de iarnă.

În timpul primului război mondial, scorbutul a făcut sute de mii de victime printre soldaţi. În statisticile întocmite de o comisie guvernamentală de studiere a consecinţelor sanitare ale primului război, se menţiona că numai în anul 1916 şi în nouă luni ale lui 1917 suferiseră de scorbut peste 500 000 soldaţi ai armatei ruse în campanie. Una dintre cauze fusese şi cantitatea insuficientă de legume consumate.

După cum am mai spus, în condiţii de luptă, nu reuşeam întotdeauna să asigurăm hrană caldă soldaţilor din prima linie. Trebuia atunci să ne procurăm de urgenţă produse care se preparau foarte repede: concentrate de supe de zarzavat sau de caşă. Ceea ce permitea soldaţilor să-şi pregătească singuri un prînz cald în numai 5-7 minute. O gamelă de borş sau de caşă îi încălzea imediat pe soldaţii aflaţi în tranşeele reci. Era nevoie de multe concentrate, iar industria producea foarte puţine. Am cerut Consiliului comisarilor poporului al U.R.S.S. ca industria să-şi sporească producţia. Am propus, şi ni s-a aprobat, ca o serie de întreprinderi să treacă la fabricarea de concentrate. Comisariatul poporului pentru industria alimentară, directorii uzinelor au depus o muncă enormă. Livrările de concentrate pentru armată au crescut de la 34 000 tone în 1941 la 180 000 tone în 1943.

„Al doilea front"

De pe la sfîrşitul anului 1942, Uniunea Sovietică a început să primească unele produse din Statele Unite în cadrul *Lend-lease*-ului. Cele mai apreciate erau conservele de carne, cărora soldaţii le spuneau, cu o nuanţă ironică, „al doilea front". Aliaţii promiseseră să deschidă al doilea front în 1942, dar l-au deschis abia la mijlocul lui 1944. Reprezentanţi ai GUPSKA recepţionau alimentele sosite în cadrul *Lend-lease*-ului în porturile Kamceatkăi, la Murmansk, la Arhanghelsk etc. De aici, produsele se trimiteau bazelor de pe fronturi, iar o parte rămîneau în antrepozitele centralizate, de unde se redistribuiau.

Fără a exagera importanţa acestor livrări pentru armata roşie, istoricii noştri au subliniat, pe bună dreptate, că în acei ani dificili, popoarele american şi englez ne-au acordat un ajutor apreciabil. Trebuie să menţionez totodată că ideea *Lend-lease*-ului a avut-o şi a realizat-o preşedintele Statelor Unite, Roosevelt. Om politic de mare viziune, el înţelesese — ca să mă exprim cu cuvintele lui Churchill — că nu poţi evita pericolul urcîndu-te în pat şi acoperindu-te cu plapuma peste cap. Sprijinul material acordat Uniunii Sovietice în lupta împotriva Germaniei fasciste a ajutat, în acelaşi timp, S.U.A. să-şi apere securitatea.

Transportul mărfurilor peste ocean constituia o mare încercare pentru flota noastră maritimă. În afara porturilor din Extremul Orient, toate se aflau în zona ostilităţilor. Prin dimensiunile şi utilarea lui, ca şi prin numărul de nave de care dispunea, Vladivostokul nu putea nici să transporte, nici să recepţioneze marea cantitate de materiale, care depăşea cu mult capacitatea lui portuară. Comitetul de stat al apărării a hotărît atunci ca, în cel mai scurt timp, să înceapă lucrări de reparaţii şi echipare a tuturor navelor pentru navigaţie în condiţiile Extremului Orient, de asemenea, să completeze efectivul echipajelor cu marinari experimentaţi. La Vladivostok a fost trimis L.I. Belahov, locţiitorul comisarului poporului pentru marină, care, cu ajutorul organizaţiei de partid, a ştiut să rezolve atît de bine aceste sarcini, încît foarte repede au fost reparate 160 nave mari şi mici. Printre ele, unele îşi trăiseră de mult traiul, dar nevoia le-a readus pe linia de plutire. Pilotate de marinari experimentaţi, ele au mai brăzdat încă mult timp apele oceanului, în lung şi în lat.

Portul Murmansk a fost deschis tot anul. În cursul primului război mondial, Murmanskul ar fi putut fi cel mai important port strategic al Rusiei, dar nu fusese pregătit, nu avusese legături feroviare cu alte raioane ale ţării. În anii Marelui război pentru apărarea patriei, Murmanskul a jucat un rol-cheie în apărarea frontierelor noastre de nord şi primirea vaselor comerciale din S.U.A. şi Anglia.

Sub ploaia de bombe inamice, în port erau descărcate sute de nave comerciale sovietice, americane şi engleze, care soseau şi plecau sub escortă. Aproape zilnic, cheiurile trebuiau reparate şi curăţate de bombe. În aceste condiţii, la fiecare 24 ore, părăseau portul 300-400 vagoane, cu diferite materiale şi produse alimentare.

Iată ce aş vrea să mai spun în concluzie: de la începutul războiului pînă la victorie, norma de hrană în armata noastră a fost constantă, compensînd eforturile fizice depuse de ostaşi. Sistemul organizat de aprovizionare, diferenţierea raţiilor s-au dovedit mult superioare celor ale inamicului. Astfel încît se poate spune că victoria repurtată de popoarele sovietice în lupta împotriva cotropitorilor fascişti a fost o izbîndă şi pe frontul aprovizionării.

Traducere de
Florentina DOLGHIN

Trăim epoca celui mai mare avînt al gîndirii ştiinţifice cunoscut de omenire de-a lungul mileniilor, a celei mai grandioase revoluţii tehnico-ştiinţifice, marcată de descoperiri epocale ce au schimbat şi schimbă radical reprezentările omului despre natură şi societate, despre univers, influenţează toate laturile existenţei umane.

NICOLAE CEAUŞESCU

ISTORIA ŞI REVOLUŢIA TEHNICO-ŞTIINŢIFICĂ

A doua jumătate a secolului XX numără, între factorii ei caracteristici, cea mai amplă revoluţie tehnico-ştiinţifică. Proces cu ample implicaţii în dezvoltarea istoriei, implicaţii care — cum este şi firesc — suscită un interes tot mai larg şi din partea istoricilor. Tocmai acest fapt ne-a determinat să includem tema respectivă în dialogul pe care redactorii revistei noastre l-au avut cu numeroşi participanţi de prestigiu la al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, desfăşurat în august 1980 la Bucureşti. Aşadar, ce relaţie există între progresul istoric şi revoluţia tehnico-ştiinţifică?

Prof. RAOUL MANSELI, Universitatea din Roma:

Privind de-a lungul istoriei, trebuie să remarcăm că progresul tehnic şi ştiinţific a fost un fapt al tuturor timpurilor. Este adevărat că, în vremurile noastre, el a căpătat o importanţă excepţională, extraordinară, impunătoare. Dar nu trebuie să ne lăsăm dominaţi de această realitate, trebuie să avem mereu în vedere că progresul reprezintă, în fond, un instrument în mîna omului. Prin ele însele, realizările tehnico-ştiinţifice nu înseamnă neapărat o realitate pozitivă. Ele pot căpăta acest sens, şi aceasta o poate realiza numai omul, prin raţiunea şi atitudinea sa. Nu sînt tînăr, am trăit cel de-al doilea război mondial, am văzut groaza celor care auzeau avioanele de bombardament. Se înţelege că omul era acela care bombarda, nu avionul. Ajuns la acest punct, ca istoric, trebuie să afirm ceea ce în cursul discuţiei noastre am mai spus: în centrul istoriei se află omul. Lui îi revine misiunea să făurească un viitor al fericirii sau al disperării şi distrugerii. Nu sînt în clipa de faţă nici optimist, nici pesimist, nici profet, ci un om care a căutat să privească istoria şi să vadă că istoria sînt oamenii cu posibilităţile lor de a-şi construi propriul viitor, viitorul care le aparţine.

Prof. dr. JOHANNES IRMSCHER, R.D. Germană:

Într-adevăr revoluţia tehnico-ştiinţifică influenţează în modul cel mai puternic viaţa noastră, a tuturora, şi pune toate ramurile ştiinţei în faţa unor noi cerinţe. Consider că revoluţia tehnico-ştiinţifică poate fi stăpînită numai dacă se asociază cu revoluţia socialistă, căci numai astfel este posibil ca giganticele forţe productive, care se dezvoltă, să fie puse în slujba păcii.

Prof. OMAR AL NAGAR, Universitatea din Khartoum, Sudan:

Elementul cel mai important al prezentului, în contextul revoluţiei tehnico-ştiinţifice contemporane, este dezvoltarea, şi acest lucru încercăm să-l realizăm în Africa. Majoritatea ţărilor africane investesc mult timp şi bani pentru dezvoltare. Noi am primit un ajutor considerabil din partea României, şi de asemenea, a organizaţiilor internaţionale.

Prof. DONNCHADZ O'CORRAN, Universitatea din Cork, Republica Irlanda:

Eu pot vedea progresul istoric numai în termenii adîncirii cunoaşterii şi îmbunătăţirii metodelor de cercetare. Revoluţia tehnico-ştiinţifică are noi instrumente pe care să le ofere omenirii pentru îmbunătăţirea vieţii şi istoricul are, şi el, mult de cîştigat de pe urma acestora. Într-un sens mai restrîns, prelucrarea informaţiei şi tehnologia miniaturizării, dezvoltarea tehnicilor fotografice, a procedeelor de transmitere a imaginii şi a artei tiparului vor ajuta şi mai mult activitatea istoricului.

VALERI ALEKSANDROVICI TIŞKOV, secretar general al Secţiei de istorie a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S.:

Revoluţia tehnico-ştiinţifică i-a obligat pe istoricii contemporani să abordeze aspecte la care nu s-au gîndit niciodată. La acest congres, de exemplu, se dezbate un raport despre relaţia dintre societate şi mediul înconjurător. O asemenea temă nu se afla acum 50 ani în atenţia istoricilor. Numai astăzi, cînd datorită revoluţiei tehnico-ştiinţifice a apărut problema protecţiei mediului înconjurător, a surselor de energie etc., istoricii au început să se gîndească la interdependenţa dintre ele.

Al doilea domeniu în care s-a manifestat influenţa revoluţiei tehnico-ştiinţifice îl constituie metodica, metodele de cercetare. Revoluţia tehnico-ştiinţifică ne-a oferit instrumente precum computerele. Astăzi, în rîndul istoricilor capătă o tot mai mare răspîndire metodele calitative folosite în prelucrarea informaţiilor pentru obţinerea cărora un istoric, mînuind numai stiloul, ar avea nevoie de o viaţă. De pildă, calculul populaţiei într-o perioadă de 30-40 ani. Cu un program corespunzător, computerul rezolvă această problemă în cîteva ore. Iată cum revoluţia tehnico-ştiinţifică a influenţat şi metodele de cercetare ale istoricilor. Este vorba despre introducerea metodelor calitative în cercetarea istorică. Iniţial, o serie de istorici le-au supraapreciat, mai ales în Occident. Ei considerau că în sfîrşit, s-a găsit calea prin care va fi cu adevărat creată istoria în mod ştiinţific, că, s-a aflat, în fine, adevărul absolut. Ulterior s-a constatat că aceste metode nu pot fi absolutizate, că trebuie îmbinate cu cele tradiţionale, cu teoria progresului istoric, deoarece fără teorie nu are valoare nici cea mai bună metodă. Aş îndrăzni să compar aceste metode calitative cu un stilou foarte bun, dar fără cap. Numai cu el nu puteţi scrie nimic, chiar dacă îl folosiţi în locul unui creion.

Prof. RAYMOND McNALLY, de la Boston College, S.U.A.:

Iată cum văd eu legătura dintre progresul istoric şi cea de-a doua revoluţie tehnico-ştiinţifică: aceia care cunosc cel mai puţin trecutul sînt cei mai înrobiţi de el. Acesta este paradoxul istoric contemporan. Majoritatea membrilor elitei contemporane tehnico-ştiinţifice au foarte puţine cunoştinţe despre trecut, deoarece el nu face parte din „pregătirea lor tehnică indispensabilă". Din fericire, aceştia pot fi ţinuţi în frîu de oamenii politici care au un anume simţ al istoriei. Cred că trebuie să-i informăm pe membrii noii elite tehnico-ştiinţifice că nu le vom îngădui să creeze sau să reinventeze încă un mecanism al distrugerii.

Dr. PAUL DUKES, Universitatea din Aberdeen, Scoţia, Marea Britanie:

În cazul cel mai fericit, revoluţia tehnico-ştiinţifică este un lucru foarte bun. În cazul cel mai rău — şi mă tem că aceasta este mai probabil — ea ne va distruge. Revoluţia industrială actuală ar putea constitui baza unei vieţi bune pentru toţi oamenii.

CLAUS BRYLD, profesor la Institutul de istorie şi ştiinţe sociale al Universităţii din Roskilde, Danemarca:

Un rol important ce trebuie să revină ştiinţei istoriei, în vremurile noastre, este acela de a analiza, dintr-o perspectivă istorică, dezvoltarea economico-socială, accelerată de revoluţia tehnico-ştiinţifică, atît în ţările capitaliste, cît şi în cele socialiste. În ţările capitaliste dezvoltate, cum este Danemarca, de exemplu, capitalismul monopolist şi criza de pe piaţa mondială — criză determinată de acumulările de capital — tind să coboare nivelul de trai pentru masele largi şi să sporească pericolul unui război mondial, ce ar duce la o distrugere totală. Şi în ţările socialiste, progresul tehnologic este afectat de criza pieţii mondiale. Istoricii, alţi specialişti au datoria de a informa, de pe poziţii critice, despre aceste lucruri, în interesul studiilor istorice, al clasei muncitoare şi al aliaţilor ei.

Prof. EMIL NIEDERHAUSER, Universitatea din Debreţin, consilier ştiinţific la Institutul de ştiinţe istorice al Academiei ungare de ştiinţe:

Mă tem că revoluţia tehnico-ştiinţifică este mult mai avansată decît progresul istoric. Ne aflăm într-un moment crucial al istoriei civilizaţiei noastre, într-o epocă deosebit de primejdioasă. Nu cred ca istoricii să fie mai bine pregătiţi decît alţii să înfrunte şi să lupte împotriva pericolelor care ne înconjură. Singuri nu sînt destul de puternici. Ei pot însă, conştienţi de rolul care le revine şi de influenţa pe care o pot exercita, să facă tot ce este posibil pentru a evita accentuarea încordării şi pentru a sădi în spiritul popoarelor sentimentul prieteniei şi al respectului reciproc.

Prof. CARLO GHISALBERTI, Italia:

Sper ca progresului tehnico-ştiinţific al timpurilor noastre să-i poată urma şi progresul moral. Şi cred că istoricii, ca oameni de ştiinţă, au în această privinţă o mare responsabilitate.

Prof. univ. dr. WERNER CONZE, R.F. Germania:

A doua jumătate a secolului XX implică drept factor caracteristic revoluţia tehnico-ştiinţifică cea mai largă. Problema — în unele aspecte ale ei — a fost abordată şi la congresul de la Bucureşti. Faptul că în corelaţia dintre revoluţia politico-socială şi revoluţia tehnico-industrială s-au realizat progrese uriaşe nu se poate contesta. Dar trebuie să vedem astăzi — şi nu spun un lucru nou — şi pericolele care se nasc în progresul tehnico-industrial. Noi simţim astăzi mai acut decît acum un deceniu că progresul tehnico-industrial ar putea duce la o evoluţie care să ia înapoi tot ce ne-am închipuit a fi progres. Din cauza aceasta, am devenit cam sceptici faţă de noţiunea progres, în sensul că nu avem numai speranţe pentru viitor, ci şi îngrijorări.

Londra, 22 (Rador).— In ședința de azi a Camerei Comunelor, sir Samuel Hoare, ministrul afacerilor interne, înlocuind pe d. Neville Chamberlain, a declarat că negocierile economice dintre guvernul german și guvernul român fac progrese.

Sir Samuel Hoare a precizat că guvernul român a desmințit pe cale oficială existența unui pretins ultimatum german ce s'ar fi produs în cursul negocierilor.

Totuși, a adăugat ministrul, neliniștea generală a indică faptul guvernul român să ia unele măsuri de precauție.

UNIVERSUL, 24 martie 193

DIN NOU DESPRE „CAZUL TILEA"

Prof. dr. DAVID BRITTON FUNDERBURK,
Campbell University, Buies Creek, North Carolina — Statele Unite

Fiind de la început subiect ramificat în relațiile internaționale din ajunul celui de-al doilea război mondial, „Cazul Tilea" (pe care cititorii revistei Magazin istoric îl cunosc din octombrie 1975) a devenit, în anii postbelici, un subiect din ce în ce mai relevat în istoria diplomatică românească și europeană. Deși aproape toți actorii și martorii acestui moment au dispărut nu numai de pe scena politică dar și din viață, analele diplomatice, ca și memorialistica, dau la iveală noi și noi detalii ale acestui așa-numit — la vremea respectivă (primăvara anului 1939) — „incident" (sau „indiscreție" diplomatică). În evenimente au fost implicați, într-un fel sau altul, pe lîngă ministrul României la Londra, V.V. Tilea, regele Carol II, premierul A. Călinescu, ministrul de externe Grigore Gafencu, ministrul finanțelor Mitiță Constantinescu, ministrul român la Paris Gh. Tătărăscu, scriitoarea Martha Bibescu, alte personalități din culisele politicii, ca și alți înalți demnitari din România, precum și principalii membri ai guvernului britanic și alți lideri conservatori, inclusiv W. Churchill și A. Eden, și fruntași ai opoziției laburiste. Mulți dintre diplomații străini acreditați în capitala de pe Tamisa, între care reprezentantul U.R.S.S., Ivan Maiski, cel al S.U.A., Joseph Kennedy, cei ai țărilor din Antanta Balcanică, au fost ținuți la curent de Tilea cu situația internațională a României. În afară de aceștia au fost puse la curent cu demersul lui Tilea o serie de guverne, în primul rînd cel sovietic și cel francez. Desigur că guvernele de la Berlin și Roma nu au ignorat nici ele „Cazul Tilea", cu atît mai mult cu cît diplomația hitleristă a fost serios jenată de acțiunea declanșată de ministrul român în capitala britanică. Prin coroborarea surselor disponibile în prezent, se poate spune că principalele cercuri politice și diplomatice din majoritatea țărilor europene au fost alertate de intervenția făcută de Tilea și, într-o serie de capitale ale protagoniștilor marii conflagrații, ea a constituit obiect de serioase preocupări.

Pînă la sfîrșitul vieții, Tilea a susținut autenticitatea mesajului său, de care azi puțini istorici se mai îndoiesc. În conversațiile avute în 1969-1971 cu Cristian Popișteanu la Londra, Tilea a atras atenția asupra faptului că, deși dezmințit la nici 48 ore de către guvernul său — mai precis de către Ministerul afacerilor externe — mesajul său, prin care avertiza asupra atitudinii ultimative hitleriste față de România, a fost implicit și pe deplin confirmat de mesajul confidențial, adresat la cîteva zile după dezmințire, de către Carol II conducătorilor Marii Britanii, mesaj prin care solicita în mod insistent sprijin britanic pe multe planuri pentru apărarea independenței și integrității țării[1].

Să revedem, din acest punct de vedere, ce scria în însemnările ei scriitoarea Martha Bibescu, o foarte avizată prezență nu numai a politicii românești, ci și în culisele diplomatice europene. În primul rînd, ceea ce izbește este faptul că Martha Bibescu, o cunoscătoare intimă a politicii externe interbelice, care frecventa importanți oameni politici britanici ai vremii, a sosit la Londra în ajunul demersului lui Tilea, cu care avusese cîteva convorbiri telefonice de la Paris, unde prințesa se aflase în lunile ianuarie-februarie-martie ale anului 1939. La 15 martie, ziua în care Hitler a ocupat Cehoslovacia, Tilea i-a telefonat, din nou, Marthei Bibescu, rugînd-o să-și urgenteze sosirea la Londra. A doua zi, o nouă convorbire telefonică. De data asta chiar la Londra. Tilea — nota scriitoarea — era foarte tulburat. Și iată cum descrie ea, în cele din urmă, întrevederea lor din 17 martie 1939, data demersului lui Tilea la ministrul de externe, lordul Halifax[2]: Tilea so-

[1] Multe dintre aspectele „Cazului Tilea" au fost abordate — desigur în limitele oferite de materialul de arhivă și memorialistic existent pînă în 1970 — de Viorica Moisuc, în monografia *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938-mai 1940* (Editura Academiei, București, 1971) — *n.r.*

[2] Edward Frederick Lindley Wood Halifax (1881-1959), om politic englez, care l-a înlocuit în februarie 1938 pe A. Eden, ca ministru al afacerilor externe, secundîndu-l pe Chamberlain în orientarea acestuia spre o înțelegere cu dictatorii fasciști; a jucat un rol important în negocierile care au dus la Acordul de la München — *n.r.*

seşte la mine încă de la ora 9 şi jumătate. Lungă convorbire. E într-o stare de agitaţie indescriptibilă şi are un aer foarte nefericit:

— Am veşti groaznice din Transilvania. Nemţii sînt la graniţa noastră. Ne pretind: „Renunţaţi la industrie şi rămîneţi un stat agrar. În acest caz vă garantăm frontierele". Gafencu[1] şi-a pierdut capul... La Bucureşti, sînt înnebuniţi cu toţii. Tot armamentul nostru [comandat la uzinele Skoda] a căzut în mîna nemţilor — era încă în Cehoslovacia. Sîntem pierduţi. Ne-am curăţat![2]

După părerea lui, nu mai este decît o chestiune de ore. Transilvania va fi smulsă României şi pusă sub conducerea unui general german şi a unui grof oarecare. Tilea vorbeşte cu o durere fără seamăn şi disperarea lui are o rezonanţă de autenticitate. Îi făgăduiesc să fac tot ce voi putea în cursul şederii mele aici.

Vine să mă vadă Victor Cazalet, deputat în Camera Comunelor. Trag acest prim clopoţel de alarmă, pe care-l ştiu foarte sonor. Îmi promite că va întreprinde cîte ceva.

Soţii Vansittart[3] mi-au promis că vor lua cina la mine, în salonaş, unde se vor întîlni cu Tilea. Vansittart vrea să fim singuri cu acesta, pentru ca nu cumva să transpire ceva în afară. Îi pune întrebări ministrului nostru în legătură cu ultimatumul economic al Germaniei, cu cele 22 de divizii care ameninţă să invadeze ţara, cu silniciile nemţeşti...

Spre marea mea surpriză, Vansittart îi spune lui Tilea:

— Îl chem pe Maiski[4] la telefon.

Ceea ce şi face. Din salonaşul tihnit în care ne aflăm, cheamă Rusia în ajutor. Şi Maiski răspunde. Cei doi îşi fixează o întîlnire.

— Vezi cum se procedează? — mă întreabă în şoaptă Sarita [Vansittart], aplecîndu-se spre mine.

Adevărul este că, la Downing Street[5], s-a ţinut azi după-amiază o şedinţă de cabinet, pentru a se decide cum să fie ajutată România. Vestea că Bucureştiul dezminte ultimatumul[6] îl irită pe primul ministru. Deşi, în treacăt fie spus, un ultimatum economic este la fel de grav ca unul politic. Renunţarea la industrie, aşa cum mi-a relatat Tilea azi-dimineaţă, [României nu-i era rezervat] nimic altceva decît agricultura. Georgicele, Bucolicele[7], fericirea, raiul!

Viorel Tilea îmi declară că Chamberlain este în pericol, că decesul său politic e inevitabil şi că Parlamentul îl vrea pe lordul Halifax în fruntea guvernului. Se cere, de asemenea, introducerea serviciului militar obligatoriu [inexistent în Anglia pînă atunci].

Iar pentru a-şi atinge aceste ţeluri, cei de aici vor să se folosească de România. Totul se leagă! — **îşi încheie Martha Bibescu însemnarea despre Tilea în** Jurnalul politic, **apărut în 1979 în Editura Politică.**

Iată că acum un alt istoric, americanul David B. Funderburk, reia dosarul „Cazului Tilea", împingînd şi mai departe investigaţiile.

David Funderburk (născut la 28 aprilie 1944) este unul dintre cei mai tineri specialişti americani în istoria României. El a studiat istoria şi limba română, făcînd, în deceniul 1970-1980, cîteva stagii de cercetare şi în ţara noastră.

Iată cum explică prof. dr. David Funderburk originile interesului său pentru istoria românilor: „Interesul meu deosebit pentru români şi România datează de 20 ani, din zilele cînd, student fiind frecventam clasele de istorie ale profesorului Keith Hitchins la Wake Forest University, Winston Salem (Carolina de Nord). Am audiat numeroase cursuri de civilizaţie occidentală şi de istorie a Europei de Sud-Est, în cadrul cărora istoria românilor era cel mai bine reliefată de prof. K. Hitchins, unul dintre cei mai cunoscuţi specialişti americani în această privinţă. Am învăţat de la cel dintîi profesor al meu că românii se disting printr-o istorie unică, originală, plină de supravieţuiri şi încercări, patriotism şi împliniri. După astfel de cursuri şi studii, am ajuns să simt afinitate, simpatie şi admiraţie pentru români, care au luptat de-a lungul secolelor pentru a-şi păstra independenţa naţională, suveranitatea şi propriile lor trăsături caracteristice". Dr. Funderburk şi-a elaborat teza de doctorat în istorie (titlu acordat în 1974 de Universitatea din Carolina de Sud), cu un subiect din istoria relaţiilor internaţionale ale României şi Marii Britanii. El relevă ce l-a determinat să facă această alegere: „S-a scris foarte puţin despre politica britanică faţă de România sau despre strategia britanică faţă în faţă cu ofensiva Germaniei naziste, în ajunul celui de-al doilea război mondial". Lucrarea sa (elaborată ca teză de doctorat în 1974) British Policy towards Romania 1938-1940: A Study in Economic and Political Strategy **(Politica britanică faţă de România 1938-1940: un studiu de strategie economică şi politică) se află în curs de apariţie la Editura ştiinţifică şi enciclopedică, în traducerea dr. Ion Stanciu, cuvînt introductiv de dr. Ioan Chiper şi dr. Florin Constantiniu.**

Capitolul pe care Funderburk îl consacră în lucrare „Cazului Tilea", cum denumeşte el situaţia şi peripeţiile politico-diplomatice generate de acţiunea diplomatului român, se bazează pe o

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 11-12/1981, 1/1982.

[2] Temerile lui Tilea, deşi într-o măsură exagerate, au fost stîrnite de ameninţările abia voalate cu care Germania nazistă îşi însoţea insistenţele în vederea încheierii unui acord economic prin care să acapareze o mare parte din bogăţiile naturale ale României — *n.r.*

[3] Sir Robert Gilbert Vansittart (1881-1957), diplomat britanic, subsecretar permanent de stat pentru afacerile externe (1930-1938), consilier diplomatic principal al secretarului pentru afaceri externe (1938-1941) — *n.r.*

[4] Ivan Mihailovici Malski (1884-1975), diplomat, istoric, publicist sovietic, academician (din 1946), ambasador al U.R.S.S. în Anglia (1932-1943), apoi locţiitor al ministrului afacerilor externe — *n.r.*

[5] Stradă a Londrei, vestită pentru că, la nr. 10, se află reşedinţa oficială a primului ministru — *n.r.*

[6] În dorinţa de a nu oferi Reichului nazist un pretext de a recurge la forţă, guvernul român a dat publicităţii un comunicat prin care nega brutalele presiuni exercitate de Germania în cazul negocierilor pentru tratatul economic care avea să fie încheiat în martie 1939. Dezminţirea venită de la Bucureşti răpea lui Chamberlain un prilej spectaculos de a-şi afişa „fermitatea" cu care promitea că va răspunde unor noi pretenţii ale lui Hitler — *n.r.*

[7] Aluzie la celebrele opere ale poetului latin Vergiliu, care evocă viaţa în mijlocul naturii — *n.r.*

bogată cercetare de arhive, pe o temeinică documentare la zi în bibliografia epocii şi pe cîteva convorbiri cu Tilea însuşi. Dincolo de eleganţa stilului sau de rigurozitatea reconstituirii istorice, este cu deosebire relevantă concluzia lui Funderburk că, alături de ocuparea Cehoslovaciei de către Hitler, demersul românesc întreprins prin Tilea (şi el subliniază judicios rostul publicităţii făcute de presa engleză incidentului) a avut darul de a suna clopotul de alarmă la Downing Street 10 şi în tot cartierul Whitehall. Deci încă un punct de vedere internaţional — ce vine să se adauge celor ale istoricului canadian Sidney Aster şi al cercetătorului american Paul B. Quinlan — care apreciază că atunci, în furtunoasa săptămînă 16-23 martie 1939, s-au petrecut în politica engleză asemenea ciocniri subterane care, ulterior, aveau să pună frîne nefastei orientări conciliatoriste, să genereze germenii noii politici britanice, ce avea să se cristalizeze în final în declaraţia de război adresată celui de-al treilea Reich, faţă de agresiunea din 1 septembrie 1939, germeni între care figurează prioritar şi demersul românesc. „Cazul Tilea" devine deci unul din subiectele în care istoriografia naţională se întîlneşte cu cea internaţională. El contribuie la analizarea amplă a sinuoasei politici externe româneşti în preajma celui de-al doilea război mondial, cînd România, derutată şi pradă ea însăşi unor convulsii politice interne grave, căuta să folosească orice cută de teren spre a-şi asigura apărarea integrităţii teritoriale, a suveranităţii şi independenţei naţionale în faţa tăvălugului armatelor hitleriste care se apropiau de frontierele ţării, încercînd, totodată, să aducă la realitate acele cercuri politice occidentale care nu vedeau sau nu voiau să vadă unde duc tranzacţiile politice cu Hitler.

Profesor la Campbell University Buies Creek (statul Carolina de Nord), David Funderburk este, din septembrie 1981, ambasador al Statelor Unite ale Americii în Republica Socialistă România.

Titlul şi subtitlurile capitolului Cazul Tilea **din lucrarea istoricului american, ca şi o parte din notele ştiinţifice, aparţin revistei** Magazin istoric.

„Cazul Tilea"[1] (cum a fost denumit de istoricul german Andreas Hillgruber[2] a luat naştere datorită unor informaţii de presă privind întîlnirea din 17 martie 1939, cu ministrul englez al afacerilor externe, vicontele Halifax. De fapt, însăşi convorbirea din 16 martie a lui Tilea cu Sir Orme Sargent, subsecretar de stat adjunct la Foreign Office, a lăsat să se întrezărească în ce va consta demersul lui Tilea din ziua următoare. La întrevederea cu Sargent, Tilea s-a arătat foarte interesat să afle dacă se poate conta pe ajutorul englez în eventualitatea în care Germania ar repeta cu România ceea ce făcuse cu Cehoslovacia. Mai precis, Tilea a avertizat că dintr-unele surse reiese că Germania va acţiona pentru a dezintegra România, de exemplu, dînd părţi din ea Ungariei etc. în următoarele cîteva luni, „obiectivul final fiind stabilirea unui protectorat german asupra întregii ţări". Pe aceeaşi linie, Tilea a intervenit pe lîngă Halifax, cerîndu-i ca, avînd în vedere ceea ce se întîmplase cu Cehoslovacia, să facă un gest de simpatie sau sprijin pentru Europa Centrală şi de Sud-Est. Un element nou a fost totuşi introdus în demersul urgent din 17 martie al lui Tilea pe lîngă Halifax.

Temeri nefondate sau interpretări greşite?

Noutatea a constat în faptul că Tilea l-a informat pe Halifax despre „... o cerere a guvernului german de a-i fi asigurat un monopol al exporturilor româneşti şi de a fi adoptate, în interesul Germaniei, anumite măsuri restrictive referitoare la producţia industrială românească". De o importanţă capitală a fost declaraţia lui Tilea că „guvernul român avea impresia că această cerere semăna foarte mult cu un ultimatum". Relatări despre „un ultimatum german" au apărut în *Times* şi *Daily Telegraph*, fără a se scoate în evidenţă caracterul întrucîtva moderat, nuanţat al declaraţiei lui Tilea. O asemenea simplificare deformantă a ceea ce spusese Tilea în realitate a contribuit, într-o anumită măsură, în a determina o reacţie de îngrijorare la unele guverne. Bunăoară, francezii, au devenit temători, Daladier prevenind guvernul francez că „în ziua în care Germania va avea controlul asupra resurselor româneşti de petrol, ea va fi în măsură să poarte război împotriva întregii Europe".

În general, istoricii susţin că Tilea a exagerat amploarea tentativelor de dominaţie şi a ameninţărilor germane în negocierile cu România. Mai corect ar fi să se afirme că s-a dat o interpretare greşită sau exagerată spuselor diplomatului român. Oricum, avînd în vedere acordul economic încheiat între Germania şi România la 23 martie şi relaţiile ulterioare dintre cele două ţări, temerile lui Tilea n-au fost nefondate. O ultimă intervenţie a României „care ar fi trebuit să restabilească reputaţia lui Tilea în faţa istoricilor, dacă aceştia ar fi luat în serios apelul lui, a fost înregistrată la 22 martie". La această dată, regele Carol II a vorbit şi el despre aceleaşi temeri ca şi Tilea, informîndu-l pe ministrul englez la Bucureşti, Sir Reginald Hoare că o invazie în comun a Ungariei şi Germaniei împotriva României era de aşteptat oricînd. În plus, Alexandru Cretzianu, secretar general în Ministerul afacerilor externe de la Bucureşti, a fost trimis la Londra „în aparenţă pentru a-l îndruma pe neseriosul Tilea, dar în fapt pentru a le face cunoscut englezilor că Tilea a spus toată vremea adevărul!" Astfel, validitatea expunerii realiste a situaţiei, făcută de Tilea, poate fi în cea mai mare parte confirmată.

Mai semnificativă pentru istorici, decît faptul dacă Tilea a exagerat sau dacă relatările privind declaraţiile lui erau amplificate,

[1] [2] *Magazin istoric*, nr. 10/1975; 4/1975.

a fost reacţia guvernului englez. Unele documente guvernamentale demonstrează că, într-o oarecare măsură, „s-a acceptat ideea că indiscreţia oportună a lui Tilea a determinat politica engleză". Sentimentele membrilor cabinetului fuseseră grav afectate de intrarea germanilor în Praga şi, în consecinţă, ei presupuneau că alerta dată de Tilea era întemeiată. Principala lor îngrijorare era obiectivul evident al presiunii germane — petrolul românesc. Amiralul Sir Ernle Chatfield, şeful statului major naval, „aprecia că era posibil ca dominarea economică a României de către Germania să ducă la consecinţe foarte serioase". Chiar atunci cînd guvernul a considerat că demersul lui Tilea ar putea să nu fie întru totul fondat, Halifax a spus: „Cred că ar fi util ca guvernul să profite de această ocazie pentru a examina poziţia pe care ar urma să o adoptăm, în cazul cînd o situaţie ca aceea preconizată s-ar ivi în viitor". Prin urmare, englezii acordau o oarecare încredere declaraţiilor ministrului român la Londra, aflat în post de mai puţin de trei luni, deşi aveau în vedere dezminţirile imediate ale Ministerului de externe de la Bucureşti. În ciuda unor asemenea tăgăduieli venite în ziua următoare din partea română, Anglia a decis să-l creadă pe Tilea pe cuvînt[1]. După cum arată istoricul A.J.P. Taylor, „miniştrii englezi au reţinut alarma şi au respins dezminţirea ei". Important este, aşadar, faptul că englezii au continuat să reacţioneze pe baza declaraţiilor iniţiale făcute de Tilea lui Sargent şi lui Halifax, cu toate că, la Bucureşti, guvernul român dăduse o dezminţire. După cum spunea dr. Wilhelm Fabricius, ministrul german la Bucureşti, „dezminţirii lui Gafencu nu i s-a dat crezare la Londra".

În timp ce, la 15 martie, Chamberlain reacţionase la dispariţia statului cehoslovac spunînd: „să nu ne lăsăm abătuţi din această cauză de pe calea noastră", o totală schimbare a atitudinii sale a apărut cu două zile mai tîrziu, în discursul său, revizuit, de la Birmingham[2]. După opinia lui Taylor, poate exagerată, „aci s-a produs cotitura în politica engleză". Constatarea făcută aproape peste noapte că Germania era un adversar de un tip diferit se datora, în mare măsură, unor „zvonuri răspîndite prin Europa că următoarea victimă va fi România. Tilea, ministrul român la Londra, era acela care răspîndea asemenea zvonuri în mod foarte activ". Această „constatare" a însemnat însă doar o schimbare a tacticii, dar nu şi a strategiei planurilor engleze, deja existente, de a exercita o influenţă politică şi economică asupra Europei de Sud-Est, ca o ripostă la prezenţa germană. Astfel Anglia, încercînd să menţină un statu-quo în Europa de Sud-Est, se angaja-

[1] După cum scrie A.J.P. Taylor în lucrarea *English History 1914-1945*, ministrul englez la Varşovia, Sir H. Kennard, i-a spus lui Halifax că „pare cu neputinţă ca ministrul român să fi discutat cu dv. fără să fi avut deplina aprobare a guvernului său..." — *n.a.*

[2] La 17 martie, Chamberlain şi-a exprimat sentimentul că a fost trădat, arătîndu-se hotărît să reziste oricărei noi ofensive care urmărea dominarea lumii prin forţă. De asemenea, s-a arătat neliniştit în legătură cu iminenta ameninţare a altor state europene, cînd a pus întrebarea: „Aceasta este, oare, ultimul atac împotriva unui stat mic, sau el va fi urmat de altele?" — *n.a.*

se în acea regiune în ultima parte a deceniului patru, înainte de schimbarea de poziţie de la mijlocul lunii martie 1939. Reiese însă clar din diverse surse că demersurile lui Tilea pe lîngă Sargent şi Halifax, din zilele de 16 şi 17 martie, au fost hotărîtoare pentru aşazisa „tumbă politică a lui Chamberlain, care a uimit lumea", începînd cu discursul său modificat din 17 martie.

Se pune întrebarea: în ce măsură Chamberlain şi Halifax au tras în sinea lor concluzia că, avînd în vedere decesul independenţei Cehoslovaciei, precum şi avertismentul şi apelul lui Tilea, era necesară o schimbare de poziţie. După 15 martie, Halifax l-a îndemnat pe Chamberlain să adopte, fără întîrziere, o poziţie fermă, înainte ca o nouă agresiune germană să aibă loc. În plus, Halifax l-a convins pe primul ministru să profite de ocazia oferită de discursul programat la Birmingham pentru data de 17, pentru a explica în mod clar o nouă declaraţie politică a guvernului[3]. Rolul lui Halifax pare să fie confirmat de o depeşă în care se arată „că primul ministru va ţine în seara aceasta un discurs care, deşi nu exact în forma pe care el [Halifax] o ceruse, va fi o punere în gardă de netăgăduit pentru toţi cei în cauză". În plus, Halifax i-a comunicat ambasadorului german de la Londra că ocuparea întregii Cehoslovacii era „cu totul contrară acordului de la München". Sau este posibil ca, în cugetul său, Chamberlain să fi hotărît în cele din urmă să-i dea lui Hitler un avertisment public şi — procedînd astfel — să fi determinat, eventual chiar el „cotitura în politica engleză".

Desigur că la influenţa pe care o va fi avut Halifax asupra lui Chamberlain trebuie adăugate şi puternicele reacţii ale Parlamentului, presei şi opiniei publice faţă de ultima încălcare a cuvîntului dat de Hitler, manifestată prin anexarea unui popor negerman. Faptul că au avut loc asemenea reacţii l-a ajutat pe Chamberlain, în calitatea sa de conducător politic, să se lase convins. El pare să fi recunoscut opoziţia crescîndă din sînul propriului său partid, precum şi pe aceea din Partidul laburist. Poate că, după cum a notat publicaţia *The New Statesman*, schimbarea făcută în cuvîntarea lui Chamberlain de la Birmingham „a fost o necesitate politică" [de menţinere a prestigiului personal]. De asemenea, s-a susţinut că discursul lui Chamberlain a fost modificat în parte şi datorită faptului că primul ministru obţinuse informaţii mai ample despre lichidarea Cehoslovaciei, decît avusese la 15 martie.

Scopul a fost atins

Întîlnirea dintre Halifax şi Chamberlain a fost descrisă ca „unul din cele mai importante evenimente politice ale anilor dintre [cele două] războaie". Scînteia produsă de această

[3] Afirmaţiile despre influenţa lui Halifax privind schimbarea de atitudine a lui Chamberlain au fost puse la îndoială de A.J.P. Taylor. Se pare, totuşi, că Halifax a avut un rol important în transformarea vederilor lui Chamberlain şi că acesta, „la îndemnul lui Halifax, şi-a refăcut textul viitoarei sale intervenţii". Vezi Alfred F. Havighurst *Twentieth Century Britain* — *n.a.*

întîlnire, care avusese loc imediat după dezmembrarea Cehoslovaciei, i-a determinat pe englezi să-și schimbe politica, fapt reflectat în discursul lui Chamberlain, iar practic, prin acordarea ulterior a garanțiilor privind independența Poloniei, României și Greciei. Evoluția politicii britanice arăta ca și cum „Tilea și Halifax urmau să fie groparii vechii «politici conciliatoriste»".

O altă întrebare care se pune: de ce liderii englezi „au preferat să-i acorde încredere lui Tilea", să creadă cu încăpățînare în ceea ce spusese el și, poate, și în felul în care se exprimase, luîndu-l drept convingător și valabil? Parțial, răspunsul ar putea fi dat de însăși persoana lui Tilea. Deși nu era decît de aproape trei luni ministrul României la Londra, el se ocupase de relațiile anglo-române cu multă vreme în urmă, ca atașat și secretar al Legației române la Londra, în 1920, și în calitate de fondator și președinte al Societății anglo-române. Cînd a fost numit de Carol II ministru la Londra în momentul unor importante tratative cu Germania, el era considerat chiar mai pro-englez în concepțiile sale politice decît Mitiță Constantinescu[1]. Era binecunoscut la Londra și *persona grata* în Whitehall[2] și în City[3]. Numirea sa a fost, din partea lui Carol II, un gest care să indice că el mai păstra încă ferma credință că Anglia și Franța îl vor sprijini în eforturile sale de a respinge încălcările lui Hitler.

Pe de altă parte, este probabil că încrederea sau lipsa de încredere în adevărul spuselor lui Tilea aveau puțin de-a face cu aprecierea conducătorilor englezi. Încrederea lor în Tilea se datora mai degrabă faptului că, în urma prăbușirii Cehoslovaciei, englezii erau dispuși să accepte orice zvon care să le confirme suspiciunile. Cu alte cuvinte, pe baza a ceea ce tocmai întreprinsese Germania în Europa Centrală, unele oficialități engleze aveau tendința să creadă spusele lui Tilea, în ciuda dezmințirilor de la București. Sir Alexander Cadogan[4], care, pe data de 18 martie, i-a pus lui Tilea întrebări insistente, a spus că „în aceste împrejurări era posibil să fie ceva adevărat în ambele relatări" (cele din 16 și 17 martie), mai ales că „oricum, nimic nu-l putea clinti pe dl. Tilea", a cărui informare despre ultimatum n-a fost nici dezmințită, nici confirmată de ministrul român al economiei. Mai mult, chiar dacă Foreign Office considera că existența unui ultimatum nu putea fi dovedită, Anglia simțea că, pentru România și alte țări din Europa Răsăriteană, primejdia era prezentă. Astfel, „Cazul Tilea" servea drept un binevenit pretext pentru „scopul util de a galvaniza puterile democratice occidentale, făcîndu-le să examineze de îndată noua situație și pericolele care decurgeau din ea".

---

[1] Mitiță Constantinescu (1890-1946), om politic fruntaș al Partidului Național Liberal, economist, guvernator al Băncii naționale a României, ministru de finanțe, adversar al nazismului — *n.r.*

[2] Stradă din Londra unde se află numeroase clădiri guvernamentale — *n.r.*

[3] Centrul financiar al Londrei — *n.r.*

[4] Om politic și diplomat englez, secretar de stat permanent la Ministerul de externe (1938-1946) — *n.r.*

Populația Pragăi își manifestă durerea, ura și revolta împotriva ocupanților hitleriști

Oare Tilea acționa cu de la sine putere, după cum o arătau documentele oficiale, în special avînd în vedere retractarea cerută de la București de guvernul român, sau avea aprobarea prealabilă a guvernului, întrucît abia revenise de la București la Londra? Oare Bucureștiul, dîndu-și seama de primejdia pe care o prezenta o asemenea declarație, nedezmințită de guvernul român, pentru relațiile germano-române, a decis atunci că alternativa mai înțeleaptă era o retractare forțată din partea lui Tilea? Sau este posibil ca ambele acțiuni să fi fost anume plănuite de guvernul român? Această ultimă supoziție este plauzibilă.

Pe de o parte, publicitatea despre amenințarea germană la adresa României a dus la o intensificare a activității Angliei în scopul stăvilirii unor noi mișcări ale Germaniei în Europa Răsăriteană. Pe de altă parte, dezmințirea oficială română a potolit furia germană, fără a-i convinge însă pe englezi că avertismentul inițial al lui Tilea nu era conform cu realitatea.

O întrebare importantă este și aceea dacă Tilea vorbea pe o bază strict personală și particulară, fără aprobarea sau sprijinul guvernului și a Ministerului său de externe, sau dacă în fapt, el avea instrucțiuni să procedeze astfel, ceea ce ar fi arătat existența unor divergențe și activități secrete în politica mai multor persoane oficiale române. Potrivit unor documente ale Ministerului afacerilor externe

al României, Tilea a susținut că în acțiunea sa se conformase instrucțiunilor primite, la 16 martie, de la Grigore Gafencu, ministru român al afacerilor externe. După cît se pare, acele instrucțiuni nu includeau totuși, așazisul ultimatum, ci doar un avertisment referitor la creșterea presiunilor Germaniei și o cerere adresată Angliei de a da un semn concret de sprijin României, inclusiv ajutor financiar masiv pentru înarmare. Un element nou a intervenit în această problemă atunci cînd ziarul *The Daily Telegraph* din 21 februarie 1963 a publicat o scrisoare a lui Tilea, în care acesta afirma că demersurile pe care le făcuse în martie 1939 fuseseră urmarea unui mesaj al primului ministru, Armand Călinescu[1], care acționa, de fapt, peste capul lui Gafencu. Pe de altă parte, în același timp în care Gafencu dezmințea relatarea lui Tilea, a doua zi după ce ea fusese făcută, ministrul român la Paris Gh. Tătărăscu primea indicația să ceară ajutor din partea guvernului francez, așa cum procedase Tilea în ajun. Totuși, fiul fostului premier Armand Călinescu, Barbu, declară că, după cît se pare, nu există nici o dovadă scrisă în arhiva tatălui său și nici el nu își amintește de ceva care să vină în sprijinul scrisorii lui Tilea din 1963.

Deși existau divergențe între Călinescu și Gafencu — poate mai mult minore decît de politică fundamentală — este evident că nu există surse documentare cunoscute pe care să se bazeze scrisoarea din *Daily Telegraph*. De asemenea, s-a sugerat că acțiunile lui Tilea din 16 și 17 martie s-au referit la instrucțiuni anterioare, deși nu este clar dacă acestea au provenit de la Călinescu, Gafencu sau de la altcineva. Indiferent de temeinicia unora din amănuntele problemei, semnificația și rezultatele ei explică importanța evenimentelor de la mijlocul lui martie, care îl au în centrul lor pe Tilea. În special datorită faptului că acțiunea lui Tilea a contribuit la a-i convinge pe Sargent, Halifax și Chamberlain și ea a produs astfel scînteia care era necesară pentru transformarea fățișă a politicii Angliei. Însemnătatea faptului a fost astfel considerabilă. Este binecunoscută importanța pe care a avut-o în continuare schimbarea tacticii sau strategiei engleze, schimbare în mod evident rezultată din îndoielile crescînde ale conducătorilor englezi, pricinuite de Anschluss, de München și de ocuparea de către germani a Cehoslovaciei.

Rezultatul practic imediat al „Cazului Tilea" a fost luarea unor inițiative diplomatice engleze, orientate în direcția statelor est-europene. Obiectivul unor asemenea tatonări engleze a fost să determine ce reacții ar avea aceste state față de o nouă agresiune germană. În perioada dintre 18 și 21 martie Anglia și-a afirmat hotărîrea de a se împotrivi unui nou act de agresiune. Tilea a spus că acest scop a fost atins, fără ca guvernul român să-și fi luat vreun angajament sau să fi fost îngrădit în ce privește libertatea sa de acțiune.

[1] *Magazin istoric*, nr 4, 6-9/1977.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Clara Cușnir-Mihailovici, Florea Dragne, Gheorghe Unc — MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN ROMÂNIA. 1916-1921. FĂURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN.**

Editura politică, București, 1982, 434 pp., 22 lei: *ediția a II-a, revăzută și adăugită, a monografiei consacrate istoricului eveniment din viața proletariatului și a poporului român.*

● **Alexandru Suceveanu — HISTRIA. VI.**

Editura Academiei, București și Diffusion de Bocard, Paris, 1982, 254 pp., 38 lei: *rezultatul cercetărilor efectuate în perioada 1964-1977, în renumita așezare pontică.*

● **DOCUMENTE PRIVIND UNIREA PRINCIPATELOR** *(sub egida Direcției generale a Arhivelor statului și a Institutului de istorie „Nicolae Iorga"; volum întocmit de* **Grigore Chiriță, Valentina Costake, Emilia Poștăriță**).

București, 1980, 566 pp.: *corespondență diplomatică franceză inedită din anii 1856-1859, revelatorie pentru procesul de formare a României moderne.*

● **FOREIGN SOURCES ON THE ROMANIANS** *(sub egida Direcției generale a Arhivelor statului).*

București, 1980, 372 pp., 24 lei: *100 documente și mărturii străine dintre cele mai semnificative referitoare la istoria românilor.*

● **George Potra — DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA ORAȘULUI BUCUREȘTI.**

Editura Academiei, București, 1982, 488 pp., 31 lei: *391 documente inedite din perioada 20 mai 1634-19 iunie 1900.*

● **Ion Bulei — ARCUL AȘTEPTĂRII.**

Editura Eminescu, București, 1982, 328 pp., 9,50 lei: *pe baza unei bogate documentații de arhivă, precum și a presei vremii, o reconstituire a vieții politico-diplomatice românești în anii 1914, 1915, 1916* (Magazin istoric, *nr. 3/1981*).

● **Ion Bitoleanu — DIN ISTORIA ROMÂNIEI MODERNE, 1922-1926.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, 332 pp., 18 lei: *analiza primilor patru ani de guvernare liberală de după primul război mondial.*

● **Pablo Neruda — MĂRTURISESC CĂ AM TRĂIT** *(prefață de* **Eugen Jebeleanu**, *traducere din limba spaniolă și note de* **Nina Ecaterina Popescu**).

Editura politică, București, 1982, 406 pp., 20 lei: *memoriile poetului chilian, laureat al Premiului Nobel, din care revista noastră a publicat fragmente în avanpremieră în nr. 9 și 10/1978.*

● **Gheorghe David, Doina Nägler — BREVIARUL BRUKENTHAL.**

Editura Meridiane, București, 1981, 22 pp. + 41 planșe color, 50 lei: *prezentarea unei capodopere a miniaturisticii europene din sec. XV-XVI* (Magazin istoric, *nr. 4/1978*).

ELIBERÎND 4 000 LOCALITĂŢI

(Urmare din p. 15)

sub ordinele Comandamentului grupării armatei care operează la Budapesta.

Corpul 7 armată formează o grupare de manevră comandată de generalul Antonescu Ilie, compusă din Divizia 9 cavalerie, regimentele 94, 95 şi 31 infanterie şi Regimentul 114 anticar, care reuşeşte să cucerească marginea de nord şi colţul de nord-vest al cimitirului Kerepes.

Divizia 2 şi 19 infanterie atacă de front pentru fixarea inamicului.

Pînă în seara zilei se cucereşte bulevardul Hungaria şi strada Szemesei. S-au cucerit în total 90 grupuri de blocuri şi o fabrică [de] măşti de gaze.

13 ianuarie 1945. Se continuă atacul în tot cursul nopţii, reuşindu-se să se pătrundă cu gruparea principală de sud printre zidurile de la marginea de nord a cimitirului Kerepes şi zidurile de la sud ale Gării de est. În cursul zilei [se] continuă atacul, cucerindu-se complet hipodromul de trap, fabrica de cauciuc şi circa 450 blocuri şi case.

14 ianuarie 1945. Se continuă lupta pentru nimicirea ultimelor rezistenţe inamice din Budapesta, care se opun înaintării spre Dunăre. Pînă la ora 11.30 se atinge: colţul sud al parcului oraşului, strada Arena, strada Tokaj, marginea vest a Gării de est. În după-amiaza zilei, atacul mai progresează spre vest, reuşindu-se, pînă la căderea serii, să se cucerească 1 050 blocuri.

15 ianuarie 1945. Se continuă atacul în cursul nopţii, reuşindu-se să se pătrundă circa 100 m în dispozitivul inamic. În cursul zilei, prin lupte duse din casă în casă, se reuşeşte să se cucerească strada Roji, grupările de case vest strada Roji şi grupările de case vest strada Rottenbiller. S-au cucerit în total 200 blocuri şi case, printre care şi Facultatea de medicină...

16 ianuarie 1945. Corpul 7 armată iese de sub ordinele Grupului de armate Budapesta şi intră sub ordinele Armatei 1-a română...

Şeful de stat major al Corpului 7 armată,
colonel Arbore POPESCU

(Din Darea de seamă asupra operaţiilor executate de Corpul 7 armată în perioada de la 1 ianuarie 1945 pînă la sfîrşitul războiului. Documentul se află în Arhiva Ministerului apărării naţionale, fond 948 B, dosarul 1 257, filele 138-140)

Tanchiştii români în luptele din Austria şi Moravia

După trecerea peste rîul Morava, 10 aprilie-8 mai 1945, regimentul, luptînd în Austria şi Moravia, a cooperat cu Divizia 4 infanterie de gardă [sovietică], sprijinind regimentele 9-12 în luptele de la: Hohenruppersdorf, Schrick, Hobersdorf, Zistersdorf, Wilfersdorf, Mistelbach, Eibenstahl, Poysdorf, Mikulov, Mušov, pădurea cu cota 222 vest Mušov, Pašoglaviky, Novo Ves şi oraşul Znojmo, prin ocucerirea căruia a fost zdrobită ultima rezistenţă inamică.

Luptele arătate mai sus au fost dintre cele mai grele, avînd de luptat cu un inamic superior numericeşte şi bogat dotat în material blindat şi de o calitate mult superioară carelor noastre.

În aceste lupte, regimentul a angajat lupte car contra car, avînd în faţă renumitele divizii blindate „SS" 25-26 şi Totenkopf.

Prin aruncarea în luptă a acestor unităţi, inamicul intenţiona să lichideze capul de pod de peste Morava, în scopul de a permite evacuarea şi retragerea de la Viena, precum şi menţinerea regiunei petrolifere şi importantul nod de comunicaţii Zistersdorf.

Faptele de arme săvîrşite pe cîmpul de luptă, înaltul spirit de sacrificiu şi vitejia dovedită de tanchiştii Regimentului 2 care de luptă român, care a luptat umăr la umăr cu glorioasele şi vitezele trupe sovietice pentru realizarea aceluiaşi ţel: „zdrobirea nemţilor cotropitori", au stîrnit admiraţia tuturor comandamentelor cu care a cooperat...

Comandantul Regimentului 2 care de luptă,
colonel Stan ZĂTREANU

(Din Darea de seamă întocmită de comandantul Regimentului 2 care de luptă, document păstrat în Arhiva Ministerului apărării naţionale, fond 948 B, dosarul 1 256, fila 139)

Ziua victoriei a sosit!

Bucureşti, 10 mai 1945

Infanterişti,

Inamicul, pe care de la 23 august 1944 aţi început să-l izgoniţi de pe pămîntul patriei şi după aceea l-aţi urmărit, în strînsă colaborare cu trupele sovietice, bătîndu-l necontenit pînă în inima Boemiei, a capitulat astăzi în faţa Naţiunilor Unite.

Această măreaţă victorie este în parte şi opera voastră...

Prin truda voastră de fiecare zi, cu obceala învinsă în marşurile lungi şi grele, cu rezistenţa voastră la gerul de astă iarnă din Munţii Tatra, cu jertfele celor dintre voi pe care le-aţi acceptat atît de senin, aţi reuşit să croiţi un alt drum în istorie pentru ţara noastră.

Alte neamuri, mai mari şi mai puternice, au pus în luptă în acest efort comun de zdrobire a inamicului, avioane, tancuri şi tunuri grele; iar noi... am pus braţe puternice şi suflete încălzite de dragul unei patrii mai mari şi mai bune.

Aceste braţe şi suflete, cele mai puternice şi mai curate dintre ale românilor, le-aţi dat voi, dragi infanterişti...

Copiii voştri vor învăţa nouă epopee, pe care patria v-o datorează...

Inspectorul general al infanteriei,
general de armată adjutant Gh. MIHAIL

(Din Ordinul Inspectorului general al infanteriei, adresat infanteriştilor cu prilejul Zilei Victoriei, document aflat în Arhiva Ministerului apărării naţionale, fond 548 B, dosarul 106, fila 51)

Localitatea Cucuteni, care a dat numele său uneia dintre cele mai strălucite culturi eneolitice din Europa, cultura Cucuteni cu celebra ceramică pictată[1], își sporește renumele datorită cercetărilor arheologice din ultima vreme. Datele furnizate de aceste cercetări efectuate în perioada 1979-1981, în punctul „La Pietrărie" de pe dealul Gosan, într-una din cele șapte movile vizibile și azi pe acel loc[2], vin să completeze tabloul istoric al unei zone intens locuite, cu bogate și variate vestigii ale trecutului, deosebit de importante în ceea ce privește vechimea, unitatea și permanența neamului românesc pe meleagurile strămoșești ale Moldovei.

Inițial, după mărturia unor localnici mai în vîrstă, numărul movilelor existente în acest loc a fost mult mai mare, un adevărat cîmp al tumulilor, cu forme și dimensiuni variate; multe din acestea au dispărut datorită, în special, lucrărilor agricole. Movila recent cercetată, cea mai reprezentativă și mai bine conservată din grupul celor trei aflate pe acest loc, este situată într-o zonă înțelenită din marginea de sud-est a dealului Gosan. Acesta reprezintă de fapt o platformă înaltă, o prelungire spre sud și sud-est a dealului Lalu, cu depuneri groase de calcar cochilifer și pruncișuri sarmațiene, care delimitează spre vest și nord-vest microdepresiunea ușor vălurită a satului Bălceni, dominat dinspre vest de „Cetățuia" cu celebra așezare eneolitică.

O excepțională descoperire arheologică

MONUMENTUL PRINCIAR DE LA CUCUTENI

Dr. MARIN DINU,
Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Alegerea ca loc de cercetare a acestei movile de la Cucuteni, a fost determinată și de rezultatul unor săpături arheologice mai vechi, întreprinse în 1967 într-o altă movilă, aflată la numai 50 m mai la sud de movila recent cercetată. În centrul movilei săpată în 1967 s-a descoperit o construcție circulară, din lespezi de piatră, relativ mică, înaltă de 1,50 m și cu diametrul exterior de circa 2 m, arcuită ușor spre interior și cu partea superioară prăbușită. În interiorul ei a fost găsit un mormînt de incinerație, cu oase umane calcinate prin ardere, depuse pe un pod din lespezi de piatră, situat la baza construcției care le proteja. Printre oasele calcinate se mai aflau bucăți de cărbune, un vîrf de săgeată de bronz cu trei muchii, cîteva fragmente ceramice, dintre care unele provin de la un vas din pastă fină, de culoare cenușie. Alte fragmente au aparținut unui vas mare lucrat cu mîna, decorat cu motive plastice în relief, arcuite în formă de virgulă sau ryton, cu analogii în ceramica de aceeași categorie și factură descoperită în așezările și cetățile geto-dacice din sec. IV î.e.n. de la Poiana (Piroboridava)[3] din sudul Moldovei, Cătălina-Cotnari din apropiere de Cucuteni și de la Bătuceni, raionul Orhei, în R.S.S. Moldovenească.

Spre deosebire de această primă movilă, situată în partea aplatizată de lucrările agricole, tumulul cercetat recent ne-a atras atenția de la început, atît prin dimensiunile lui mari — înalt de peste 3 m de la suprafața solului actual și cu diametrul de 35 m —, cît mai ales prin sistemul lui de construcție cu totul aparte, unic deocamdată prin particularitățile sale arhitectonice. Astfel, chiar de la efectuarea primelor secțiuni am avut marea surpriză să constatăm că întreaga suprafață a movilei este acoperită cu o manta din lespezi de piatră de calcar, aflată imediat sub un strat subțire de humus negru, rezultat, mai mult ca sigur, din

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1970.

[2] Cercetările au fost efectuate de un colectiv condus de lector univ. dr. Marin Dinu și format din prof. Dumitru Boghian, de la Liceul industrial Tg. Frumos, prof. Livia Mărginescu, de la Liceul industrial Mărășești, precum și din următorii studenți practicanți: Ion Mareș, Tamilia Marin, Horațiu Beleuță, Petru Lupuca, Lucian Năstase, Aurelia Ștefănoiu și Constantin Vrînceanu, toți de la secția de istorie a Facultății de istorie și filozofie, Universitatea „Al. I. Cuza" Iași.

[3] *Magazin istoric*, nr. 6/1981.

vegetația ce s-a descompus an de an la suprafața lespezilor. Imediat sub acest placaj, aproximativ în centrul movilei, a fost descoperită o construcție funerară monumentală, bine conservată, din zid de piatră, de formă ovală. Este vorba de o incintă aproape rectangulară și cu colțurile rotunjite, prevăzută pe latura de sud-est cu o deschidere largă de 1,60 m, un fel de cale de acces. Incint este în formă de pîlnie, cu zidul de piatră înalt de 3,5 și cu diametrul maxim de 10 m la gură. De remarcat că zidul respectiv este construit în sistem geto-dacic, din piatră peste piatră și fără liant, ca la cetatea geto-dacică din apropiere, de pe dealul Cătălina de la Cotnari.

În centrul acestei incinte, pavată la bază cu lespezi de piatră de calcar (material abundent pe dealul menționat), a fost descoperit un mormînt de incinerație. Este vorba de mormîntul principal pentru care s-a construit această movilă, oasele calcinate fiind depuse direct pe sol, într-o groapă de formă rectangulară, bine delimitată de pietrele pavajului de la baza incintei și protejată de o construcție, probabil boltită, din zid de piatră, din care o parte se mai păstrează *in situ*, în marginea de vest a gropii mormîntului. Peste această construcție a mormîntului s-a depus o mare cantitate de piatră, care formează o adevărată movilă în interiorul incintei ovale de zid, înălțimea ei ajungînd pînă aproape de placajul de pietre de la suprafața movilei mari.

Împreună cu oasele calcinate din cuprinsul mormîntului au fost găsite și o seamă de obiecte, dintre care în mod deosebit atrag atenția patru pandantive bivalve lipite median și perforate la unul din capete, precum și cîteva mărgele sferice, întregi și fragmentare, modelate dintr-o pastă calcaroasă alb-gălbuie și acoperite cu un strat subțire galben-verzui, rezultat în urma arderii secundare prilejuită de incinerare. Pandantivele sînt lucrate din foaie de argint aurit, probabil prin presare pe forme modelate și ornamentate în altorelief, cu motive în formă de palmetă, încadrate de dungi în relief orizontale și paralele. În ceea ce privește mărgelele, fiecare dintre ele este încrustată cu cîte șapte bucăți rotunde din sticlă, de culoare albă, cu suprafața bine șlefuită; la rîndul lor, fiecare dintre aceste fragmente de sticlă este decorat cu cîte șapte puncte ovale, de culoare albastră — unul central și șase pe margine. Prezența repetată a acestor grupări de cîte șapte elemente, ne face să presupunem că mărgelele aveau fie o semnificație magico-religioasă, fie una calendaristică.

Atît pandantivele cît și mărgelele prezintă urme de ardere, dar este de remarcat că incinerarea defunctului nu s-a făcut aici, ci undeva în afara movilei.

În afară de aceste obiecte au fost găsite și cîteva fragmente ceramice care provin de la vase, în special căni și castroane, toate lucrate la roată. Cele mai numeroase, dealtfel, provin de la căni din pastă fină cenușie cu luciu la exterior, altele de la cești sau căniță din pastă neagră fină, lucioasă în exterior și cu o toar ă puțin supraînălțată, trasă din buza vasului. În sfîrșit, o a treia categorie de resturi ceramice, provin de la vase din pastă fină, galben-cărămizie de factură greacă, un fel de *oenohoe* (vase cu gîtul alungit) cu gura trilobată, decorate cu benzi orizontale subțiri, pictate cu culoare roșie-cărămizie. Aceste vase care nu prezintă urme de ardere secundară, au fost sparte ritual, probabil în urma ospățului funerar sau în legătură cu alte obiceiuri de acest fel, binecunoscute în lumea traco-getică.

Tot în incinta ovală, în spațiul dintre mormîntul principal și poarta din zid, s-au mai găsit alte trei morminte secundare, tot de incinerație și cu un inventar identic cu cel al mormîntului principal. Ele au fost plasate aproximativ cu un metru mai sus decît mormîntul principal central, fiind „amenajate" printre pietrele care alcătuiau movila de deasupra acestuia.

În stadiul actual al cercetărilor, observațiile făcute la fața locului permit reconstituirea incintei cu zid de piatră, urmînd ca prin săpăturile viitoare să se lămurească întreg sistemul de construcție al acestei movile, respectiv zona exterioară a zidului de incintă pînă la poalele movilei

Monumentalitatea construcției — unică pînă în prezent la noi în țară — ne îndreptățește să considerăm că movila cuprinde un mormînt princiar. El se află într-o zonă de morminte tumulare, probabil tot princiare, care merită să fie investigate în viitorul apropiat, pentru a înțelege cît mai exact evoluția istorică a marelui complex geto-dacic din această parte a țării noastre.

Ritul funerar al incinerației, caracteristic lumii geto-d cice, precum și inventarul mormîntului, cu obiecte de podoabă din metale prețioase și mărgele, la care se adaugă ceramica lucrată numai la roată și cu unele exemplare de proveniență greacă, constituie o dovadă în plus că necropola tumulară de la Cucuteni aparține unor vîrfuri ale aristocrației geto-dacice, care întreținea relații economice cu lumea greacă din coloniile de pe țărmul dobrogean al Mării Negre. Produsele meșteșugărești ale acestor colonii ajunse pînă în inima Moldovei, erau bine apreciate de aristocrația geto-dacică de aici.

În ceea ce privește datarea mormîntului principal, obiectele de inventar din cuprinsul lui au analogii în descoperirile de așezări și necropole tumulare din lumea traco-getică din zona ponto-dunăreană și balcanică datate la sfîrșitul secolului V și în cursul secolului IV î.e.n. Astfel, pandantive aproape similare ca formă și ornamentație cu cele din mormîntul princiar geto-dacic de la Cucuteni, au fost identificate în ornamentația unei figurine din mormîntul princiar geto-dac de la Agighiol, datat între anii 400-350 î.e.n. și în cea a unei măști de argint aurit de la Peretu; un exemplar similar s-a găsit și într-un tumul din necropola getică de la Zimnicea, din a doua jumătate a sec. IV î.e.n.

Cît privește fragmentele ceramice, ele au unele analogii cu cele descoperite în așezările și necropolele geto-dacice din sec. IV î.e.n. de la Poiana (Piroboridava) în sudul Moldovei, de la Brăilița și mai ales cu cele

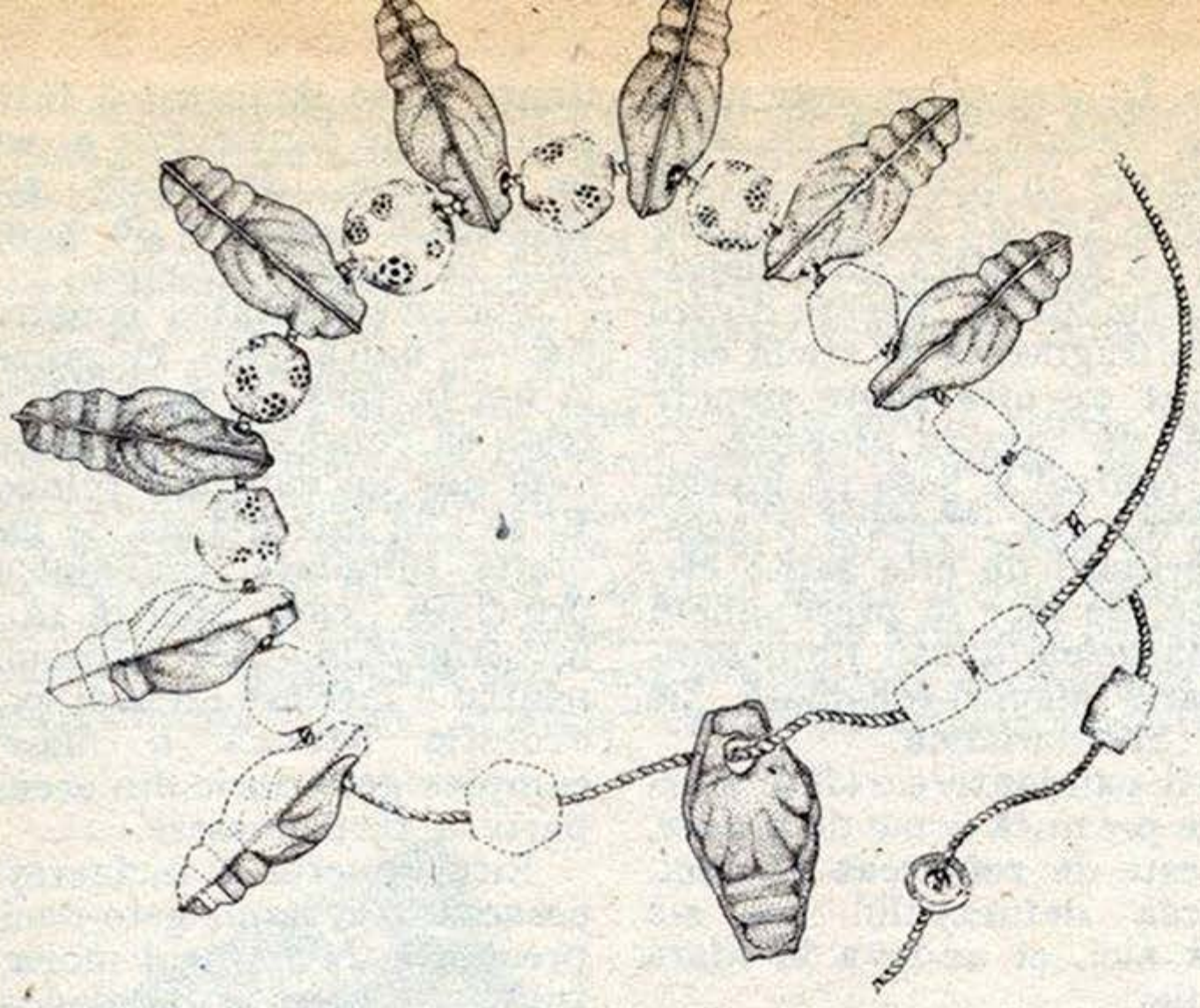

Piese de orfevrărie din monumentul princiar de la Cucuteni (încercare de reconstituire)

În pp. 30-31: *contemporan monumentului princiar de la Cucuteni, tezaurul descoperit la cîteva sute de metri, în localitatea Băiceni, constituie o excepțională mărturie a civilizației geto-dacice; în imagine, brățară de aur din tezaurul menționat*

găsite în marea necropolă birituală de la Enisala, din nordul Dobrogei, unde se constată unele similitudini și în ceea ce privește sistemul de construcție monumentală a unora dintre tumulii de la Cucuteni.

Pornind de la aceste date, credem că mormîntul princiar tumular de la Cucuteni poate fi datat în jurul anului 400 î.e.n.

Cît privește celelalte trei morminte, situate în incinta cvală, considerăm că acestea au aparținut fie unor membri ai aceleiași familii princiare, fie unor persoane apropiate defunctului, care, cum spune Herodot, trebuiau să-l urmeze pe principe și în mormînt.

De menționat că existența unui adevărat cîmp al tumulilor, așa cum, inițial, pare să fi fost situația și aici, cîmp din care face parte și mormîntul princiar cercetat recent, nu trebuie considerată ca ceva izolat. În imediata apropiere a necropolei de la Cucuteni, în punctul „Mlada", precum și pe „Cetățuia" neolitică de deasupra satului Băiceni, situată la circa 1 300 m nord de movila investigată recent, sînt numeroase urme de locuire geto-dacică din secolele IV-III î.e.n. De asemenea, la numai 800 m nord de aceeași movilă, pe dealul Laiu, între „Cetățuia" neolitică și așezarea din punctul „Mlada" s-a descoperit în 1959, celebrul tezaur princiar geto-dacic[1] în greutate de peste două kg aur, și alcătuit dintr-un coif de paradă, o brățară mare și un colan, precum și alte piese de podoabă, din aur, care au fost datate, ca și mormîntul principal din centrul movilei noastre, tot în jur de anul 400 î.e.n.

De asemenea, la circa 7 km nord—nord-vest de tumulul de la Cucuteni se află cunoscuta cetate geto-dacică de pe înălțimea Cătălina de la Cotnari, datată între secolele V-III î.e.n.

Așadar, movila cu morminte princiare geto-dacice de la Cucuteni, alături de celelalte descoperiri autohtone menționate, în special tezaurul princiar de pe dealul Laiu de la Băiceni și cetatea de la Cotnari-Cătălina, alcătuiesc un complex unitar, deosebit de important în această zonă din centrul Moldovei. Aceste descoperiri corelate cu cele de la Agighiol, Peretu și Zimnicea, semnalate mai sus, constituie prețioase mărturii despre unitatea lumii geto-dacice pe întreg spațiul locuit de ea, ca și despre dezvoltarea social-economică și politică a strămoșilor noștri din partea estică și nord-estică a României, cu nimic inferioară celei atinse de semenii lor din bazinul Dunării de Jos. În același timp, ritul funerar cu inventarul și practicile rituale tradiționale, reprezintă o verigă de legătură importantă privind continuitatea în vatra permanentă a marelui neam al geto-dacilor, unul din elementele etnice fundamentale ale etnogenezei poporului român.

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1976.

PLANSELE NOASTRE

① Charles Dickens (în medalion) și o imagine din Londra veacului XVIII ce înfățișează nemulțumiții în acțiune. Desenul aparține gravorului, pictorului și caricaturistului englez William Hogarth (**1780: o răscoală la Londra,** p. 44)

② ③ În colecțiile Muzeului de istorie al Municipiului București se află și aceste farfurii de porțelan ornamentate. Desenele amintesc momente din preajma dobîndirii independenței absolute de stat a României: stema domnitorului Al. I. Cuza, portretul lui Mihail Kogălniceanu și capitularea lui Osman-pașa la Plevna (planșa 2); peisaj bucureștean la jumătatea veacului trecut și imagine din Curtea de Argeș (planșa 3) (**La Plevna — românii au dat primul atac,** p. 11)

④ Vechi centru de cultură românească, Brașovul a constituit sediul activității tipografice desfășurate de Coresi, în a doua jumătate a sec. XVI. În imagine: biserica „Sf. Nicolae" din Șcheii Brașovului, litografie aflată în colecțiile Academiei R.S. România; în chenar: litere bogat ornamentate din primele tipărituri românești (**„Carte pre limba românească",** p. 36)

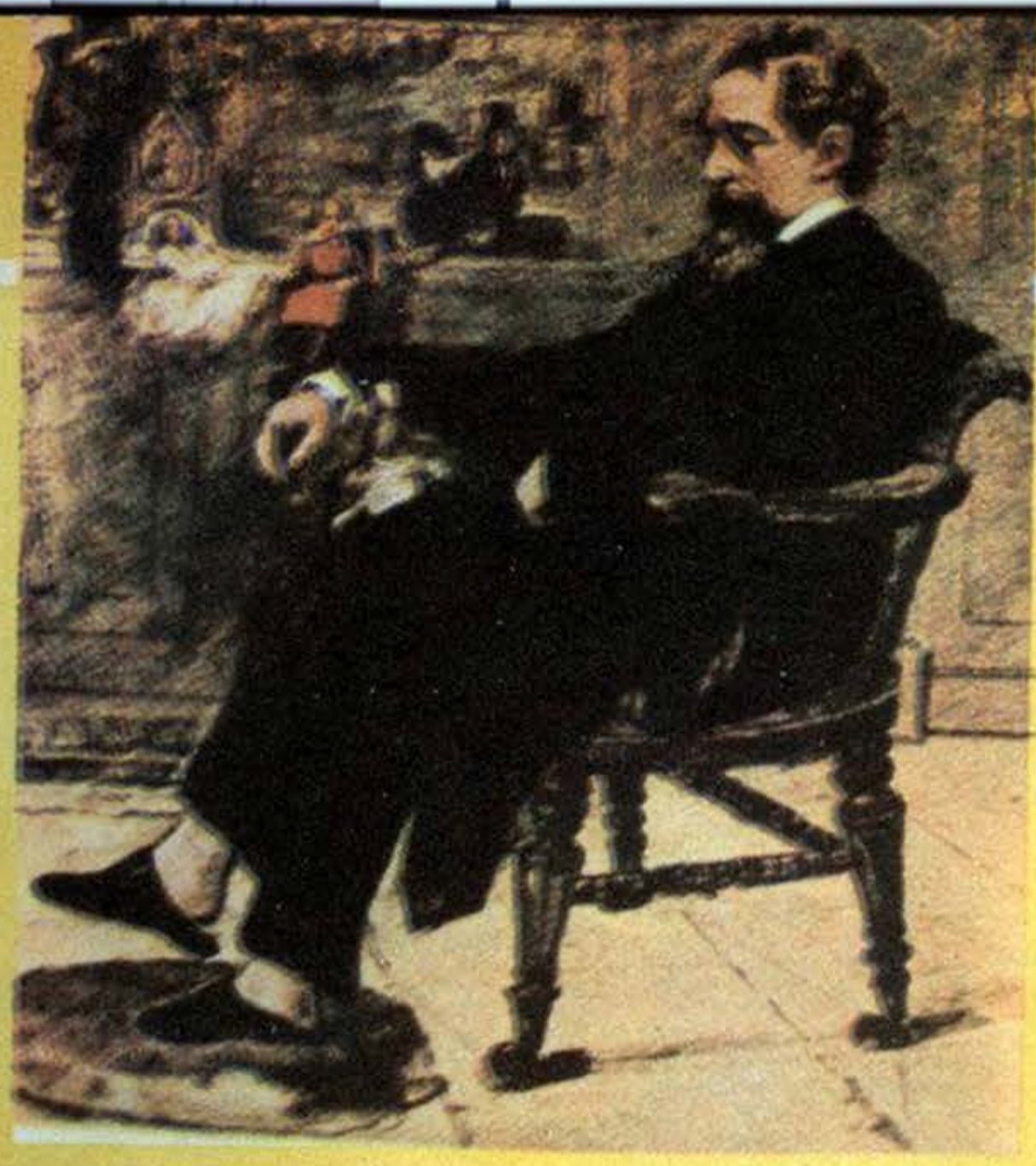

KANNREUTHER & Co
BIRMINGHAM

IV
21
2
R d X
F

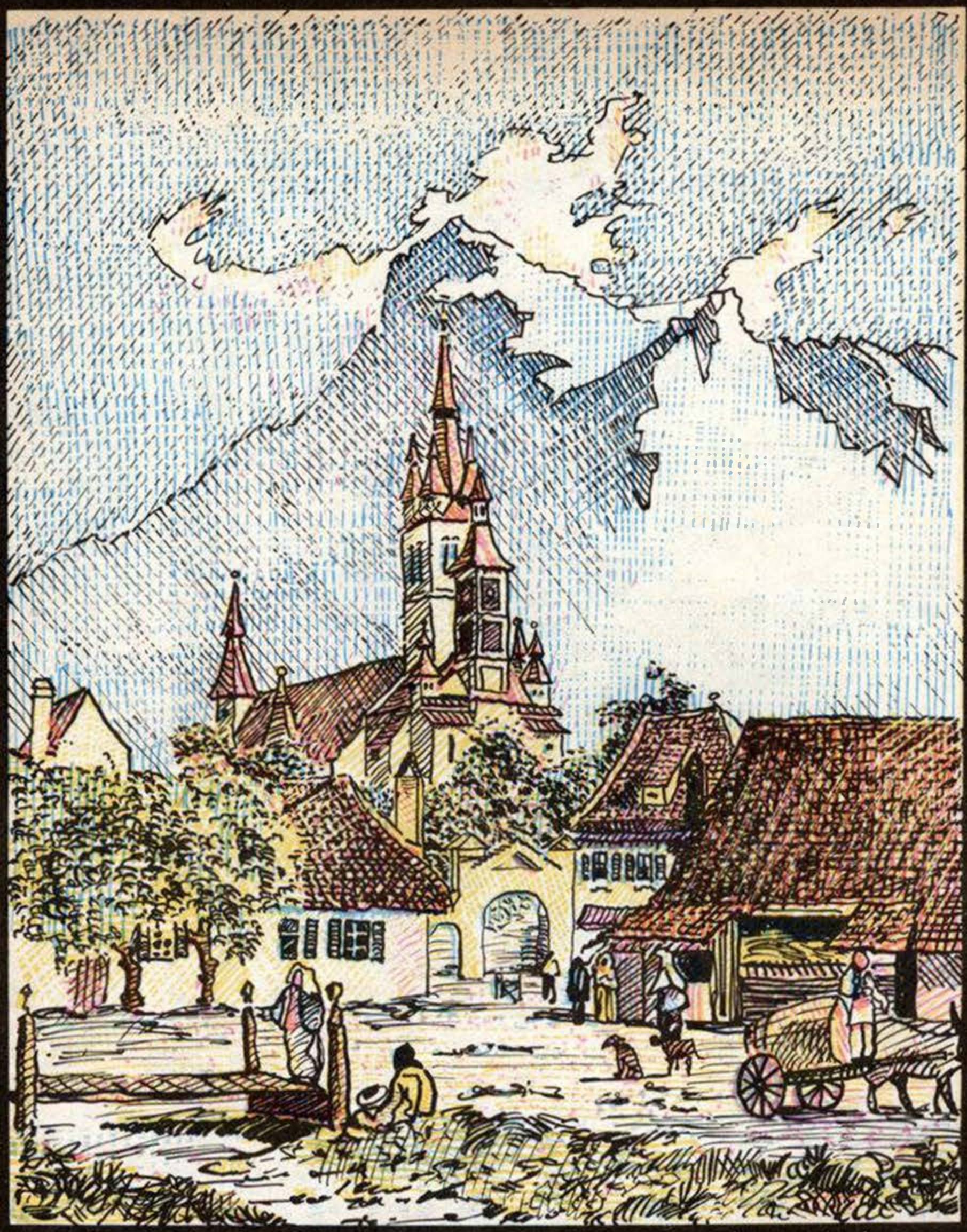

OMENIE ŞI AJUTOR CELOR LOVIŢI DE BARBARIA NAZISTĂ

ŞTEFAN IANC

Nu o dată, revista *Magazin istoric* a avut prilejul să releve umanismul şi solidaritatea poporului român faţă de populaţia evreiască în timpul holocaustului din cel de-al doilea război mondial.

De curînd, a apărut la New York, în Editura Columbia University Press, lucrarea *The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary* (Politica genocidului. Holocaustul din Ungaria), semnată de Randolph L. Braham, şeful catedrei de ştiinţe politice a Colegiului Universităţii din New York, autor sau coautor a peste alte 20 cărţi. Dintre lucrările semnate de profesorul american menţionăm: *The Hungarian-Jewish Studies (1966-1978), The Hungarian Labour Service System (1939-1945), East European Monographs (1977).* Cartea la care ne referim prezintă în mod documentat acţiunea de exterminare a populaţiei evreieşti în ţările care au cunoscut flagelul fascismului, referindu-se în special la Ungaria horthyistă.

Utilizînd o imensă cantitate de documente de arhivă, presa vremii şi o amplă bibliografie din diverse state, printre care şi din România, autorul abordează şi situaţia populaţiei evreieşti din ţara noastră, îndeosebi a celei din partea nord-vestică a ţării aflată sub jug horthyist în anii celui de-al doilea război mondial, în condiţiile aplicării Diktatului de la Viena. Într-un subcapitol al cărţii, omul de ştiinţă american evidenţiază faptul că înainte de Diktatul de la Viena, *„populaţia evreiască totală de aici [din Transilvania] era în jur de 200 000. Dintre aceştia, 164 052 au rămas în teritoriul din Transilvania cedat Ungariei"*. La scurtă vreme, la 13 septembrie 1940, autorităţile horthyiste au aplicat în practică, în teritoriul ocupat, politica antievreiască aflată în vigoare în Ungaria de atunci[1]. Au fost suprimate ziarele, cluburile şi asociaţiile evreieşti, funcţionarii de stat evrei au fost concediaţi, iar elevii şi studenţii evrei excluşi din învăţămînt. Politica dusă în partea nordică a Transilvaniei, scrie autorul, constituia o dovadă clară că Ungaria horthyistă *„era gata să îmbrăţişeze noua ordine din Europa, prevăzută de Hitler"*.

Începînd din martie 1944, după ocuparea Ungariei de către trupele hitleriste, s-a trecut la adunarea evreilor în ghetouri şi la deportarea lor în lagărele de exterminare din Germania nazistă. În baza unui decret din 7 aprilie 1944, în ghetourile din partea de nord-vest a României ocupată de horthyişti au fost internaţi 160 000 evrei, după ce le-au fost confiscate toate bunurile de valoare, bani, bijuterii, aur etc. Mulţi creştini, în ciuda unor aspre pedepse stipulate de autorităţi, i-au ajutat pe cei persecutaţi. *„Cei mai mulţi români, notează autorul, care au suferit de pe urma regimului lui Horthy, au manifestat simpatie faţă de soarta evreilor"*.

Într-un capitol privind politica faţă de evreii din ţara noastră, profesorul Randolph Braham apreciază că România a avut faţă de aceştia o politică binevoitoare: *„Ei nu au fost obligaţi să poarte steaua galbenă*[2] *şi nu au fost strînşi în ghetouri"*. Comparativ cu atitudinea guvernului lui Döme Sztójay (venit la putere în martie 1944, odată cu ocuparea Ungariei de trupele naziste), scrie autorul, poziţia României faţă de evrei a fost extraordinară, acestora permiţîndu-li-se chiar, în multe cazuri, să emigreze spre Israel (pe atunci Palestina — sub mandat britanic). Autorităţile naziste au intervenit în numeroase rînduri pe lîngă guvernul român pentru a-l constrînge să adopte o politică mai dură faţă de populaţia evreiască, dar, în ciuda acestor presiuni, subliniază autorul, românii *„au continuat să trateze cu multă bunăvoinţă pe evrei"*.

După martie 1944, cînd în Ungaria s-au introdus măsurile de exterminare împotriva evreilor, România a devenit un potenţial loc de refugiu pentru aceştia. De aceea, autorităţile hitleriste au făcut presiuni asupra românilor pentru a lua măsuri care să împiedice un asemenea exod. În acest sens, guvernul român a emis un decret-lege care pedepsea cu asprime pe evreii unguri ce treceau frau-

[1] La începutul anului 1982, conducerea Institutului Iadvaşen (Institutul de istorie din Ierusalim) a dat publicităţii, prin Agenţia telegrafică evreiască, un comunicat în care precizează: „În Ardealul de Nord evreii au fost deportaţi în timpul ocupaţiei maghiare de către autorităţile fascisto-horthyiste din acea vreme" — conform *Revista cultului mozaic*, nr. 501, din 15 februarie 1982.

[2] Vezi în această privinţă, în continuare, evocarea semnată de prof. dr. doc. Ioan I. Bîrzu şi I.M. Ştefan (Al. S. Sragher).

dulos graniţa, ca şi pe cei care îi ajutau în această acţiune. Dar, subliniază profe orul Braham, măsura a fost formală şi nu a fost aplicată. Dimpotrivă, s-au trimis instrucţiuni confidenţiale autorităţilor de la frontiera cu Ungaria prin care li se cerea să facil teze pătrunderea evreilor veniţi din această ţară. La 2 iunie 1944, delegatul român la Societatea internaţională de Cruce Roşie a fost împuternicit să dea a igurări depline că refugiaţii evrei din Ungaria vor fi lăsaţi să intre în ţara noastră, în pofida mă urilor formale luate anterior, şi că *„siguranţa lor va fi garantată de către autorităţile româneşti"*. Şi autorul arată mai departe: *„Nivelul de toleranţă al românilor a continuat să crească pînă la 23 August 1944, cînd România a făcut pasul decisiv şi a ieşit din alianţa cu Axa"*.

Profesorul Braham menţionează că românii au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a ajuta să treacă frontiera cît mai mulţi evrei unguri. O dată ajunşi în ţară, aceştia erau lăsaţi să circule liber, nefiind supuşi nici unei constrîngeri. *„Aproximativ 1 500 evrei unguri au trecut clandestin frontiera în România*, scrie autorul, *de la data de la care în Ungaria a început deportarea masivă. Cei mai mulţi s-au stabilit în Bucureşti, Arad şi Timişoara"*.

Referindu-se la mijloacele folosite pentru trecerea clandestină a frontierei, Braham arată că unii se înţelegeau cu grănicerii, alţii foloseau relaţiile cu diplomaţii români, iar alţii erau conduşi peste frontieră de evrei români, special trimişi în zonă. Ţăranii români din Transilvania de Nord, ei înşişi asupriţi de autorităţile de ocupaţie, *„i-au ajutat adesea pe evrei să treacă frontiera. În multe cazuri, datorită bunăvoinţei grănicerilor români, evreii unguri au trecut frontiera nestingheriţi"*.

Mihai Mar na, consulul român la Oradea, scrie autorul, a urmăr t cu atenţie măsurile luate de autorităţile fasciste ungare pentru internarea în lagăre şi deportarea evreilor din Transilvania de Nord. Cînd profesorul Vespasian V. Pella, ministrul român în Elveţia, a trecut pr n Oradea, M. Marina i-a înmînat acestuia un lung raport despre persecutarea evreilor în Ungaria horthyistă. Raportul cuprindea observaţii ale oficialităţilor româneşti din acea zonă şi o declaraţie a doctorului Miksa Kupfer, medic în ghetoul din Oradea, despre condiţiile îngrozitoare de acolo. Reîntors la Berna, V.V. Pella a înaintat acest raport Societăţii internaţionale de Cruce Roşie, care l-a folosit în apelul său către guvernul de la Budapesta. Se pare, notează autorul, că, luîndu-se în considerare acest raport, s-au oprit, temporar, deportările. Profesorul Randolph Braham relevă, de asemenea, posibilităţile pe care conducătorii populaţiei evreieşti din România le aveau de a coopera cu autorităţile locale pentru asigurarea refugierii evreilor din Ungaria, fapt care a dus la salvarea multora dintre aceştia şi la adăpostirea lor în ţara noastră. În afară de cei care trecuseră clandestin din Ungaria, autorul afirmă că *„mai erau în România 11 200 evrei unguri. Dintre ei, aproximativ 3 200 proveneau din detaşamentele de muncă, folosite la minele de cărbune din Bor şi care au fost lăsaţi să treacă în România, după ce fuseseră eliberaţi de armata lui Tito; alţi aproximativ 8 000 veneau din alte detaşamente de muncă şi fuseseră eliberaţi de trupele sovietice şi române"*. Pe lîngă aceştia, cum relevă sursele citate de autor, în toamna anului 1944, în ţara noastră, mai existau între 4 000-8 000 evrei unguri eliberaţi de pe teritoriul nord-vestic al României; numărul lor a crescut mereu, pe măsură ce trupele române şi sovietice au continuat să înainteze victorioase.

EŞECUL UNEI TENTATIVE

Prof. dr. doc. IOAN I. BÎRZU,
preşedintele Societăţii de radiologie din România

I. M. ŞTEFAN
(ALEXANDRU SERGIU SRAGHER)

În urma mai multor articole apărute în presa noastră istorică[1] despre atitudinea poporului român faţă de naţionalităţile conlocuitoare, îndeosebi faţă de populaţia evreiască în anii regimului antonescian, cred că este o datorie a noastră — ca martori ai epocii, care am cunoscut şi participat la mişcarea antifascistă — să amintim unele fapte legate de eşecul unei măsuri antisemite. Este vorba despre cererea insistentă a conducerii naziste adresată guvernului din Bucureşti pentru ca în România să fie aplicate o serie de măsuri în conformitate cu planul hitlerist de discriminare şi exterminare a evreilor.

În însemnările de faţă, ne vom referi, pe baza documentelor, la un episod semnificativ. Se ştie că guvernul nazist a introdus, în Germania şi în ţările ocupate din Europa, stigmatizarea evreilor prin purtarea „stelei galbene", ca expresie a unui abject antisemitism. În vara anului 1941, Hitler a insistat, mai ales prin ministrul său la Bucureşti, Manfred von Killinger, pe lîngă guvernul anto-

[1] Vezi microfişierul din p. 35.

nescian, ca măsura să fie aplicată şi în România.

O asemenea măsură venea însă împotriva simţămintelor tradiţionale de omenie şi toleranţă ale imensei majorităţi a poporului român. Cu toate acestea, pe plan local, o serie de autorităţi antonesciene au găsit de cuviinţă să facă jocul hitleriştilor. Prin ordonanţa nr. 3, din 23 august 1941, generalul Constantin Cernătescu, comandantul Comandamentului IV teritorial, dispunea: *„Toţi locuitorii de origine etnică evreiască de orice sex şi vîrstă, aflaţi în trecere sau domiciliaţi pe teritoriul juridic al Comandamentului IV teritorial (judeţele Iaşi, Baia, Botoşani, Roman, Soroca), sunt obligaţi în 48 de ore de la publicarea prezentei ordonanţe a purta cusut în partea stîngă a pieptului, în mod vizibil, pe fond negru, un semn distinctiv, format din două triunghiuri echilaterale, cu baza de 7 (şapte) centimetri, suprapuse în aşa fel ca să formeze steaua evreiască, şi care se va confecţiona din pînză galbenă"*. Şi, într-adevăr, steaua galbenă a fost, pentru scurt timp, purtată în judeţele amintite, unde trăiau mulţi evrei. Un alt document, marcat prin menţiunile „urgent" şi „confidenţial", Ordinul nr. 8 368 din 3 septembrie 1941, emanînd de la Ministerul de interne şi adresat Inspectoratului general al Jandarmeriei, dispunea că *„toţi evreii (bărbaţi, femei şi copii) de pe teritoriul dv. sînt obligaţi a purta ca semn distinctiv o stea cu 6 colţuri (Steaua lui David)..."* Acest ordin era evident destinat autorităţilor din întreaga ţară. În sfîrşit, dispoziţia Prefecturii Poliţiei Capitalei nr. 171 013, din 5 septembrie 1941, referindu-se la ordinul anterior, întărea hotărîrea şi preciza: *„Evreii vor fi obligaţi a purta acest semn pînă în 5 zile de la data primirii prezentului ordin"*. Semna generalul Gherghe Radu, prefectul de Poliţie a Capitalei.

După cum se ştie însă, această măsură nu s-a aplicat, în cea mai mare parte a ţării, iar acolo unde s-a introdus, mai ales în judeţele din partea de nord a Moldovei, a fost pînă la urmă revocată. Într-o scrisoare emanată tot de la Prefectura Poliţiei Capitalei şi semnată de acelaşi general Gherghe Radu, adresată preşedintelui Federaţiei Comunităţilor Evreieşti (nr. 174 002 din 10 septembrie 1941), se anunţa că guvernul *„a hotărît că evreii nu vor purta nici un semn distinctiv"*.

Factorul hotărîtor a fost însăşi împotrivirea pe care o astfel de măsură a provocat-o în rîndul populaţiei româneşti, ostilă, pe baza unei îndelungate experienţe istorice, măsurilor de discriminare şi opresiune naţională, de pe urma cărora avusese secole la rînd de suferit. Din scrisoarea amintită, rezultă că Federaţia Comunităţilor Evreieşti a făcut de asemenea demersuri spre a se reveni asupra măsurii, iar o altă scrisoare, a Marelui Stat Major, Secţia I (nr. 35 604, din 13 septembrie 1941) îl nominalizează ca adresant chiar pe preşedintele acesteia, W. Fildermann, căruia îi comunică revocarea[1]. Şi alte persoane au făcut demersuri pentru a se renunţa la purtarea stigmatului amintit, cerută de naziști. Iată în acest sens o mărturie a colonelului (r) dr. Radu Ştefan Gallin, pe atunci membru în cabinetul militar al lui Ion Antonescu:

„La sfîrşitul lunii august 1941 — arăta acesta — *am fost vizitat de Emanuel Kinsbruner, pe care îl cunoşteam încă din Cernăuţi. Vizita aceasta avea ca scop a mă informa că în cercurile lui Lecca[2] exponent al lui Killinger, fusese lansată ideea intenţiei aplicării iminente a măsurii de a stigmatiza pe evreii din România, similară celei din Germania, prin care-i obliga să poarte, cusută pe haină, o stea mare galbenă, pentru identificarea apartenenţei lor neamului israelian"*.

După ce arată că a fost profund revoltat de caracterul inuman al acestei măsuri, colonelul Gallin subliniază că, interesîndu-se, a aflat că regulamentul ei de aplicare *„era în curs de elaborare"*, ceea ce, dealtfel, rezultă şi din documentele citate anterior de noi. În continuare, colonelul Gallin afirma: *„Am intervenit imediat la cei doi Antoneşti, arătînd că măsura, contravenind spiritului tolerant al poporului român, va provoca — pe lîngă incidentele nedorite de tulburare a ordinii publice — şi reacţiuni nefavorabile în contra guvernului[3], ceea ce va putea motiva respingerea acestei «dorinţi» a lui Killinger"*.

Astfel, din mărturii şi documente ale vremurilor trăite, putem să reconstituim, fie şi parţial, desfăşurarea unor evenimente care nu au avut deznodămîntul urmărit de iniţiatorii lor.

MICROFIŞIER

Pe această temă, revista noastră a mai publicat articolele: *Oameni şi fiare*, de Tudor Teodorescu-Braniște (nr. 4/1969), *Anii cei mai întunecaţi*, de Gh. Zaharia (nr. 7/1974), *Oameni de omenie în vremuri de neomenie*, de Constantin Antip şi Marius Mircu, *Patru ani de ocupaţie horthyistă*, de Ioan Lăcustă, *Dramaticul parcurs al unui memoriu*, de Katona Béla, *Nu puteam rămîne impasibili*, de dr. Mihai Marina (nr. 6/1974), *Barbaria cu faţă nazistă*, de Nicolae Minei (nr. 7/1978).

Deasemenea, tema a fost abordată în *Almanahul Flacăra* 1982 şi în volumele: *La Propagande dans la deuxiéme guerre mondiale*, vol. II, Bucureşti, 1981; *Documente ale celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, Bucureşti, august 1980*; A. Kareţki, M. Covaci, *Zile înfrînte la Iaşi*, Bucureşti, 1978, precum şi într-o suită de evocări ale scriitorului Marius Mircu, în *Revista cultului mozaic* (nr. 135, 178, 181/1968; 251, 259, 263/1971; 268, 271, 275, 277/1972; 305/1973; 435/1979; 470/1980).

prof. dr. doc. *Ioan I. Bîrzu* este membru al societăţilor naţionale de radiologie din Statele Unite ale Americii, Cehoslovacia, Austria, Republica Federală Germania, Franţa, Brazilia, Marea Britanie şi al Comitetului internaţional de învăţămînt radiologic, al Societăţii internaţionale de radiologie, al Centrului internaţional de radiologie Antoin Berclaire-Paris, al Institutului regal britanic de radiologie, al Muzeului W.C. Röntgen din Lenneg — R.F. Germania.

[1] Documentele menţionate mai sus se află expuse la Muzeul de istorie a obştii evreieşti din România, din Capitală.

[2] Radu Lecca, împuternicit al guvernului pentru problemele evreieşti.

[3] Referire la acuta susceptibilitate a regimului antonescian faţă de contextul internaţional.

Diaconul Coresi a apărut în istorie exact la vremea cînd cultura românească avea mare nevoie de el. Pe la mijlocul secolului XVI, totul era pregătit pentru ca limba română să spargă hotarele literaturii orale şi să pătrundă în aria literaturii scrise, cu toate şansele de a fi răspîndită prin mijlocirea tiparului. O holdă coaptă, pe de-o parte, şi o foame generală, pe de alta, nu aşteptau decît un culegător iscusit care să prefacă pîinea în cuvînt.

„CARTE PRE LIMBA ROMÂNEASCĂ"

VALERIU ANANIA

Pînă spre jumătatea acestui veac XVI, oamenii de cultură români erau într-o situaţie paradoxală; gîndind în limba maternă, ei erau obligaţi să-şi exprime această gîndire într-o altă limbă. Faptul a fost determinat de condiţii istorice concrete. Românii au fost legaţi la început de cele două centre culturale şi religioase ale Europei, Roma şi Bizanţul. Între timp, între noi şi Roma s-au aşezat ungurii, a căror catolicizare le-a înstăpînit limba latină atît în cancelarie cît şi în cult, cu toate prerogativele ei clasice. De Bizanţ ne-a separat masa slavă, care, prin Metodiu şi Chiril, a dobîndit un alfabet, ingenios derivat din cel grecesc, ce a făcut ca limba slavonă să devină în Balcani ceea ce era latina pentru Occident: sacră pentru biserică şi oficială pentru cancelariile domneşti.

O necesitate a istoriei

Afinităţile de structură şi de limbă ar fi determinat, poate, utilizarea de către cărturarii noştri a limbii şi culturii latine. Dar prozelitismul catolic şi expansionismul promovat de regalitatea maghiară au făcut ca românii să adopte faţă de această limbă — atît dintr-un instinct de conservare a fiinţei naţionale, cît şi dintr-o anume luciditate istorică — o lungă, dîrză şi răbdătoare rezistenţă în spirit şi să opteze pentru formula ce i se oferea din sud. Ortodoxia noastră funciară a înlesnit, de asemenea, slavonei să devină limba noastră culturală pe o durată de cîteva secole, atît în Ţara Românească şi Moldova, cît şi în Transilvania. Faţă în faţă cu frontul occidental, slavona rămînea ceea ce fusese de la început, un simplu instrument de vehiculare a credinţei religioase în cult şi de consemnare a operaţiunilor politice şi administrative. Aceasta însă nu-i scutea pe cărturarii noştri de sentimentul unei permanente frustrări şi nu fără a-şi călca pe inimă îşi va fi scris Neagoe *Învăţăturile* către fiul său Teodosie într-o limbă pe care n-o învăţase de la maică-sa.

Aşa au stat lucrurile pînă către mijlocul secolului XV, cînd în nordul Transilvaniei s-au făcut simţite efectele reformei husite şi au ieşit la iveală celebrele manuscrise maramureşene, primele traduceri în limba română — cunoscute prin copii — ale unor texte biblice esenţiale: *Psaltirea*, *Evanghelia* şi *Faptele apostolilor*, datorate, după toate probabilităţile, unor călugări şi preoţi cunoscători ai limbii slavone. Unii cercetători au insistat mult asupra faptului că această primă „îndrăzneală" a limbii române de a pătrunde în literatura scrisă s-ar datora „influenţei" husite. Ne îngăduim să introducem o nuanţă. Revendicările reformei lui Jan Hus urmăreau trei obiective principale: cuminecătura sub ambele forme (pîine şi vin), austeritatea vieţii clericale şi introducerea limbii poporului în cult. Dintre acestea, primele două nu-i puteau interesa pe români; ca ortodocşi, ei aveau cuminecătura sub ambele forme, iar cît despre preoţii şi episcopii lor, aceştia trăiau într-o stare de semi-iobăgie, mult mai aproape de mizeria poporului decît de luxul şi corupţia prelaţilor apuseni. Singurul punct care-i putea interesa era cel de-al treilea, folosirea limbii naţionale în biserică. Aceasta însă nu însemna influenţă, ci o şansă

pe care o oferea istoria și care trebuia folosită imediat. În marginile lucidității, influența e un fel de silnicie pașnică, pe care o accepți pentru că nu ai încotro (și numai în acești termeni se poate vorbi de o influență slavonă asupra culturii noastre de început); cînd însă cărturarii maramureșeni s-au grăbit să exploateze contextul ideologic al reformei husite în favoarea limbii române și au tradus texte ample, în graiul poporului — un grai fidel pînă la însumarea rotacismului[1], ei au săvîrșit nu numai un act de cultură, ci și unul, fundamental, de politică culturală. Și nu avem motive să ne îndoim că aceeași conștiință i-a călăuzit și pe numeroșii copiști care au multiplicat originalele maramureșene și le-au răspîndit pe tot cuprinsul Transilvaniei, pînă jos, în Țara Bîrsei, unde le-a aflat și diaconul Coresi. Diecii însă erau puțini, transcrierea se făcea cu mare anevoință și deseori cu greșeli, exemplarele costau scump. Către mijlocul veacului XVI, politica culturală românească se cerea continuată la alt nivel, și anume la acela al tiparului. Momentul istoric solicita cu ardoare un Coresi.

Sinteză de limbă românească

Istoriografia noastră literară s-a ocupat mult prea inegal de Coresi pentru a ne oferi o imagine exactă a ceea ce a fost el pentru vremea lui și a ceea ce reprezintă pentru cultura românească[2]. Unii l-au expediat sumar, pe două rînduri de carte, ca pe un simplu tipograf, alții i-au atribuit dimensiunile unui academician modern. Aproximațiile sînt explicabile și ele se datoresc, în primul rînd, lipsei aproape totale a informațiilor biografice. Nu știm cînd și unde s-a născut, cine i-au fost părinții, la ce școli va fi învățat, ce dascăli a avut, ce călătorii va fi întreprins. I s-a încercat un arbore genealogic ipotetic, din care însă nu putem desprinde tocmai datele ce ne-ar interesa. Coresi este cel care, „avant la lettre", ne-a lăsat cum spune Arghezi doar „un nume adunat pe-o carte"; nu-l putem urmări decît prin tipăriturile lui, semnate cu acea modestie subtilă a vechilor tipografi, dublată de conștiința că totuși o asemenea treabă n-o poate face oricine.

Sigur este că începutul activității lui de tipograf este legat de Tîrgoviște, capitala Țării Românești, unde arta imprimeriei, la numai șaizeci de ani după izbînda lui Gutenberg, fusese inaugurată de călugărul Macarie, prin *Liturghierul* slavon din 1508[3], tipărit cu frumoasă literă venețiană. Acestuia i-a urmat, după o întrerupere de peste trei decenii, sîrbul Dimitrie Liubavici[4], fugit și el, ca și predecesorul său, din fața urgiilor otomane. În cei vreo cinci ani cît se pare că a lucrat aici, ne-a lăsat *Apostolul* din 1545 și *Triodul-Penticostar* din 1550, amîndouă, bineînțeles, în slavonește. Printre colaboratorii lui Dimitrie îl aflăm și pe ucenicul Oprea, mai tîrziu logofăt, lîngă al cărui nume apare, pentru prima oară, acela al lui Coresi, în

Tiparnița lui Coresi, aflată la Muzeul primei școli românești din Șcheii Brașovului

Pagini din Evanghelia cu învățătură, *tipărită la Brașov în anul 1581*

În p. 36: *Diaconul Coresi, (sculptură de Simion Tatu)*

[1] Fenomen fonetic care constă în transformarea unei consoane intervocalice în r (de ex.: bine — bire).

[2-4] *Magazin istoric*, nr. 4/1969, 12/1979; 9/1967; 4/1970, 7.10/1976.

epilogul unui *Octoih* slavonesc din 1557, tipărit însă nu la Tîrgoviște, ci la Brașov. E limpede, așadar, că diaconul Coresi a deprins meșteșugul tiparului de la acest Oprea, român după nume, de la care a preluat și instalația tipografică, fie cumpărînd-o, fie moștenind-o dacă acela îi va fi fost cumva neam (Coresi era căsătorit și se știe că a avut un fiu, Șerban, căruia i-a transmis îndeletnicirea de tipograf). Chiar după strămutarea sa la Brașov, unde avea să desfășoare o prodigioasă activitate pe durata a peste douăzeci de ani, tipograful nostru semna deseori „diaconul Coresi ot [din] Tîrgoviște", ceea ce ne-ar îndreptăți să credem că se născuse chiar în capitala Țării Românești sau undeva pe aproape. Cunoștea bine graiul muntenesc, după cum îl va fi deprins și pe cel din Țara Bîrsei, ceea ce, după impactul cu manuscrisele maramureșene, i-a înlesnit prima mare sinteză de limbă românească, cu circulație în tot spațiul carpato-dunărean.

Dacă lui Coresi îi datorăm doar tipăriturile românești în sine sau și limba din ele, iată o problemă încă deschisă.

Între ecourile husitismului (la jumătatea veacului XV) și apariția lui Coresi (la mijlocul secolului următor), în Transilvania s-au produs două mari evenimente religioase: pătrunderea reformei luterane printre sași, consolidată formal în anul 1519, și adoptarea reformei calvine de către o bună parte a ungurilor catolici, consfințită prin Dieta de la Turda din anul 1564. Ca și învățătura lui Hus, noile doctrine impuneau introducerea limbii poporului în cult, ceea ce a determinat o vastă campanie de traducere și răspîndire a textelor sacre în graiul fiecărei națiuni, acțiune progresistă, desigur, dar avînd ca obiectiv și convertirea românilor. Într-un astfel de climat se petrece strămutarea lui Coresi de la Tîrgoviște la Brașov, mai întîi provizorie, atît cît a tipărit, alături de logofătul Oprea, *Octoihul* slavonesc din 1556-1557, apoi definitivă, după ce tipărise, în Țara Românească, un *Triod-Penticostar* în 1557-1558.

Opțiune pentru Brașov

Se afirmă aproape unanim că diaconul Coresi a fost adus în Transilvania de către Hans Benkner, primarul de atunci al Brașovului, om politic și industriaș de vază, proprietarul primei fabrici de hîrtie din Transilvania. I se atribuie lui „jupîn Hanăș" atît un interes comercial, acela de a-și desface hîrtia într-o tiparniță din chiar vecinătatea fabricii, cît și unul confesional, acela de a finanța răspîndirea luteranismului printre români, prin mijlocirea unor cărți adecvate. Dacă este adevărat că inițiativa i-a aparținut, de primul interes sîntem siguri, el neputînd lipsi dintre obiectivele imediate ale unui om de afaceri. Pe cel de-al doilea însă îl punem sub semnul întrebării, mai întîi pentru motivul că sașii nu și-au propus niciodată acțiuni organizate de prozelitism printre români, iar în al doilea rînd pentru că însuși judele Benkner nu s-a arătat prea zelos într-o astfel de acțiune. Atît cît a trăit, pînă în 1564, el i-a comandat lui Coresi, într-adevăr, două cărți în românește, dar și una slavonă, *Evangheliarul* din 1563, pentru care avea încă destulă piață de desfacere. În cazul acesta, de ce am ocoli ipoteza-revers, și anume că inițiativa strămutării la Brașov i-a aparținut chiar lui Coresi?

Ce oare însă l-ar fi îndemnat pe Coresi să plece din Tîrgoviște? Goana după un cîștig mai bun nu putea fi, căci el deținea, ca să zicem așa, monopolul meșteșugului tipografic pentru întreaga arie de limbă slavă de la sud și est de Carpați; ca atare, avea de lucru din destul și la prețurile pe care le cerea. Să fi avut vreun necaz din partea curții domnești? La vremea lui, domniile din Țara Românească se schimbau repede și i-ar fi fost de ajuns un refugiu de scurtă durată, pînă ce ar fi trecut urgia; pe de altă parte, de-a lungul carierei sale brașovene el a primit numeroase comenzi de la voievozii și vlădicii Țării Românești. Așadar, dacă inițiativa strămutării i-a aparținut, putem prezuma că singurul motiv valabil e *un anume interes al lui pentru promovarea limbii române în carte tipărită, precum și intuiția momentului favorabil pentru o astfel de operă*, oferit atît de reforma luterană din Transilvania cît și de disponibilitatea lui Hans Benkner, de la care, desigur, își cumpăra hîrtia trebuitoare la Tîrgoviște. Coresi nu putea să ignore frustrarea la care era supusă, de cîteva secole, cultura românească prin absența limbii naționale din literatura scrisă. Această prezumție o putem păstra chiar și dacă, întorcîndu-ne, îi atribuim lui Benkner inițiativa. Cei doi vor fi avut țeluri deosebite, dar terenul și mijloacele le erau comune, interesele lor se slujeau reciproc.

Se pare că prima comandă a lui Benkner a fost *Tetraevangheliarul* românesc. Nefiind timp pentru o traducere proaspătă, Coresi a folosit unul din manuscrisele maramureșene pe care le va fi aflat în aria Brașovului (poate chiar la biserica Sf. Nicolae din Șchei, unde funcționa o școală românească). Tipăritură bogată și pretențioasă, în două culori, ea nu a putut să apară decît în 1561. În acest timp însă el primise comandă și pentru un catehism (*Întrebare creștinească*), o compilație-prelucrare făcută la repezeală, nu se știe de cine, după lucrări ale lui Luther, Melanchton și Batizi, în al cărui text însă Coresi intervine, revizuind în sens ortodox *Tatăl nostru* (după textul *Tetraevangheliarului* în curs de tipărire), precum și *Simbolul credinței*. Apărută în 1559, aceasta este prima din cele opt cărți românești tipărite de Coresi la Brașov.

Tipograf, stilist, traducător

Tot după manuscrise maramureșene tipărește Coresi *Lucrul apostolesc* (*Praxiul* sau *Faptele apostolilor*) în 1563 și *Psaltirile* din 1568 și 1570. Filologii au stabilit că diaconul tipograf nu s-a mulțumit să le reproducă întocmai, ci a intervenit în text, îmbunătățindu-i limba și aducînd-o la zi, începînd cu eliminarea rotacismelor. E de

presupus că el făcea aceste revizuiri „din mers", în timp ce urmărea manuscrisul și „îl scria cu tiparul", așa cum fac și unii dintre tipografii cărturari moderni, în ciuda vitezei impuse de linotip sau de ordinatorul tipografic. Aceste intervenții ni-l atestă pe Coresi ca pe un ins ce avea un deosebit simț al limbii, în stare să „diortosească", adică să stilizeze, să perfecționeze, ca limbă și ortografie, un text pe care-l socotea necorespunzător timpului și locului, evoluției lingvistice sau gustului comun.

Puțini sînt cei ce înclină să creadă că diaconul Coresi a fost și un traducător. Nu vedem de ce i s-ar refuza această capacitate. La vremea lui, un cleric cărturar trebuia să știe cel puțin limba slavonă, dacă nu mai multe limbi, așa cum mărturisea, într-o însemnare, diacul Oprea, dascăl la școala românească din Șcheii Brașovului, contemporan al lui Coresi: „Iară sîrbește [adică slavonește] și latinește să știe numai cine iaste om cărturariu, oare preut, oare dascăl, oare diiac, iară mișelamia [adică poporul de rînd] n-are lipsă de-a știrea". E greu de crezut că tipograful Coresi culegea și imprima mii de pagini de texte slavone fără să fi cunoscut limba acestora. În prefața *Evangheliei cu învățătură* din 1581, Lucas Hirscher, judele de atunci al Brașovului, care descoperise cartea în limba slavonă, scrie: „Noi o dedem lui Coresi diaconul ce era meșter învățat într-acest lucru de o scoase din cartea sărbească pre limba românească, împreună și cu preuții de la biserica Șcheilor, de lîngă cetatea Brașovului, anume popa Iane și popa Mihai". (Înaintea lui „a tîlmăci", în limba română s-a folosit, pentru „a traduce", verbul „a scoate" sau „a întoarce de pre limba... pre limba"...) Este vorba deci de o traducere în colaborare; e greu de presupus că diaconul Coresi și-ar fi pus numele în mod abuziv, fără să-și atragă oprobriul colegilor. Expresia „meșter învățat într-acest lucru" (adică în arta tălmăcirii), ni-l atestă nu ca pe un simplu diletant ci ca pe un traducător încercat, cu oarecare faimă. Dealtfel, cu patru ani mai înainte, în 1577, Coresi însuși se dă drept traducător al *Psaltirii* slavo-române: „Drept aceea frații mei preuților, scrisu-v-am aceste psăltiri cu otvet [le-am tipărit pentru voi], de am scos din psăltire sărbească pre limbă rumânească, să vă fie de înțelegătură, și grămăticilor, și vă rog ca frații mei să citiți și bine să socotiți că veți vedea voi înșivă că e cu adevăr". Pentru a înlătura bănuiala cumva că el ar pune

Drumurile unei cărți

Aceiași prin origine, limbă, cultură, datini și obiceiuri comune, românii și-au păstrat de-a lungul istoriei conștiința unității de neam, în pofida tuturor vicisitudinilor istoriei. O expresie elocventă a acestei conștiințe o constituie și circulația cărții românești în întreg spațiul locuit de români[1]. Între aceste monumente ale culturii și tiparului românesc din sec. XVII, care au circulat în toate țările române, se află și Cartea românească de învățătură (Cazania) tipărită în 1643 la Iași de mitropolitul Varlaam, „cu zisa și cu toată cheltuiala lui Vasile [Lupu] voievodul și domnul țării Moldovei". După cum se menționează în Cuvîntul înainte, lucrarea fusese alcătuită pentru „toată semenția românească pretutindere ce să află" fiind un „dar limbii românești... de învățătură și de folos".

O minuțioasă investigare a bibliotecilor și colecțiilor transilvănene întreprinsă de cercetătorul Florian Dudaș (Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei, Timișoara, 1979) a evidențiat faptul că în sec. XVII-XIX cartea lui Varlaam a fost răspîndită numai în vestul Transilvaniei în 72 exemplare și 13 copii manuscrise. Multe dintre acestea cuprind însemnări marginale cu importante informații privind circulația cărții. Astfel, un exemplar descoperit în satul Cusuiuș a fost cumpărat de Mihalcea Durac, la 14 martie 1643, deci la puțin timp de la tipărire, pe „patru galbeni de aur" chiar de la mitropolitul Varlaam. Un alt exemplar, de la Beiuș, a fost dăruit în 1656 de „Ion Gheorghe Ștefan voievod... domn a Țării Moldovei bisericii din satul Măceu [Țara Hațegului]". La 27 ianuarie 1659 „Mitru, vistierul de la Ialomița-[Ialoviței, Vatra Dornei]" aducea un exemplar din carte „în Ardeal la Feréce [Ferice, Bihor]".

Dintre evenimentele istorice consemnate în însemnările de pe aceste exemplare ale Cazaniei și care evidențiază ecoul pe care îl aveau în rîndul românilor transilvăneni faptele fraților din Țara Românească sau Moldova, menționăm această referință la luptele din 1711 de la Stănilești, întîlnită pe un exemplar al Cazaniei aflat la Satu Mare: „...de cînd au venit muscalii în Țara Moldovei și s-au lovit cu turcii... pe Prut și s-au bătut 3 zile și 3 nopți și cînd au fost a patra[zi] ei nu s-au întors ș-au venit tătarii ș-au prădat Țara Moldovii și eu preotul Miron am fost în Codru Tigheciului înconjurați de tătari 12 săptămîni [în] căși de pădure pînă cînd oastea moschicească a lovit Brăila ș-au bătut-o și s-au umplut de avuție și s-au dus moscalii în țara lor. Și-a venit domn nou în scaun Necolae Voevod [Mavrocordat]".

Carte plină „de dulceață sufletească", tipăritura moldovenească era menită, în cugetul celor ce-o cumpărau și-o aduceau în Transilvania, să păstreze limba și simțirea românească „să fie pomană prevită, pre sămînță, moșilor, strămoșilor, nepoților, strănepoților și a toată rudenia", după cum nota, la 1701, Ioan Moldoveanul pe un exemplar păstrat în satul Tisa, com. Hălmagiu, jud. Arad.

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1979.

în circulație texte românești cu amprentă luterană sau calvină, Coresi a tradus el însuși *Psaltirea* slavonă și a tipărit o ediție bilingvă cu text paralel, pentru ca cititorii avizați să-i poată verifica ortodoxia. Cînd publică traducerea altcuiva, el menționează pentru sine doar „am scris" sau „am scris cu tiparul"; iar cînd traducea — sau diortosea — parțial, avea grijă să-și revendice numai ceea ce îi aparținea.

Pentru întreg spațiul românesc

Coresi e departe de a fi fost doar un simplu tipograf sau chiar un tipograf învățat, în stare să traducă și să stilizeze. El nu se mulțumește, ca orice meseriaș, să execute comenzile clienților (voievozi, vlădici, dregători) ce patronau tipărituri scoase „cu zisa și cu cheltuiala" lor, ci, paralel, devine editor, tipărind din inițiativă și pe cont propriu. Proporția dintre tipograf și editor e revelatoare pentru ceea ce ne interesează. Coresi tipărește la Brașov șaisprezece cărți, dintre care opt în limba slavonă și opt în limba română. Din cele opt în limba slavonă, șapte reprezintă comenzi și numai una editare proprie (*Evangheliarul* din 1579 care, de fapt, era o retipărire a ediției din 1562, cea finanțată de Hans Benkner). Din cele opt în limba română, numai trei reprezintă comenzi, iar cinci sînt editate din inițiativa și în numele lui. Din aceste cifre sumare reiese limpede că diaconul Coresi este, în principal, *tipograf pentru limba slavonă și editor pentru limba română*. Ca și traducătorii maramureșeni, de la care preluase o seamă de manuscrise (și ale căror prefețe sau epiloguri, azi pierdute pentru noi, le va fi cunoscut), el intuiește un moment propice și-l exploatează prompt în favoarea limbii române, săvîrșind, prin aceasta, nu numai un act de cultură, ci și unul de politică culturală, la o scară mult mai largă și cu mult mai multă eficiență decît predecesorii săi.

Firește, tipărindu-și cărțile în climatul și sub patronajul reformelor protestante Coresi este obligat să facă și unele concesii de conținut, aproape neînsemnate față de luterani, cu mult mai dureroase față de calvini. Îi putem bănui dilemele lăuntrice, strădania ca, pe de o parte, să nu cadă în dizgrația celor ce-l puteau opri din exercitarea meseriei și, pe de alta, să nu-și atragă blestemul celor de o lege cu el. Dacă în *Catehismul luteran* din 1559 el modifică unele părți în spirit ortodox, *Cazania-Molitvelnic* din 1564 este, hotărît, calvinizantă. Mustrări va fi avut destule, de vreme ce în 1577 se hotărăște să editeze o *Psaltire slavo-română*, spre a-i convinge pe cititori că el nu profesează abateri de la credință. Concesiile se vor fi consumat sub semnul abilității editoriale. Nu avem indicații că el ar fi trecut, fie și temporar, la luteranism, sau calvinism. Preoții, bucuroși de carte românească, îi vor fi înțeles politica, îndreptînd ei înșiși, cu mîna, ceea ce era de corectat. Dacă două din cele mai flagrante instrumente de prozelitism protestant, *Catehismul luteran* de la Sibiu din 1544 și cel calvin de la Alba Iulia din 1640 au fost atît de energic respinse de români, distruse, poate arse, încît pînă la noi nu a mai ajuns nici un singur exemplar, tipăriturile lui Coresi, dimpotrivă, au cunoscut o largă răspîndire în tot spațiul românesc[1], exemplarele lor circulînd nu numai în Transilvania, ci și dincoace de munți, din Oltenia pînă în Bucovina. Tipograful-editor de la Brașov va fi simțit că, pînă la urmă, rezultatele propagandei protestante printre români vor fi nule și că singura care are de cîștigat din această confruntare este limba română.

Inițiind și promovînd o asemenea operă, Coresi și-o justifică nu numai printr-o motivare de drept, cu citatele biblice pe care le invocă și Reforma, ci și prin una de fapt: „Cu mila lui Dumnezeu, eu diaconul Coresi, dacă văzui că mai toate limbile [neamurile] au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumânii n-avem..." (*Psaltirea* din 1570) și: „dacă am văzut jelania a mulți preuți... cum să poată și ei propovedui și a spune oamenilor învățătură după cetitul *Evangheliei*..." (*Cazania* din 1564). Putem spune că el a avut, deopotrivă, conștiința necesității unor cărți care să vorbească românilor în limba lor, și pe de altă parte, a fost convins că asemenea cărți contribuie la întărirea conștiinței unității neamului românesc. „Limbile" — neamurile — la care se referă Coresi erau, desigur, grecii, sîrbii, bulgarii, sașii, maghiarii, cehii, dar e puțin probabil ca el să fi știut că, de fapt, mai toate limbile Occidentului se emancipau de sub suveranitatea limbii latine și ajutau la crearea unor literaturi naționale, că el era contemporan cu Torquato Tasso, cu Rabelais, cu Hans Sachs și Jan Kochanowski, că el își tipărea *Catehismul* din 1559 cu numai trei ani după *Imnele* lui Ronsard sau că scotea la lumină *Pravila* de la Sas Sebeș, din 1580, în același an cu *Eseurile* lui Montaigne, că în 1564, cînd el tipărea în limba română o *Cazanie* la Brașov, în Anglia se năștea Shakespeare. În parte știind, în parte neștiind, Coresi ne punea în pas cu vremea; el este pentru spațiul istoric românesc și sud-est continental o figură europeană.

Prin Coresi și imediat după el, limba română nu numai că iese la suprafață în cuvîntul tipărit, dar își asumă și primele ei mari îndrăzneli de exprimare. Ea tinde acum către întreaga *Biblie*, cartea care în limba oricărui popor cuprindea — în acea epocă — cel mai mare număr de cuvinte și-i confrunta sintaxa cu pragurile de sus. În timp ce Coresi se ostenește la Brașov cu ultimele lui tipărituri, *Evanghelia cu învățătură*, în românește, din 1581, și *Evangheliarul slavon* din 1583, fiul său, Șerban, scoate de sub teasc *Palia de la Orăștie*, de la a cărei apariție se împlinesc, iată, în anul acesta, patru secole. Limba română va mai cunoaște o izbîndă de mare răsunet în *Noul Testament* al lui Simion Ștefan, din 1648, pentru ca prin *Biblia* lui Șerban, tipărită la București, în 1688, să triumfe definitiv.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1979.

AGONIA REPUBLICII DE LA WEIMAR

GEORGES CASTELLAN

În numărul precedent al revistei, cititorii noştri au putut urmări — în viziunea istoricului francez Georges Castellan — principalele evenimente care au determinat venirea la putere a lui Hitler în Germania. Prezentăm, în continuare, fragmente din această subtilă analiză, L'Agonie de la République de Weimar, **în care autorul evocă faza finală, iulie 1932-ianuarie 1933, a destrămării sistemului parlamentar şi instaurarea nazismului în Germania.**

Pretenţii naziste

În urma scrutinului din 31 iulie 1932, Reichstagul capătă o configuraţie care împiedică crearea oricărei majorităţi în stare să guverneze. Nu intră în discuţie decît formaţiile puternice: partidul nazist, Partidul Naţional German, Partidul Centrul Catolic (Zentrum), Partidul Popular Bavarez (o formaţie de centru dreapta), Partidul Social-Democrat şi partidul comunist. Zentrum şi Partidul Popular Bavarez totalizează 77 deputaţi, socialiştii păstrează 133. Cu totul, coaliţia de la Weimar nu mai însumează decît 235 mandate din totalul de 607, puţin mai mult decît naziştii — 230. În consecinţă, coaliţia de la Weimar nu poate fi majoritară decît cu sprijinul comuniştilor, dar aceştia rămîn în afara combinaţiilor parlamentare. Dar nici dreapta, cu cele 279 mandate (naziştii, Partidul Naţional, plus partidele mai mici), nu poate alcătui majoritatea decît cu sprijinul centriştilor, care nu acceptă însă coalizarea.

Aşadar, situaţia parlamentară nu permite formarea nici unei noi coaliţii guvernamentale. Dar constituie, oare, aceasta o problemă? François-Poncet notează „seninătatea" cercurilor guvernamentale faţă de rezultatele alegerilor, conchizînd: „Experienţa ultimelor săptămîni a arătat că, un guvern îndrăzneţ, avînd în spate pe feldmareşal şi sprijinit de Reichswehr, nu va întîmpina nici o rezistenţă".

Încă de la 5 august 1932, *Völkischer Beobachter* cere un guvern condus de nazişti, iar la 8 august Göbbels propune candidatura lui Hitler pentru postul de cancelar. Von Papen încearcă în zadar să concilieze pretenţiile naziştilor cu cele ale centriştilor. La 13 august, Hindenburg îi primeşte în audienţă pe Hitler şi Göring, oferindu-le naziştilor trei portofolii ministeriale, printre care şi pe acela de vicecancelar. Fiihrerul refuză şi îl acuză pe von Papen de trădare; hitleriştii declară că vor face opoziţie guvernului von Papen. Acesta se decide să nu facă nici o remaniere, să se prezinte în faţa noului Reichstag şi să nu demisioneze în cazul în care este pus în minoritate. Von Papen se duce la Neudeck la 29 august şi obţine de la feldmareşal un decret de dizolvare a Parlamentului, cu dreptul de a-l utiliza. La 12 septembrie, într-o şedinţă grotească, în care Göring, ca preşedinte al Parlamentului, joacă comedia legalităţii, guvernul von Papen nu obţine decît 42 voturi, contra 515 şi 5 abţineri; cancelarul prezintă decretul de dizolvare a Reichstagului.

Care este evoluţia situaţiei economice, sociale şi politice din vara şi pînă în toamna anului 1932? La sfîrşitul lui iulie există 5,4 milioane şomeri, pentru ca după o uşoară descreştere în lunile următoare, să ajungă la aceeaşi cifră

în noiembrie. Camarila care guvernează nu ia nici o măsură de îndreptare a situației. Bugetul pe 1932-1933, promulgat printr-un decret la 30 iunie, ca și o serie de ordonanțe în domeniul economic (14-16 iunie, 4 septembrie) subliniază caracterul de clasă al politicii „guvernului baronilor". Singurii mulțumiți de aceste măsuri sînt moșierii și unii dintre industriași; sindicatele, de data aceasta în unanimitate, își exprimă protestul. În curînd, von Papen intră în conflict și cu cercurile conducătoare ale industriei. Marii proprietari agricoli din estul țării laudă autarhia economică și pretind, în special, restrîngerea importurilor agricole, pentru a-și asigura dominarea pieții interne. Acestora li se opun patronii industriei grele care vor să exporte cît mai mult și care sînt neliniștiți de politica scumpirii alimentelor într-o perioadă de șomaj generalizat. Urmează numeroase luări de poziție: demisia secretarului de stat la Ministerul economiei, Trendelenburg (24 august), avertismentul președintelui Băncii Reichului, Luther, demersul lui Krupp von Bohlen în numele Asociației industriașilor germani, protestul Asociației exportatorilor din orașele hanseatice, reintrarea pe scena politică a dr. Schacht, despre care este vorba să devină înalt comisar însărcinat cu controlul băncilor. Toate acestea converg într-un singur sens: în octombrie 1932, politica lui von Papen nu mai este aprobată de industriași.

În aceeași perioadă se vorbește din nou de o reformă a Constituției, iar cancelarul, în cuvîntările rostite la München și la Paderborn, readuce în discuție ideea Sfîntului imperiu; agitația promonarhică devine tot mai intensă. Ce constituia „Noua Germanie" despre care von Papen vorbea cu atîta căldură? „Devine limpede, scrie François-Poncet, că aristocrația agrară, militară și birocratică, adică cercurile care conduceau Prusia și Germania de altădată, încearcă să o guverneze din nou, după ce vor lichida liberalismul și socialismul".

Alegerile din 6 noiembrie 1932 nu schimbă situația în Parlament. Aristocrația agrară constată zdruncinarea bazei sale electorale, Partidul Național nu mai obține decît două milioane de voturi, față de cele 4,4 milioane în 1928. Îi mai rămîne influența asupra bătrînului feldmareșal, prin intermediul unui von Oldenburg-Januschau și a vecinilor săi de la domeniul de la Neudeck. Aristocrația birocratică este paralizată de conflictele dintre statul federal și componentele sale; ea este gata — așa cum s-a întîmplat în timpul „loviturii de stat" din Prusia — să se alieze, pentru a rămîne la putere, cu oricine, chiar cu Führerul nazist. Rămîne aristocrația militară, în frunte cu von Schleicher; dar Reichswehrul mai ascultă de ministrul său?

Desigur, naziștii pierd două milioane de voturi, dar nu e mai puțin adevărat că rămîn prima formație politică, atît în țară cît și în Reichstag. A guverna fără ei, este imposibil; a guverna împreună cu ei, este soluția pe care, încă din iunie, von Papen încearcă să o pună în practică. Bucurîndu-se încă de încrederea feldmareșalului, cancelarul încearcă din nou să negocieze cu partidele, dar toate refuză să-i acorde încrederea. La 17 noiembrie, von Papen remite președintelui republicii demisia cabinetului său.

Guvernul von Schleicher — o lamentabilă comedie

Atît pentru von Papen cît și pentru Hindenburg nu este vorba decît de o stratagemă care să permită menținerea aceleiași situații. Omițînd să-i convoace pe comuniști și pe socialiști, mareșalul îl primește în audiență pe Hitler, la 19 noiembrie, și îi propune să formeze un cabinet, cu respectarea anumitor condiții: numirea lui von Neurath la Ministerul de externe, a lui von Schleicher la Ministerul de război, renunțarea la guvernarea prin decrete-legi. Șeful naziștilor îi cere să constituie, ca și predecesorul său, un cabinet prezidențial, girat de feldmareșal. Hindenburg refuză: „caporalul boemian" nu se bucură încă de încrederea sa.

Hitler se consideră tras pe sfoară, iar partidul său cunoaște o criză puternică. Monseniorul Kaas, președintele partidului Zentrum, fiind invitat să constituie guvernul, eșuează datorită refuzului lui Hugenberg, președintele Partidului Național, de a intra într-o formație g vernamentală majoritară în Parlament. Acum, pentru Hindenburg, nu mai există nici un obstacol pentru a-l însărcina pe „scumpul său Franz" (von Papen) de a constitui noul cabinet.

În țară, protestul este general. *Vorwärts* publică, pe mai multe coloane, un articol intitulat: „Nu-l vom mai accepta pe von Papen!", iar *Deutschland* și *Völkischer Beobachter* se întrec în invective la adresa acestuia. În plus, situația se agravează simțitor pe planul raportu ilor dintre autoritățile centrale și guvernele landurilor. La 31 octombrie 1932, von Papen, acționînd în calitate de comisar al Reichului în Prusia, luase o serie de măsuri pentru a unifica guvernele locale, numind pe lîngă acestea comisari-adjuncți. Deși demisionar, guvernul Prusiei, condus de Braun rămăsese în funcție, în urma unei decizii a Curții constituționale din Leipzig, din 25 octombrie. De aceea, Braun, protestează împotriva măsurilor luate de von Papen și este sprijinit de Reichsrat. De fapt, în Prusia există două guverne: cel al lui Braun, legal, dar fără puteri, și cel al lui Bracht, care îl reprezintă pe von Papen, ilegal, dar care acționează efectiv. Un conflict de aceeași natură are loc și cu guvernul din Bavaria, care este indignat de măsurile lui von Papen în Prusia, și este sprijinit de toată presa centristă din țară, publicații care redescoperă, acum toate binefacerile statului federal. Din nou, unitatea Reichului se pare că este pusă în discuție.

În această situație intră în scenă generalul von Schleicher. Începînd din 28 noiembrie, el încearcă să negocieze atît cu socialiștii cît și cu naziștii, dar, și unii și alții îi resping ofertele. Singurii

care i se arată mai favorabili sînt unii lideri sindicali. La 2 decembrie, sprijinindu-se pe un raport al generalului Ott, care expunea imposibilitatea în care s-ar fi aflat Reichswehrul de a face față unei acțiuni simultane, deși opuse, a naziștilor și a comuniștilor, von Schleicher reușește să-l convingă pe Hindenburg că von Papen nu mai este în stare să stăpînească situația. În aceeași zi, von Schleicher devine ultimul cancelar al republicii.

Pe moment, se creează o impresie de destindere. Discursul-program pronunțat la radio de noul șef de guvern îi aduce acestuia renumele de „general social"; cu o zi înainte abrogase decretul-lege al lui von Papen din 4 septembrie, prin care se îngăduise reducerea salariilor. Sindicatele își manifestă satisfacția față de această măsură. Reichstagul, întrunit între 6 și 9 decembrie, sub președinția lui Göring, votează cu o majoritate de două treimi un proiect de amnistie pentru crimele de înaltă trădare, după care își amînă lucrările pentru o dată nedeterminată.

Se pare că se revine la metodele de guvernare din timpul lui Brüning. Dar von Schleicher, ca și von Papen, nu fusese numit decît pentru a găsi o soluție pentru depășirea impasului creat de compoziția Reichstagului. Or, generalul vedea posibil un asemenea lucru prin atragerea de partea sa a aripei naziste conduse de Gregor Strasser, ceea ce ar fi dus la scindarea partidului hitlerist. La 7 decembrie 1932, G. Strasser o rupe în mod public cu Hitler. Acesta îl demite din toate funcțiile pe care le deținea în ierarhia nazistă și, cu sprijinul lui Göring și Göbbels, ia măsuri drastice pentru a-și menține autoritatea în rîndurile partidului său. În acel moment, von Papen intervine pe lîngă prietenii săi industriași și pe lîngă bancherul Schröder pentru a-l finanța pe Hitler, aflat într-o gravă criză financiară. În acest fel, la sfîrșitul lunii decembrie, G. Strasser este izolat și planul pe care se bizuia von Schleicher eșuează.

În pragul anului 1933, situația politică din Germania este într-un punct mort, problema integrării în guvern a naziștilor nefiind nicicum rezolvată. În această conjunctură, von Schleicher preconizează să guverneze fără concursul Reichstagului. Partidele protestează în unanimitate. Dealtfel, soarta cancelarului este, curînd pecetluită. La 4 ianuarie 1933, von Papen și Hitler se întîlnesc la reședința din Colonia a bancherului Schröder și se pun de acord asupra creării unui „guvern de coaliție", care să-i includă pe naziști și pe național-germanii lui Hugenberg.

De acum încolo, destinul guvernului von Schleicher este fără speranță; zvîrcolirile sale din următoarele trei săptămîni nu sînt decît o lamentabilă comedie. La 24 ianuarie 1933, grupul parlamentar național-german din Reichstag anunță că trece în opoziție „datorită situației grele prin care trec satele". Parlamentul urmează să se întrunească la data de 31. Or, în situația existentă guvernul riscă să nu obțină nici măcar numărul foarte redus de voturi cît repurtase von Papen în septembrie trecut. De aceea, von Schleicher îi solicită lui Hindenburg un decret de dizolvare a Parlamentului. Feldmareșalul îl refuză; acest „general social" nu se mai bucură de încrederea sa. Motivul adevărat era însă scandalul în legătură cu afacerea Osthilfe, dezvăluit de von Schleicher. În această „afacere Panama" a moșierilor din Prusia Orientală, fusese amestecat însuși fiul lui Hindenburg, care folosise o subvenție de stat de 5 000 000 mărci, pentru a plăti ipotecile care grevau domeniul tatălui său din Neudeck.

La 28 ianuarie 1933, cabinetul von Schleicher este obligat să demisioneze, iar von Papen primește însărcinarea să tatoneze în vederea găsirii unui nou cancelar. O zi mai tîrziu, pe 29, Hitler este investit să formeze cabinetul; pe 30 ianuarie 1933, Führerul, șeful partidului nazist, cancelar al Reichului, depune jurămîntul de credință pentru republică. Aceasta însă de fapt, era, de mult, moartă.

Razie a poliției berlineze, la 17 noiembrie 1932, cînd von Papen prezintă demisia „cabinetului baronilor"

În p. 41: într-o ședință grotescă, prezidată de Göring, von Papen dizolvă Reichstagul (septembrie 1932)

Traducere de
I. DRAGOMIRESCU

„Ultimele decenii ale secolului XVIII sînt considerate ca o eră a revoluţiilor; peste tot se manifestă nemulţumiri faţă de condiţiile sociale existente. În numeroase ţări apar idei similare privind schimbările dorite. În toate limbile Europei începe să circule un vocabular de cuvinte-cheie politice: «aristocraţie» şi «feudalism» capătă un sens negativ pentru cei care cer o nouă ordine, o semnificaţie pozitivă revenind, în schimb, conceptelor «suveranitate a poporului», «egalitate» şi «drepturi naturale»; cîţiva termeni, ca, de pildă, «constituţie», «lege» şi «libertate» sînt acceptaţi în mod unanim, deşi cu înţelesuri uşor diferite“ (The New Cambridge Modern History, vol. VIII, p. 421). Răscoala ţărănimii transilvănene, condusă de Horea, dă un sens grav cuvintelor „lege“ şi „libertate“. Cinci ani mai tîrziu, noţiunile „libertate“, „egalitate“, „fraternitate“ sînt impuse de revoluţia franceză ca atribute esenţiale ale spiritualităţii europene. Marii scriitori nu rămîn nepăsători faţă de evenimentele ce îşi pun amprenta asupra istoriei Europei. Inspirat de răscoala lui Horea, Liviu Rebreanu scrie romanul Crăişorul. Charles Dickens surprinde în Barnaby Rudge răscoala din 1780, care a transformat Londra într-o mare de flăcări. După două secole de la răzmeriţa din Londra şi după aproape un secol şi jumătate de la apariţia romanului lui Dickens, publicistul Richard Holmes investighează în The Times, modul în care atît romanul Barnaby Rudge, cît şi corespondenţa unor personalităţi contemporane şi alte documente reflectă evenimentele din 1780.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

1780: O RĂSCOALĂ LA LONDRA

RICHARD HOLMES

„Am reuşit să pătrund, pîrjolit, în închisoarea Newgate, iar data viitoare voi risca totul pentru a-i salva pe deţinuţi“.

Deşi par spusele unui răzvrătit, relatarea îi aparţine lui Charles Dickens care, în liniştea biroului său capitonat cu cărţi, îi scria, în septembrie 1841, lui John Forster[1]. Peste o săptămînă, într-o nouă scrisoare exaltată: „I-am eliberat pe toţi puşcăriaşii din Newgate, am ars din temelii casa lordului judecător Mansfield, am fost dracul gol... Lucrez pînă cînd am senzaţia că începe să iasă fum din mine“. Nici două luni mai tîrziu, Dickens încheia romanul istoric, de 700 pagini, *Barnaby Rudge*[2], creat în momente de febrilă inspiraţie. Sub condeiul său, clădirile din cartierul High Holborn se mistuiau în flăcări, de-a lungul străzii Threadneedle răpăiau gloanţele soldaţilor, peste tot răzvrătiţi îşi dădeau duhul. Cei prinşi erau puşi în lanţuri, judecaţi şi executaţi într-o larmă de vaiete şi bocete. Un corb se rotea pe deasupra ruinelor înnegrite de fum, scrutîndu-le cu ochi vicleni; corbul se numea Grip şi croncănea satisfăcut: „Sînt un diavol, sînt un diavol, sînt un diavol“.

[1] John Forster (1812-1876), om de litere şi ziarist; prieten şi biograf al lui Ch. Dickens.

[2] Romanul poartă numele unuia dintre personajele principale.

„Adesea violența și carnavalul mergeau mînă în mînă", în Anglia secolului XVIII. Imagini (pp. 44-45) surprinse de celebrul pictor și gravor William Hogarth (1697-1764)

Violență și carnaval

Romanul *Barnaby Rudge*, al cărui subtitlu, omis din edițiile mai recente, era *O poveste a răzmeriților din '80*, descrie unul dintre momentele cele mai ciudate și mai impresionante din istoria secolului XVIII englez. Aceasta este singura temă istorică, cu excepția revoluției franceze, pe care Dickens a cercetat-o în amănunțime pentru a o folosi într-un roman. El și-a făcut documentarea în perioada mișcărilor chartiste[1] din anii 1836-1840, ce vizau probleme ca drepturile cetățenești, ordinea și violența, probleme de deosebită actualitate pentru epoca respectivă. Răscoala din '80 readusă în memoria englezilor din epoca victoriană[2] de opera lui Dickens le oferea o oglindă întunecată în care se reflectau propriile lor incertitudini.

Autorul și-a sintetizat viziunea și temerile într-o frază memorabilă prin luciditatea și gravitatea sa, în care surprindea atît ororile anarhiei cît și pe cele ale tiraniei: „Mulțimea era legea, și niciodată legea n-a fost mai respectată și mai temută".

Răscoalele de mică anvergură au fost frecvente în Anglia sec. XVIII: agitațiile provocate de imigranții irlandezi, frămîntările religioase, taxele impuse pe băuturile alcoolice.

---

[1] Mișcările chartiste — denumite astfel după *People's Charter* (Charta poporului). Programul de revendicări, elaborat în 1838, de Asociația lucrătorilor londonezi, condusă de William Lovett, conținea șase puncte, printre care figurau: votul universal și secret, dreptul de a fi ales pentru cei ce nu dețineau proprietăți, legislaturi limitate la un an. Încercarea de a impune Parlamentului sancționarea programului s-a conturat pe două direcții. Lovett prelucra folosirea exclusivă a mijloacelor constituționale, iar irlandezul Feargus Edward O' Connor recurgerea la violență. Mișcările chartiste, care au marcat viața politică din Marea Britanie între anii 1837-1848, au eșuat în confruntarea cu autoritățile guvernamentale.

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1981.

și — cum a fost cazul în vestita răscoală „Wilkes and Liberty“[1], din 1768 — un guvern nepopular, constituiau destule motive întemeiate. Adesea violența și carnavalul mergeau mînă în mînă și erau tolerate cu bunăștiință de către înaltele oficialități, care nu aveau nimic împotrivă ca administrația somnolentă să mai fie trezită din cînd în cînd, și care oricum nu dispuneau de o poliție bine organizată, pe care să se poată bizui. Cutare judecător, sau un meșteșugar gras cu chipiu de polițist, sau vreun paznic de noapte slăbănog, nu reprezentau forțe semnificative în apărarea legii.

Aceasta era Anglia lui Hogarth[2], pe care toată lumea o cunoștea sau avea impresia că o cunoaște. Dar, așa cum scria Horace Walpole, la 7 iunie 1780, „pînă noaptea trecută, n-am văzut Londra și [suburbia] Southwark în flăcări“. Walpole plecase cu diligența de la Twickernham, domeniul nebuniei sale gotice[3], pentru a vedea cu proprii ochi grozăviile răscoalei din Londra. Stafiile și aparițiile din timpuri trecute ce bîntuiau *Castelul din Otranto* erau reconfortante și benigne prin comparație. În Capitală se petrecea ceva mult mai periculos.

Prologul la răscoală a avut loc în iarna 1779-1780, într-un mod ce devenise aproape tradițional, și anume, printr-una din răbufnirile periodice ale nemulțumirilor împotriva catolicilor englezi. În 1778, administrația lordului North[4] trecuse prin Parlament, cu multă abilitate și fără zarvă, o lege ce prevedea îmbunătățirea situației catolicilor, anulînd pierderea de către aceștia a unor drepturi civile și politice importante (cum era, de pildă, neacordarea dreptului la moștenire). De fapt, ceea ce se urmărea prin această lege viza nu atît emanciparea religioasă, cît necesitatea, laică prin excelență, ca populația catolică să participe, și ea, la războiul, ce nu mergea prea strălucit, împotriva coloniilor americane. Cînd legea a fost prezentată ulterior în Scoția, la Edinburgh au avut loc mișcări anticatolice. După ce Asociația protestanților englezi l-a atras de partea sa pe nobilul scoțian, lord George Gordon, în postul de președinte, au început să se audă și pe străzile Londrei strigăte de protest ca „Jos cu papistașii!“. Aceste strigăte vor fi preluate de Dickens în romanul său: „«Jos papistașii, frate!», strigă călăul Dennis. «Jos proprietarii, frate!», răspunse Hugh. «Papistașii, papistașii!», spuse secretarul lordului Gordon, cu obișnuita sa blîndețe. «Toți sînt la fel!», strigă Dennis. «Asta este... Jos cu oricine, Jos cu orice! Trăiască religia protestantă!»“.

Petiția protestantă

Un singur om a încercat să scrie biografia lordului George Gordon, un anume Robert Watson, ce pretindea că i-a fost secretar. În 1795 a publicat o apologie fanatică adusă stăpînului său și, ulterior, s-a sinucis. Watson i-a servit lui Dickens drept model pentru secretarul Gashford, eminența cenușie din *Barnaby Rudge*. Numele de Gashford (*gash* = tăietură, cicatrice) provenea de la numeroasele cicatrici despre care se spunea că Watson le-ar fi avut pe corp.

Al treilea fiu al unui lord scoțian, înverșunat și fără un ban, Gordon intră în marină, unde-și irită superiorii luînd apărarea marinarilor; căzut în dizgrație, pleacă în America. Se întoarce plin de idei republicane, candidează în cadrul unor alegeri în Scoția și ajunge temut datorită încercărilor sale de a frîna corupția. În cele din urmă, este ales membru al Parlamentului, în Camera Comunelor, și devine cunoscut pentru o oarecare excentricitate, pentru pamfletele sale bizare și cuvîntările interminabile.

Cînd a fost numit președinte al Asociației protestanților englezi avea numai 28 ani, era tras la față, purta părul lung, nepudrat (ceea ce nu prea era apreciat), se îmbrăca numai în negru, „precum un puritan modern“, dar ochea repede femeile frumoase — nefiind nici pe departe un sfînt. Nimic din ce a făcut, a spus sau a scris nu lasă să se întrevadă vreo urmă de umor. Era însă generos, temerar și foarte abil în a conduce masele.

Prima acțiune a lui Gordon, în calitate de președinte al asociației amintite, a fost elaborarea unei enorme *Petiții protestante* împotriva Legii pentru îmbunătățirea situației catolicilor. În după-amiaza zilei de 2 iunie 1780, el a convocat o adunare întrunind 50 000 membri ai asociației la Southwark, de unde urmau să se îndrepte — cu petiția — spre Parlament. În prealabil, Gordon îl anunțase pe președintele Camerei Comunelor că „petiția se va întinde de la scaunul dv. pînă la o anumită fereastră a Palatului Regal, pentru ca regele să ia cunoștință de ea“. Membrii adunării, înarmați cu bîte și purtînd cocarde albastre, pentru care se cheltuiseră peste 2 000 lire sterline, avînd în frunte stegari și cimpoieri, s-au îndreptat în mod strategic spre Westminster, sediul Parlamentului, traversînd cele trei poduri peste Tamisa, existente la acea epocă. Conform legii din 1661, o petiție nu putea fi prezentată decît de cel mult patru persoane; răzvră-

(Continuare în p. 61)

---

[1] John Wilkes (1725-1797), ziarist și om politic englez. Un virulent pamflet la adresa regelui George III, publicat în nr. 45 al ziarului său *North Briton*, a determinat prima sa expulzare din Camera Comunelor. Realegerile și expulzările în și din Parlament s-au repetat, transformîndu-l într-o victimă a persecuțiilor regimului, și, implicit, într-un luptător pentru libertate, mai ales a presei. Larga sa popularitate este apreciată ca o manifestare timpurie a radicalismului englez.

[2] William Hogarth (1697-1764), pictor, gravor, caricaturist și estetician englez. Opera sa surprinde, cu ironie și umor, moravurile epocii.

[3] Horace Walpole (1717-1797), romancier, primul reprezentant al așanumitei „școli gotice“. Pentru scurt timp, membru în Camera Comunelor. Pasionat de arhitectura gotică, H. Walpole a transformat reședința sa de pe Strawberry Hill într-un mic castel gotic, instalînd și o tipografie unde și-a tipărit proprille opere. Dintre acestea, *The Castle of Otranto* (Castelul din Otranto, 1764), primul roman de groază sau „gotic“ important, a inaugurat acest curent preromantic în literatura engleză.

[4] Lord Frederick North (1732-1792), om de stat britanic; prim-ministru în timpul domniei regelui George III (1760-1820).

NICOLAE IORGA

aşa cum l-am cunoscut (III)

G. T. KIRILEANU

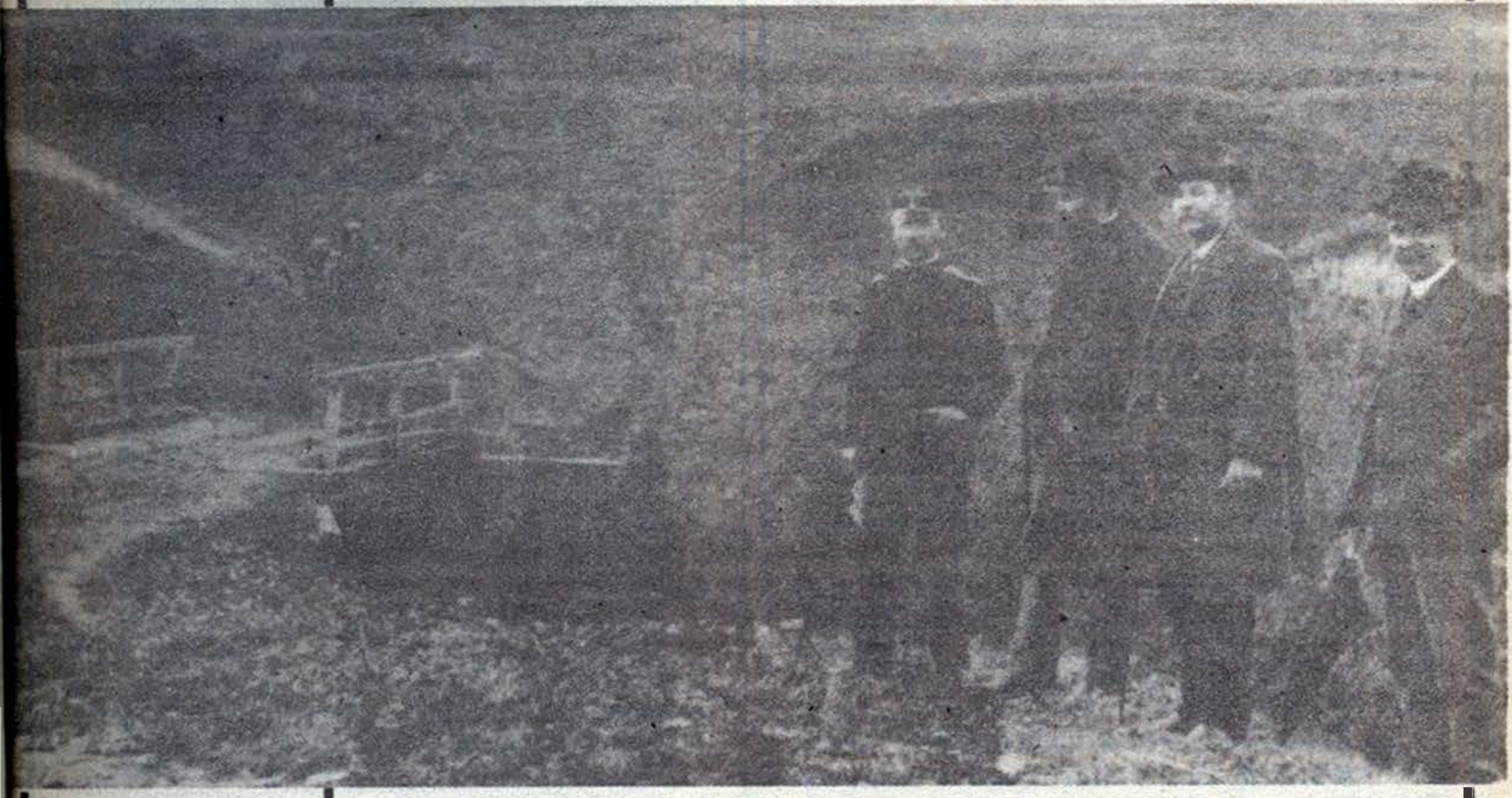

Nicolae Iorga într-una din călătoriile sale documentare prin țară și...

Publicăm noi fragmente din însemnările folcloristului şi omului de cultură G.T. Kirileanu despre Nicolae Iorga. Sînt pagini din anii 1915-1917, ani în care Nicolae Iorga a desfăşurat o susţinută activitate culturală, ştiinţifică şi politică în slujba marelui ideal al desăvîrşirii unităţii naţionale.

Intrarea României în primul război mondial, la 27 august 1916, cu scopul eliberării teritoriilor cotropite de Imperiul austro-ungar, a fost salutată cu entuziasm de marele istoric: „A sosit un ceas pe care-l aşteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viaţă naţională, pentru care am muncit şi am scris, am luptat şi am scris. A sosit ceasul în care cerem şi noi lumii cinstit, cu arma în mînă, cu jertfa a tot ce avem, ceea ce alte neamuri, mai fericite, au de atîta vreme... dreptul de a trăi pentru noi".

La sfîrşitul lui noiembrie 1916, Nicolae Iorga a părăsit Bucureştii (deghizat în preot, cu numai cîteva ore înainte de a fi ocupată Capitala de inamic), refugiindu-se în Moldova, la Iaşi, unde se stabilise guvernul. Ziarul său Neamul Românesc a devenit o tribună de mobilizare a poporului în slujba cauzei naţionale, pentru alungarea duşmanului din ţară. Ziarul se tipărea în 25 000 exemplare, mare parte din acestea fiind împărţite armatei sau răniţilor prin spitale. În aceşti ani, Nicolae Iorga a publicat aproape 100 cărţi.

Să-l urmărim pe marele istoric aşa cum este surprins în însemnările inedite ale lui G.T. Kirileanu. În transcrierea, selectivă, a textului, aflat la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.S. România, am păstrat particularităţile stilistice ale autorului. Pentru uşurinţa lecturii nu am marcat întreruperile în text. Titlul, intervenţiile din parantezele drepte şi notele de subsol ne aparţin. Sublinierile în text sînt ale originalului. Datele sînt pe stil nou.

Ioan LĂCUSTĂ

1915

24 aprilie. Asară Iorga a mîncat în zece minute şi împreună cu d-na Iorga ne-am dus la sala Fundaţiunii, unde a ţinut o conferinţă minunată supra armistiţiului[1] între ruşi şi turci [în războiul de] la 1877. Azi a fost cu regina Maria pe la biserici: Plumbuita, Antim, Schitu Icoanei, biserica Enei, precum şi la Muzeul de la Casa Bisericilor.

Iorga se miră de incultura principeselor. Iar principesa Marioara are un mers aşa de greoi şi neestetic. Regina Maria e ca un cal de rasă, cu ochiul cald, treaz şi cu nările umflate de simţire. Sara îl găsesc pe Iorga obosit şi amărît. Îmi spune că nu se mai duce la întrunirea Ligei [Culturale] de la Turnu Severin.

30 aprilie. Iorga e amărît şi înciudat de faptul că D. Russo[2] i-a arătat mai multe greşeli dintr-o publicaţie grecească pentru o eventuală erată. Iorga a luat lucrul ca o ameninţare pentru cazul cînd nu l-ar recomanda profesor la Universitate şi zice că el n-are pretenţie de elenist desăvîrşit. N-are decît să facă o recenzie cu acele îndreptări.

1 mai. Găsesc pe Iorga la otel, aşteptînd pe ministrul [I.G.] Duca spre a merge la mitropolit să-l liniştească asupra planurilor arhitectului Maimarolu[3] de a se întinde cu palatul Camerei Deputaţilor asupra clădirilor Mitropoliei. Îmi spune că Petre Carp a avut ideea că Mitropolia trebuia rasă de acolo ca o vechitură de prisos!

Îmi arată poftirea la dejun (23 aprilie) [6 mai] la Mogoşoaia scrisă de prinţesa Martha Bibescu[4]. Zice că V. Drăghiceanu[5], care şi el e poftit, îl va lua cu automobilul de acasă. Iorga îmi cere sfatul. Eu zic:

O femeie ca asta nu poate fi refuzată!

— Da, însă este o deosebire între mine şi Drăghiceanu.

— Cred că vor fi mai mulţi.

— Şi apoi, mai este şi faptul că nevastămea ar avea tot dreptul să nu fie mulţumită de a mă vedea poftit fără ea.

Nu zic nimic, dar eu văd prea bine că are dreptate.

29 mai. Asară, fiind cu Ştefanelli în faţa otelului Regal, iată şi soţii Iorga care veneau de la Universitate. Mergem la masă. Pe cînd stam la masă, a venit unul din secretarii lui I.[I.C.] Brătianu şi i-a arătat lui Iorga o lungă telegramă. Numai ce-l văd pe Iorga izbucnind: „Dar asta-i neauzit, semenea pretenţii îs neînchipuite!" şi s-a dus cu el la otel. N-a vrut să ne spună nimic, zicînd că el e cel mai discret om din lume. Iorga era bucuros că poate da concursul său — tăcut şi necondiţionat — şi-mi spune că ar fi fericit să i se ceară lui redactarea proclamaţiei războiului, căci ar f ce un lucru mai bun decît cel al italienilor, care i s-a părut fără nerv şi fără temeinică motivare.

Azi dimineaţă ne întîlnim la Biblioteca Academiei. Iorga copiază nişte documente româneşti fotografiate. Mă gîndesc că treaba asta ar putea-o face un student.

18 iunie. Mă duc la comunicarea lui Iorga de la Academia Română asupra legăturilor noastre cu Constantinopolul *[Cîtevaştiri noud relative la legăturile noastre cu biserica constantinopolitană în a doua jumătate a sec. XVII].*

Eşind de la comunicare, mi se plînge că l-au ascultat cu multă neatenţie colegii de la secţia ştiinţifică; parcă-i ziceau: de asta ne arde nouă?! Mergem pe jos la gară. Pe drum mă întreabă de cîţi ani sînt, ca să-mi spuie că drept azi împlineşte 44 ani.

26 septembrie. Cu Iorga la otel. Riria[6] i-a propus lui Iorga să suplinească pe Xenopol la Iaşi. Iorga a primit suplinirea fără plată şi va face lecţii despre legăturile Franciei cu România, iar la Bucureşti istoria Franciei, ca să arate că e bine a se face asemenea curs nu numai de francezi şi de nemţi. Iorga i-a scris lui Xenopol, care a trimis scrisoarea ministrului I.G. Duca spre a o citi, iar lui Iorga i-a răspuns o scrisoare admirabilă[7]. Iorga e uimit de puterea sufletească a acestui bătrîn şi îmi povesteşte scena căderii lui Xenopol sub masă, unde l-au găsit cetind cu nesaţ.

27 septembrie. Despre articolele lui din *Universul* pentru regele Carol, Iorga zice: De-aş scrie ca istoric, altfel aş scrie, dar ca om politic trebuie să urmăresc posibilităţile, iar istoricul viitor va vedea de ce trebuie să scriu astfel.

5 noiembrie. Mă întîlnesc cu Iorga la Biblioteca Academiei. Pe drum, spre otel, a venit vorba de ministerul [Cabinetul] francez în care au intrat toţi fruntaşii, nu ca politicieni, ci ca patrioţi. Ăsta-i semn că războiul va dura. G-ral Crăiniceanu i-a spus că austro-germanii s-au vîrît într-un sac primejdios în Balcani, aşa încît s-ar putea să fie atacaţi din spate la un moment dat, dar trebuie să fim gata. Dl. Iorga era de aceeaşi părere.

O vorbă frumoasă a lui I. Brătianu, cînd i s-a cerut învoirea de a trece prin ţară a unui corp de 50 000 ruşi [care să vină în sprijinul Serbiei].

— 50 000 nu pot lăsa să treacă.

— De ce?

— Pentru că aş vrea să treacă 500 000!

12 noiembrie. Eri după cursul de deschidere a d-lui Iorga la Fundaţiune, atît d-rul Kraus cît şi eu am arătat d-lui Basset [secretarul regelui] cît de mişcător a vorbit Iorga despre regele Carol. Iar azi i-am spus că Iorga a cam

---

[1] Armistiţiul în războiul ruso-româno-turc a fost încheiat la 23 ianuarie /4 februarie 1878.

[2] Demostene Russo (1869-1938), istoric român, profesor la Universitatea din Bucureşti, specialist în bizantinologie.

[3] Dimitrie Maimarolu (1859-1926), arhitect român, autor, printre altele, al Palatului Marii Adunări Naţionale şi al Casei Centrale a Armatei din Bucureşti.

[4] *Magazin istoric*, nr. 12/1977, 1-5/1978.

[5] Virgil Drăghiceanu (1879-1964), istoric, secretar al Comisiunii monumentelor istorice, al cărei preşedinte era Nicolae Iorga.

[6] Riria (Cornelia Gatovschi, n. Biberi), soţia istoricului A.D. Xenopol; autoare de poezii şi piese istorice.

[7] La 21 octombrie 1915, Al. Philippide, decanul Facultăţii de litere şi filozofie din Iaşi, îi anunţă pe N. Iorga că i s-a aprobat ţinerea cursurilor la Universitate, în zilele de luni, miercuri şi vineri.

rămas nemulţumit că prinţul Carol s-a scuzat că nu poate răspunde la poftirea ce-i făcuse la curs.

Gînditor [Iorga] încheie cu privire la poftirea prinţului Carol: Pentru cîte servicii le fac, s-ar cădea să se poarte altfel faţă de mine, dar, vorba d-tale, ei socot că totul li se cuvine, adeverindu-se vorba lui Bismarck despre Wilhelm II, măcar în partea I-a, că toţi Hohenzollernii sînt nerecunoscători şi proşti.

...în Bucureşti, împreună cu istoricul Gh. I. Brătianu, la Congresul internaţional de bizantinologie (1924). Fotografii aflate la Biblioteca Academiei R.S.R.

27 noiembrie. Eri şi azi am stat mai de multe ori de vorbă cu Iorga. La cursul de la Iaşi, Iorga a sfătuit pe tineri să nu umble după zestre. Să fi văzut ce mulţămire pe faţa studentelor. Iar cînd Iorga a adăugat că şi el are o fată de măritat, a fost un hohot din toată inima.

Se plînge că un popă din Constantinopol i-a făcut o dare de seamă răutăcioasă asupra cărţii despre Peninsula balcanică [*Sîrbii, bulgarii şi românii în Peninsula balcanică*, Bucureşti, 1915].

— Apăi eu nu mă pot ţine de stil şi de perfecţiunea limbii.

— De ce vă uitaţi la asemenea critici?

— Apăi dacă mă strică la inimă.

Ţinta ce-o urmăreşte prin cursurile despre cărţi reprezentative şi personalităţi mari în istorie este ca, odată ş-odată, să poată scrie o istorie universală după capul lui. De aceea atacă subiectul pe feluritele lui feţe. Zic:

— Cum o să citiţi atîtea cărţi şi izvoare?

— Parcă eu citesc pagină cu pagină! Eu ştiu să mă opresc numai acolo unde trebuie.

10 decembrie. Aştept la otel pe ministrul Duca la orele 10 seara. Eu vroiam să plec, dar el mă opreşte. Duca zice că regele [Ferdinand] e foarte învăţat, că citeşte *à livre ouvert* [curent] latineşte şi greceşte. Ca prinţ moştenitor, a făcut pe prostul, căci aceasta-i soarta şi datoria prinţului moştenitor. Dacă vor fi discuţii la mesaj, Iorga se gîndeşte să le facă următoarea figură. Să se ducă la tribună şi, în loc de discurs, să rostească numai aceste cuvinte: „Dă, Doamne, minte lui Brătianu, că altfel ne ducem dracului cu toţii!"

11 decembrie. La ora 1 1/2 d.a. mă duc la otel la Iorga. Îl găsesc cu [H] Stahl, căruia-i dicta Istoria românilor din Ardeal, în franţuzeşte [*Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, 2 vol., Bucureşti 1915-1916]. Iorga se uita pe fereastră şi, congestionat, se întorcea din cînd în cînd spre Stahl şi îndrepta cîte ceva. Pe drum spre restaurant îmi spune ce obositor este să scoţi deodată forma de dat la tipar dictînd. Cînd scrii singur ai tihna de a mai rotunji fraza şi a potrivi cuvintele.

20 decembrie. Eri am fost la Vălenii de Munte. De la Ploieşti am mers împreună cu dr. I. Nistor. [Iorga] ne arată din cărţile lui vechi. Ne spune că are de gînd să-şi pregătească biblioteca şi casa spre a rămîne ca un muzeu, unde ar putea veni studenţii să facă anumite cercetări ştiinţifice.

27 decembrie. La 5 1/2 găsesc pe soţii Iorga la otel Regal. Dl. Iorga cu căciulă pe cap şi cu blana pe picioare scrie.

29 decembrie. Duminica trecută, pe cînd eram la dl. Iorga la Vălenii de Munte, a primit următoarea telegramă din Florica, de la dl. Brătianu: „Sfatului d-tale prietenesc răspund că nici înjghebarea, nici consecinţele nu-mi îngăduie a le privi cu simpatie. Cu acest prilej îţi exprim din nou dorinţa de a te vedea" (urmează felicitări de sărbători).

La partea a II-a a telegramei vroia să răspundă lui Brătianu că nu vine. Atunci eu îi arăt cît de nedreaptă ar fi asemenea jignire faţă de un om căruia-i porţi prietenie şi faţă de şeful guvernului, care ar rămîne fără sprijinul unui sfat tocmai cînd ar avea mai mare nevoie.

— Da, dar Brătianu, la Bucureşti, a zis că mă va chema, ca şi cînd ar avea vreun drept în această privinţă.

— Cu părere de rău, văd că dv. puneţi mai presus chestia de formă decît chestia de fond.

— Atunci am să-i telegrafiez aşa: „Vă urez sărbători fericite. La 29 sau 31 sînt Bucureşti pentru audienţă. Pentru Florica n-am automobil. La Văleni nu vrei să vii?".

— Nu vrei să vii.este prea mult. Dacă dv. aţi fi prim-ministru v-ar plăcea astfel de răspuns?

— Atunci am să zic aşa: „Pentru Florica n-am automobil, pentru Văleni n-ai vreme?". Şi aşa i-a trimis telegrama.

31 decembrie. Mă întîlnesc cu dl. Iorga la gară. Fusese la dejun cu dl. I. Brătianu.

1916

28 ianuarie. Mi-a spus că Fr. Lebrun[1] pregăteşte o dare de seamă despre *Istoria românilor din Ardeal*, în limba franceză, arătînd numeroasele greşeli de limbă.

— Oamenii aceştia [spune Iorga] nu înţeleg că pe mine mă preocupă ideea, iar nu forma impecabilă, într-o limbă care nu este a mea. O limbă internaţională trebuie să îngăduie a fi scrisă şi cu oarecare greşeli, căci mai la urmă cartea va fi citită de nemţi, unguri, ruşi, care se interesează mai mult de idee, decît de forma limbii franceze. Sînt şi din aceia care pretind că în scrierile mele româneşti sînt greşeli de limbă.

— Şi mie îmi spun mulţi că scrierile dv. sînt greu de citit, şi-odată am vrut să vă arăt cîte un pasagiu de acestea.

— Ce fel de greşeli voiai să-mi arăţi?

— Fraze prea lungi şi unele întunecimi sintactice.

— Cum? Am să-mi schimb eu scrisul de gustul unor analfabeţi care citesc numai *Universul* şi cărţi uşoare franceze? O să mă învăţaţi dv. cum să scriu, pe mine care m-am adăpat la Tacit şi Cicerone? Asta-i prea-prea.

— Se pot însă strecura întunecimi de frază în articole pe care dv. le scriţi într-o suflare.

— Apoi ş-aici, foarte vă înşelaţi, căci credeţi că scrisul meu iese d-un jet, cu uşurinţă. Este o crudă elaborare pînă găsesc forţa şi cuvîntul potrivit.

5 martie. Iorga cu librarul Sfetea. Riria Xenopol s-a plîns că Xenopol nu mai poate duce înainte publicarea ediţiei nouă din *Istoria românilor*. A uitat cui a dat manuscrisul vol. 7 şi 8 şi nu mai găseşte ilustraţiile.

Iorga primeşte să privegheze tipărirea iar Remus Caracaş[2] va face corecturile, căci ar fi mare ruşine să nu se găsească nici un fost elev pentru această lucrare. Zice că toate sările lucrează pentru tiparul volumului din Hurmuzachi, în locul răposatului Nerva Hodoş[3] [mort la 14 noiembrie 1913], ca să iasă mia de lei pentru chiria văduvei. Va face şi o prefaţă despre activitatea lui Hodoş. Aşa înţeleg eu prietenia.

3 mai. Cu N. Iorga care îmi vorbeşte de poftirea regelui şi reginei la Vălenii de Munte. Zice că în Germania şi Anglia, cartea lui despre românii din Transilvania a fost bine apreciată, numai în Franţa nu.

— Poate că ei avînd cultul formei şi al limbii...

[1] Francis Lebrun, profesor francez din Bucureşti; a fost preşedintele Asociaţiei corespondenţilor străini în România.

[2] Remus Caracaş (1878-1965), cercetător bibliograf, paleograf la Arhivele statului din Bucureşti; împreună cu I. Bianu şi Nerva Hodoş a alcătuit *Catalogul manuscriselor româneşti*. vol. I-IV. Bucureşti, 1907-1967.

[3] Nerva Hodoş (1868-1913), istoric şi bibliograf român; a scos *Revista bibliografică* (1903-1904).

— Va să zică şi d-ta?!

— Nu eu, ci francezul cela care nu se împacă în privinţa limbii franceze.

— Dar a lui [I. Rusu] Şirianu[4] a fost mai bună? Nu cetiţi şi judecaţi, adică nu faceţi nimic şi judecaţi!

14 septembrie. Arde palatul Imobiliara. Mă duc la Iorga, unde era şi librarul Suru.

Iorga: Bine c-ai venit, să mai schimbăm cîte-o vorbă.

[Iorga] a dat sfaturi soţiei să-i ascundă manuscrisele pe la ţărance de încredere.

16 septembrie. Asară la dl. Iorga, împreună cu Munteanu-Rîmnic[5]. E supărat pe Brătianu că nu l-a primit şi zice că nu vrea să-l mai vadă. Bate cu degetul în masă şi zice că tot aşa-i şi Brătianu, care nu vrea să asculte de nimeni.

17 septembrie. Azi dimineaţă, Brătianu a trimis pe adjutantul său să poftească pe Iorga la o întrevedere. Îi spun de pictorul D. Stoica, rănit la Turtucaia, şi-mi dă un bilet pentru ministrul Duca: „Dragă domnule Duca, pictorul Stoica e la spitalul Gerota, cu palma stîngă pătrunsă de un glonte. Peste puţin ar trebui să plece la regiment. N-ar fi un mijloc să-i cruţăm făcătoarea de minuni dreaptă? Primeşte, te rog, salutări amicale. Nicolae Iorga, 4 [17] septembrie, 1916".

14 octombrie. Iorga a redactat comunicatul guvernului din ziarele de azi. El îl redactase în termeni mai optimişti, iar Vintilă Brătianu a cerut o formă mai rezervată.

1917

25 martie. Mă duc la Iorga să-i dau din partea lui I.G. Babeş suma de 500 lei pentru refugiaţii prahoveni şi 100 lei pentru fondul ziarului *Neamul Românesc*.

Fiindcă pregăteşte o lucrare asupra Dobrogei, îi arăt o broşură a lui Antonescu (fostul primar al Constanţei) cu studii istorice. Îl interesează şi zice că n-o cunoaşte. Cînd ajunge la articolul despre numele Dobrogei şi vede înşirîndu-se toţi autorii cu părerile lor, zîmbeşte zicînd că acesta-i sistemul învechit de a face beltea lungă. Dar cînd vede că-i citează mereu Chilia şi Cetatea Albă [*Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899], adaugă: Vezi, îndată ce se foloseşte de o carte bună, lucrarea ia altă înfăţişare. Şi citînd numele lui Dobrotici, însoţit de epitetul Vlachata, zice că poţi afla şi din cartea unui naiv lucruri interesante.

[4] Ioan Rusu-Şirianu (1864-1909), publicist şi om politic, luptător pentru drepturile românilor din monarhia austro-ungară, autor al lucrărilor *Românii din statul ungar (statistică, etnografie)*. Bucureşti, 1904. *Iobăgia. Vol. I. Pînă la finea sec. XV*. Arad, 1908.

[5] D. Munteanu-Rîmnic (1877-1946), profesor şi publicist, membru al Comisiunii monumentelor istorice, vicepreşedinte al Partidului naţional-democrat, de sub preşedinţia lui N. Ior a.

AȘA VA PLACE ISTORIA?

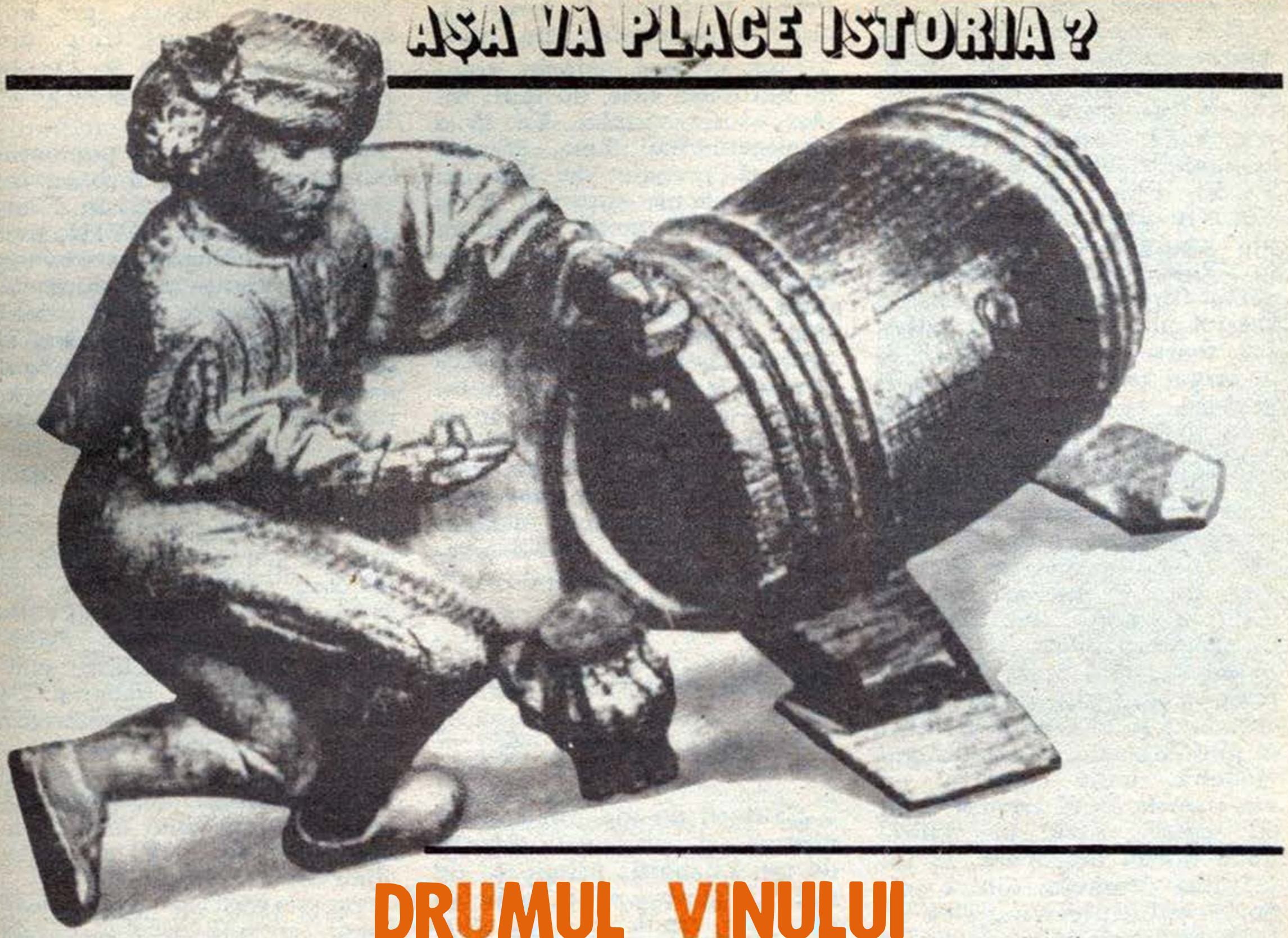

DRUMUL VINULUI

FERNAND BRAUDEL

Începînd din nr. 2/1981 al revistei, cititorii noștri au putut urmări peripiul unor produse de-a lungul secolelor: mirodenii, ceai, cafea, cacao, porumb, cartof, grîu, orez. În cadrul acestui serial, în numărul 12/1981 al Magazinului istoric, **a apărut și un articol despre podgoriile feudale românești, o privire asupra vinurilor din țara noastră, al căror renume a devenit, din vechime, cunoscut în întreaga Europă. În continuarea incursiunii în această „istorie a agriculturii", prezentăm un nou capitol, despre viticultură, din volumul I** (Les Structures du quotidien: le possible et l'impossible) **al lucrării** Civilisation matérielle, économie et capitalisme, **semnată de cunoscutul istoric francez Fernand Braudel.**

Călător clandestin

Deși vița de vie nu se cultivă decît în cîteva regiuni europene, vin se bea pe tot continentul. Vița de vie cunoaște un deosebit succes (nu același lucru se poate spune despre vin) în Asia, Africa și chiar în Lumea Nouă — lume modelată cu pasiune după tiparul obsedant furnizat de bătrîna Europă. Totuși, în ce privește producția de vin, doar acest din urmă continent contează.

Europa producătoare de vin înseamnă, de fapt, doar țările din jurul Mediteranei, zonă căreia i se mai adaugă cea cîștigată spre nord, prin perseverența viticultorilor. „Vița nu poate crește dincolo de paralela 49°, din cauza frigului", remarcă un autor din secolul XVI. În acest veac, limita de nord a culturii viței de vie în scop comercial este considerată linia care unește punctul de vărsare a Loarei (în golful Biscaya), Crimeea, Gruzia și Transcaucazia. Zona viticolă din Crimeea nu apare pe harta Europei decît ca o bandă extrem de îngustă. Ea cîștigă în importanță abia în sec. XIX, deși cultura viței de vie are o veche tradiție în regiune. De pildă, se știe că, în antichitate, în preajma iernii, butucii de viță din Ucraina se îngropau în

pămînt, pentru a fi apărați de vînturile reci.

Dincolo de hotarele Europei, istoria vinului urmează îndeaproape pe cea a marilor descoperiri geografice. S-au făcut adevărate minuni pentru a aclimatiza vița de vie în Mexic, Peru, Chile, Argentina. În văile calde și uscate din apropierea Limei, ca și în Chile, unde pămîntul și clima favorizează dezvoltarea acestei plante, vița s-a adaptat foarte repede. În 1578, în largul portului chilian Valparaiso, celebrul corsar englez Sir Francis Drake abordează un vapor încărcat cu vin din Chile. De aici, băutura se transportă, pe catîri sau lame, tocmai sus, la Potosi, în Bolivia. În California, în schimb, vița de vie nu se impune decît la sfîrșitul sec. XVII și în următorul veac.

Dar cel mai mare succes îl înregistrează vița de vie între cele două lumi, Veche și Nouă, în plin Atlantic, în arhipelagul Madeira, unde comerțul cu vin roșu ia locul treptat celui cu zahăr. Apoi în Azore, unde lumea descoperă, la jumătatea drumului dintre cele două continente, vinuri cu un înalt procent de alcool, care înlocuiesc cu brio sortimentele franceze, din La Rochelle sau Bordeaux. În sfîrșit, insulele Canare, mai ales Tenerife, exportă vin alb, în cantități impresionante, în America anglo-saxonă și spaniolă și chiar în Anglia.

În zonele Europei ocupate de Imperiul otoman, vița de vie se izbește de opoziția înverșunată a religiei islamice, deși, și aici, ea se cultivă, iar vinul se dovedește un neobosit călător clandestin. La Istanbul, cîrciumarii îl vînd zilnic pe sub mînă marinarilor greci, iar Selim, fiul lui Soliman Magnificul, are o slăbiciune deosebită pentru vinul dulce de Cipru. În Persia, vinurile de Șiraz și de Isfahan sînt deja renumite și își au clientela lor. Ele se exportă pînă în India, în damigene mari de sticlă, fabricate chiar la Isfahan și îmbrăcate în papură.

Dar marii moguli[1], urmașii, începînd din 1526, ai sultanilor din Delhi, nu se mulțumesc cu aceste vinuri tari din Persia, preferînd, în locul lor, alcoolul fermentat din orez.

Prin urmare, istoria vinului european este, de fapt, însăși istoria vinului. Ca să o înțelegem mai bine, trebuie deci să revenim la Europa, la acea zonă cuprinsă între Loara și Crimeea. Întîlnim aici, pe de o parte, țărani producători și consumatori obișnuiți cu vinul local, pe de alta, clienți importanți, nu totdeauna băutori cu experiență, dar care își au preferințele lor, de obicei vinuri foarte alcoolizate. De pildă, englezii impun încă de timpuriu vinurile din insulele grecești, apoi Portoul, Malaga, Madeira, Xerex, Marsala, vinuri cu mare concentrație de alcool, celebre azi.

Un vin nou — 50 livre, unul vechi — 6

Băutorii de vin din sud au gusturi și obiceiuri diferite de cei din nord: primii rîd de ceilalți, pentru că nu știu să savureze vinul, îl beau dintr-o suflare, dîndu-l peste cap. Jean d'Auton, cronicarul lui Ludovic XII (1498-1515), îi vede pe soldații germani bînd vin în neștire, în timpul jefuirii unui castel. În 1527, ostașii lui Carol Quintul, în timpul prădării Romei, desfundă butoaie și, în scurt timp, cad beți morți. În mai toate gravurile germane din sec. XVI și XVII, care reprezintă sărbători țărănești, unul dintre convivi e întors cu spatele la masă, semn că nu se simte bine după prea multele pahare închinate.

Cererile mari de vin din nord determină un comerț înfloritor pe direcția sud-nord: pe mare, de la Sevilla, în Andaluzia, pînă în Anglia și în Flandra; de-a lungul rîului Dordogne, din regiunea Garonnei spre Bordeaux și spre Gironde; de-a lungul rîului Yonne, din Burgundia, spre Paris și dincolo de el, la Rouen; de-a lungul Rinului; peste Alpi (an de an, după strîngerea recoltei, camioane germane, *carretoni*, cum le spun italienii, vin să încarce vinurile noi din Tirol, Brescia, Vicenza, Friuli, Istria); din Moravia și Ungaria spre Polonia; și, în scurt timp, din Portugalia, Spania și Franța pînă la Petersburg și drumurile Balticii.

Desigur, nu toată populația din nordul Europei bea vin, ci numai cei bogați: în Flandra, încă din sec. XVIII, unii burghezi și călugări, care aveau un venit fixat de biserică; în Polonia, în sec. XVI, doar cîțiva nobili care, pasămite, nu și-ar fi respectat rangul dacă s-ar fi mulțumit, ca țăranii, cu berea fabricată în casă.

În 1513, pe vremea cînd cavalerul Bayard[2] ținea zilnic casă deschisă, vinul era atît de scump, încît „fu o zi în care cheltuii douăzeci de scuzi pe vin". Vinul roșu călătorește deci neobosit, așteptat cu brațele deschise, salutat peste tot cu bucurie. De la an la an, el se păstrează prost, se acrește, tragerea vinului din butoi și punerea lui în sticle, ca și folosirea dopurilor de plută fiind încă necunoscute în sec. XVI și, poate, chiar în următorul.

Pe la 1500, un butoi de vin vechi de Bordeaux nu costă decît 6 livre, pe cînd unul de vin nou, de bună calitate, costă 50 livre. În sec. XVIII, practica întreținerii vinului este deja cunoscută. Un document din 1723 menționează că „de cînd s-a luat obiceiul să se pună vinul în recipiente de sticlă groasă, tot felul de oameni au început să facă și să vîndă dopuri de sticlă". La Londra, în această perioadă, una dintre cele mai productive activități ale lumii interlope este adunatul de sticle goale, pentru a le vinde negustorilor de vin. De mult timp încă, vinul se transportă în butoaie de lemn, și nu în amfore, ca pe vremea romanilor, deși acest obicei se mai păstrează și astăzi, pe ici, pe colo. Butoaiele, inventate în Galia romană, nu conservă însă întotdeauna bine vinul.

La 2 decembrie 1539, ducele de Mondéjar îl sfătuiește pe Carol Quintul să nu cumpere cantități mari de vin pentru flotă, căci dacă „trebuie să se transforme în oțet mai bine să rămînă la pro-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1973; 2/1969.

prietarii lui decît la Maiestatea Voastră".

În sec. XVII, un dicționar de comerț își exprimă uimirea că pentru romani „vechimea vinurilor era titlul lor de noblețe, în timp ce în Franța, atunci cînd ajung la a cincea sau a șasea foaie (adică an), vinurile sînt considerate degradate, chiar și cele de Dijon, Nuits și Orléans, cele mai potrivite dintre toate pentru a fi păstrate". *Enciclopedia franceză* scrie și ea: „Vinurile de patru și cinci foi, pe care unele persoane le laudă atît, sînt răsuflate". Și totuși, medicul Gui Patin (1601-1672) povestește că, la sărbătorirea numirii sale ca decan al Facultății de Medicină din Paris, unde a invitat 36 colegi, „n-am văzut niciodată niște oameni serioși să rîdă și să bea atîta... Alesesem pentru acest festin vin din cel mai bun, vin vechi de Burgundia".

La oraș și apoi la sat

De fapt, pînă în sec. XVIII, încă nu se vorbește de sortimente celebre de vin. Unele devin foarte cunoscute, dar nu atît pentru calitățile lor, cît pentru că sînt produse în regiuni situate în apropierea unor drumuri ușor accesibile, în special în vecinătatea unor căi de comunicație pe apă (de pildă, micuța vie de la Frontignan, din regiunea Languedoc, la fel de cunoscută ca întinsele vii din Andaluzia, Portugalia, Bordeaux sau La Rochelle) sau fiindcă vinurile sînt produse în vecinătatea unor mari orașe. Parisul singur absoarbe cele 100 000 butoaie de vin obținute în anul 1698 din viile de lîngă Orléans. Soiurile de vin din regatul Neapolelui, *greco, latino, mangiaguerra, lacryma christi*, se bucură de impresionanta clientelă a orașului Neapole, ba chiar și de cea a Romei. Cît despre șampanie — vinul alb spumos, care începe să se fabrice abia în prima jumătate a sec. XVIII, a avut nevoie încă de mult timp, pentru ca renumele ei să-l eclipseze pe cel al vinului din vechile soiuri, roșu, gri, alb.

La mijlocul sec. XVIII însă, toate vinurile celebre din zilele noastre erau deja cunóscute. „Gustați, scrie Sébastien Mercier în 1788, vinurile de Romanée, de Saint-Vivant, de Citeaux, de Grave, atît roșii, cît și albe, și insistați mai ales asupra vinului de Tokay, dacă-l găsiți, căci acesta este, după părerea mea, cel mai bun vin de pe fața pămîntului și numai stăpînii au șansa să-l bea". Enumerînd, în 1762, soiurile de vin produse în Franța, *Dicționarul de comerț* al lui Savary așază pe primul loc vinurile din regiunile Champagne și Burgundia.

Începînd din sec. XVI, numărul consumatorilor de vin crește neîncetat. Pe la mijlocul veacului, la Valladolid, în Spania, se beau 100 litri anual pe cap de locuitor; la Veneția, în 1598, Senioria se vede obligată să ia din nou măsuri împotriva beției; în Franța, la începutul secolului, se înregistrează același fenomen. Beția aceasta urbană generalizată nu cere însă vin de calitate superioară. În viile care asigură comerțul cu vin, butucii de vie de calitate inferioară, dar cu mare randament, se impun ca o necesitate.

În sec. XVIII, fenomenul se extinde și la sat. Cîrciumile sînt una dintre cauzele care duc la ruinarea țăranilor. Cît privește orașul, consumul de vin devine o regulă generală. Aici apar tot mai multe cîrciumioare instalate pe malul apei, la porțile Parisului, de pildă, sau în afara urbei, acolo unde nu se mai plătește impozitul pe vin, acel *aides*. „Patru bani intrarea pentru o sticlă care cu totul nu face decît trei", notează Roger Dion în *Istoria vieții de vie și a vinului în Franța*. Cabaretele de la periferie se bucură de un mare succes. Printre ele, renumitul Courtille, deschis de un anume Ramponeau, al cărui nume este „de o mie de ori mai cunoscut decît cele ale lui Voltaire și Buffon", cum scrie un contemporan. „A doua zi de dimineață, în fața magaziilor negustorilor de vin, stau zeci de butoaie goale. Publicul acesta (de duminică) bea pentru opt zile", scrie același Sébastien Mercier în 1782. La Madrid, același lucru. Dincolo de hotarele orașului, se bea vin ieftin și de bună calitate, pentru că acolo nu se plătesc taxele pe vin, care sînt mai mari chiar decît prețul vinului.

Unul din cele... șapte păcate, în reprezentarea pictorului olandez Hieronymus Bosch (c. 1450-1516)

În ajunul revoluției din 1789, la Paris se beau 120 litri de persoană pe an, mai ales pentru că vinul a devenit o băutură ieftină, în special cel de proastă calitate. Prețul său scade invers proporțional cu cel al grîului. S-ar putea trage concluzia, cum o face istoricul Witold Kula, că vinul este o compensație, adică reprezintă calorii ieftine, atunci cînd lipsește pîinea. Dar mai putem gîndi și că, din cauza buzunarelor golite de mărfurile scumpe din timpul foametei, prețul vinului scade în mod inevitabil.

În românește de
Mihaela MINOIU

File de istorie africană

ABOMEY, UN REGAT AL AMAZOANELOR

AUREL FILIMON,
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Regatul Abomey, din sudul actualei Republici Populare Benin, a fost unul dintre cele mai vechi şi puternice state africane. „Pe coasta Dahomeyului, numită de europeni şi Coasta Sclavilor, din cauza importanţei pe care o prezenta pentru comerţul cu sclavi — notează istoricul american E. Jefferson Murphy în Istoria civilizaţiei africane —, corăbiile europene au găsit un număr de mici oraşe-state bine organizate". Aici fonii, un grup al populaţiei ewe, au creat o organizaţie statală care a atins un înalt nivel de prosperitate şi putere, în cursul secolelor XVII, XVIII şi XIX.

Pictură murală reprezentînd un prinţ abomeyan

Tassin Hangbe — o regentă energică

Tradiţia locală consemnează începuturile acestui stat în sec. XIII, cînd s-a format o grupare etnică dominantă, Agassou. În 1507, Leon Africanul[1] menţiona regatul Dauma, care figura şi în atlasul cartografului flamand Mercator din 1560 şi, zece ani mai tîrziu, în cel al compatriotului său, Ortelius. Limitele teritoriale ale tînărului stat nu erau încă precizate. Călătorii notează că existau mai mulţi şefi locali, care recunoşteau autoritatea unui rege.

Cea mai cunoscută perioadă din istoria Dahomeyului începe în sec. XVII. Iată cum prezintă un cunoscut istoric african, Joseph Ki-Zerbo în *Histoire de l'Afrique noire* aceste momente de cristalizare a Abomeyului: „Regele Aho s-a lansat într-o activitate de control şi de organizare a tuturor triburilor locale dispersate. Punctul de sprijin al acestor operaţii l-a constituit construirea unui fort. Interiorul incintei (în limba fonilor *Agbomé*) a dat numele oraşului Abomey. Se spune că un conflict cu un şef local, numit Dan, a decis asupra denumirii viitorului regat. Alarmat de succesivele călcări de hotar comise de Aho, Dan i-ar fi spus într-o zi, pe un ton indignat: «Cît de curînd o să construieşti şi în pîntecele meu». La puţin timp, Dan a fost ucis şi îngropat în fundaţia unei case a lui Aho. De unde şi numele de *Dan ho mé* (în pîntecele lui Dan). Acest episod, anterior poate domniei lui Aho (pentru că unele hărţi europene din sec. XVI indică un nume analog) este atribuit, cum se întîmplă adesea, prinţului considerat fondatorul regatului.

După victoriile asupra unor grupări vecine, Aho şi-a croit un veritabil regat, luîndu-şi numele de Ouegbadja (cca. 1645-cca. 1685). El a fost un mare organizator, care a pus pe picioare structura politică a statului, în care se constata preponderenţa aspectului militar".

Europenii care îl vizitează pe regele Ouegbadja menţionează ierarhia funcţiilor din statul Abomey, ce le sugerează ministerele din ţările lor. După rege, în fruntea tuturor slujbaşilor şi sfetnicilor, stătea *migan*, omul de încredere al suveranului, ales dintre cei mai fideli supuşi ai săi. El trebuia să aibă o pregătire superioară celorlalţi demnitari şi să fie deosebit de înzestrat pe plan intelectual. Îl urmau, în ordinea importanţei, prinţul moştenitor *(migansi)*, primul şi al doilea administrator ai palatului *(mehou* şi, respectiv, *adyoho)*, şeful poliţiei *(leguede)*, al agriculturii *(tokpon)*, doi comandanţi militari, al infanteriei *(kpossou)* şi al cavalerici *(sogan)*.

[1] Geograful arab Leon Africanul (1483-1554) a întreprins o călătorie în Africa şi Asia, în urma căreia a publicat o *Descriere a Africii* (1550).

Amazoane ale regelui Ghézo, renumite pentru curajul și ferocitatea lor

Africanologii consideră deosebit de important faptul că statul „avea în schemă" un funcționar superior răspunzător de agricultură, de cultivarea terenurilor, ceea ce proba că în Abomey exista o societate evoluată, sedentară, la baza căreia stătea această ocupație. Cu timpul, „specializarea" funcționarilor s-a accentuat; au apărut noi funcții ca: *akplogan* (un fel de ministru al cultelor) și *binazon* (trezorierul). Cînd granița statului Abomey a atins litoralul oceanului, s-a instituit slujba de *yevogan* (cel care se ocupa de relațiile cu albii), adică șeful diplomației, ce purta tratative cu europenii. Cele patru decenii de domnie a lui Ouegbadja, suveran înzestrat cu remarcabile calități de conducător, au reprezentat o perioadă de înflorire a Dahomeyului, după cum au reținut legendele și povestirile populare locale. Akaba, noul rege, suit pe tron în 1685, a lărgit teritoriul statului prin numeroase expediții militare, care au deplasat mereu granița regatului. În timpul unei asemenea incursiuni, Akaba a murit de variolă, dar sora suveranului, Tassin Hangbe, a reușit să ascundă armatei acest fapt, conducînd, cu multă pricepere, ultimele operații militare. Pentru cîteva luni, șefă a statului Abomey a devenit această femeie energică, care a domnit în numele nepotului ei, Agba Sassa, sub titlul de regentă, fără a fi deci încoronată regină. Autocratismul său a nemulțumit profund pe nobili, care i-au asasinat fiul și au obligat-o să abdice.

Solid echilibru intern

În anul 1708, la tronul Dahomeyului a urcat Agba Sassa, sub numele de Guadja Troudo (Neînvinsul). Ultima perioadă a domniei sale, încheiată în 1722, a marcat o înflorire a regatului, datorată, în primul rînd, unor campanii militare victorioase, dincolo de granițele statului. Aceste campanii s-au soldat cu extinderea teritoriului și, mai ales, cu un mare număr de prizonieri, care erau apoi vînduți ca sclavi albilor. În anul 1712 însă Neînvinsul a înregistrat un mare eșec în fața unui rege vecin, din Oyo, așa încît el s-a văzut obligat să-i plătească acestuia un tribut anual, constînd din 41 tineri, 41 tinere, 41 puști, 41 barili de pulbere, 41 baloturi de pînză etc. Spre sfîrșitul domniei sale, monarhul a întreprins un marș victorios asupra regatului vecin, Allada, important loc pentru comerțul cu sclavi, de unde a capturat 8 000 prizonieri, cîștigînd, totodată, ieșire la ocean. În anul 1729, regele de atunci al Abomeyului a reușit să scape de vasalitatea impusă de regatul Oyo, în urma unui război, în care legenda spune că victoria a fost cîștigată prin intervenția hotărîtoare a celebrelor amazoane africane, garda personală a monarhului. Folosirea trupelor de femei se datora, cel puțin în parte, lipsei unui număr satisfăcător de efective militare masculine. Cu o populație de nici 200 000 suflete, Abomeyul a trebuit să înfrunte dușmani mult mai numeroși.

Avînd deschidere la ocean, Abomeyul a putut intra în contact direct cu europenii. În schimbul sclavilor pe care îi vindea acestora, regatul primea arme și alte produse manufacturiere, cu ajutorul cărora oamenii suveranului îi capturau mai ușor pe negri. Cu timpul, Tegbessou, monarhul Abomeyului între anii 1732 și 1774, a devenit o spaimă pentru regatele din nord, pe care le prăda pentru a lua prizonieri. Cîte 4 000-5 000 numai într-o singură incursiune. Comerțul cu sclavi a ocupat multă vreme un loc foarte important în economia regatului. „Un autor portughez declară că oamenii de pe coastă nu au cunoscut arta războiului pînă cînd au venit în contact cu Abomeyul, adică cu o putere fondată pe comerțul cu negri", scrie același Joseph Ki-Zerbo. Șefii localnici încasau venituri foarte mari, întrucît europenii veneau din ce în ce mai des în zonă.

„Mulți europeni au susținut că majoritatea statelor din Africa de Vest (Wolof, Asante, Dahomey, Oyo, Yoruba, Benin, Kongo și altele)" — remarcă E. Jefferson Murphy — se găseau, în cel mai bun caz, într-un stadiu rudimentar înainte de comerțul cu sclavi

și că s-au dezvoltat și au ajuns puternice cînd s-au angajat în acest comerț. Studiile istorice au dovedit însă neîndoios că procesul de formare și dezvoltare a statelor din Africa a început cu mult înaintea contactelor de orice fel cu Europa și sigur ar fi continuat chiar fără intervenția acestor contacte sau a comerțului cu sclavi.

Comerțul cu Europa în general și comerțul cu sclavi în particular au jucat totuși un rol în evoluția politică a Africii. Despre un singur stat, Dahomey, se poate spune că numai datorită marilor profituri trase de pe urma comerțului cu sclavi a ajuns prosper și puternic. Statele vecine, Asante și Benin, care au beneficiat de pe urma acestui comerț, s-ar fi dezvoltat, fără îndoială, și altminteri". Pînă în jurul anului 1750. Abomeyul a purtat războaie cu regatele vecine, războaie în care capturarea de sclavi, pentru a-i vinde, era un important obiectiv, chiar dacă mai urmărea și alte scopuri. Africanologii susțin că în jurul acestei date el a devenit complet independent. În anii următori, cînd regii Abomeyului au atacat populațiile vecine, *mahi*, *kensa* și *bariba*, ei s-au lovit de politica duplicitară a europenilor, care susțineau alternativ fie o populație, fie alta în funcție de interesele lor de moment.

La moartea lui Tegbessou, în 1774, regatul Abomey avea un teritoriu lărgit și numeroase contacte cu lumea europeană. Preocupat de centralizarea statului, pe care a întărit-o, suveranul și-a desemnat și succesorul, pe Adahounzou, renunțînd la prințul moștenitor, care nu prezenta suficiente calități pentru această funcție. O legendă abomeyană menționează că la moartea regelui Tegbessou 285 dintre femeile sale s-au sinucis, iar alte șase au acceptat să fie îngropate de vii, pentru a-l însoți pe monarh.

Cei 15 ani de domnie a lui Adahounzou, care a guvernat sub numele de Kpengla, au fost marcați de numeroase războaie de cucerire a populațiilor vecine regatului Abomey, dar și de un solid echilibru intern. În vînătorile de sclavi practicate în aceste zone, Kpengla a folosit deseori garda sa personală, formată din 800 amazoane. Bineînțeles că aceste campanii militare în zonele limitrofe au adăugat regatului noi teritorii, dar nici Kpengla și nici urmașii săi nu au înțeles că adevăratul pericol îl reprezentau colonialiștii și că înfloritorul comerț cu sclavi, pe de o parte, crea largi posibilități penetrației europenilor, pe de alta, submina unitatea autohtonilor, atît de necesară în rezistența în fața colonialiștilor din metropolele europene.

Conform tradiției, la moartea lui Kpengla, în 1789, s-au sinucis 595 amazoane. Agonglo, care l-a urmat la tron, a fost mai ales un reformator și mai puțin un războinic. Cronica țării îl reține prin aceea că a încurajat comerțul, desființînd taxele care paralizau fluxul normal în portul Ouidah, a inițiat o reformă a justiției, bucurîndu-se de venerația poporului său și de respectul vecinilor. Interesant că numele său nu este asociat în nici un fel comerțului cu sclavi. Desigur, ar fi eronat să deducem că, în timpul lui, acest negoț nu s-a mai practicat, cert este însă că regele nu a ordonat acțiuni speciale în acest sens.

Uleiul de palmier

Prima jumătate a sec. XIX a adus Abomeyului numeroase și benefice transformări structurale. Domnia lui Ghézo (1818-1858) s-a caracterizat printr-o dezvoltare fără precedent a regatului. Economia a înflorit mai ales de pe urma comerțului cu sclavi. Încurajat de către portughezi, Ghézo a ordonat mai multe razii în teritoriile vecine, în urma cărora a obținut „marfă vie", pentru a o oferi ibericilor. Deseori, aceste campanii de vînătoare erau conduse de înalți demnitari dahomeyeni. „Acest rege războinic avea o armată puternică, dotată cu puști, armată a cărei floare o constituia.... un corp de elită, format din 2 000 amazoane, reputate pentru curajul și ferocitatea lor, tinere fete ce rămîneau nemăritate, care, de pe la 13, 14 ani, își învățau meseria sub supravegherea unor amazoane mai înaintate în vîrstă", scrie Catherine Coquery-Vidrovitch, o specialistă franceză în istoria Africii.

În scrierile lor, călătorii străini ai vremii notează că vînătoarea de sclavi a constituit un real obstacol în evoluția socială și politică a regatelor vecine Abomeyului, cît și cauza unor puternice răscoale armate ale acestor populații. În ultimii ani de domnie, Ghézo și-a modificat radical politica, preocupîndu-se mai mult de organizarea internă a regatului. De la o economie structurată pe comerțul cu sclavi, el a trecut la una bazată pe producerea uleiului de palmier și pe dezvoltarea agriculturii. Țăranii din regiunile litoralului au fost obligați de către rege să-și cultive terenurile cu palmieri. După un an de foamete, 1848, cultivarea pămîntului a stat și mai mult în atenția suveranului și a guvernului său. Au început să se dezvolte culturile de manioc, porumb, tomate, mazăre, arahide, banane și tutun, agricultura devenind principală ramură a economiei. Funcționari speciali *(agbadji)* au fost însărcinați cu supravegherea plantațiilor și folosirea integrală a terenurilor agricole.

Regele a inițiat și un nou sistem de conducere a provinciilor, creînd organe administrative locale, coordonate de un guvernator *(avogan)*, ce depindea direct de primul ministru. Obligațiile guvernatorilor nu se mai limitau acum la obținerea numărului de sclavi necesar negoțului; ei trebuiau să asigure liniștea în imperiu, să strîngă taxele și uleiul de palmier, de asemenea, să judece actele de injustiție, regele păstrîndu-și dreptul suprem de a anula pedepsele emise de ei. Ghézo a introdus și un sistem echitabil de impozite, a organizat vămile, asigurînd astfel curții regale o sursă permanentă de venituri. În 1858, pe cînd se întorcea dintr-o campanie, mai bine-zis dintr-un raid, Ghézo a murit, împușcat în litiera lui de către unul dintre sclavii săi. Se încheia astfel domnia unui reformator.

Glélé, urmașul său, a stabilit strînse relații cu statele Europei, fiind astfel cel mai

cunoscut dintre regii africani ai vremii. Era epoca marilor dispute coloniale din sec. XIX. A fost socotit un rege crud, datorită expedițiilor de jaf intreprinse în ținuturile vecine, care aveau drept scop vînătoarea de sclavi.

În 1885, în urma conferinței internaționale de la Berlin, privind problemele Africii (1884-1885), Dahomeyul a intrat în sfera de influență a Franței. Glélé a rezistat eroic încercărilor de cucerire ale acesteia. Pe tot timpul domniei lui (1858-1889), Dahomeyul și-a păstrat independența. În ciuda aprigei rezistențe opuse și de fiul său, Behanzin (1890-1893), francezii au reușit să cucerească Dahomeyul (1888-1894) și să-l includă în posesiunile lor din Africa Occidentală franceză. De-a lungul secolelor, dahomeyenii cunoscuseră și alte stăpîniri coloniale din Europa; în veacul XV, pe litoralul țării ajunseseră negustorii portughezi de sclavi, două secole mai tîrziu cei olandezi și englezi, alături de francezi. La sfîrșitul sec. XIX, Franța a trebuit să poarte o acerbă luptă diplomatică cu Portugalia, Anglia și apoi Germania, pentru a-și putea impune protectoratul asupra acestui ținut atît de rîvnit pentru bogățiile sale.

Alegerea regelui

Pentru studierea istoriei africane, cunoașterea vechilor tradiții și obiceiuri reprezintă un capitol important. În tradiția dabomeană, un loc important îl ocupă credința în nemurirea sufletului, care va genera o anumită filozofie a vieții și a morții, devenind un element de unitate politică. Majoritatea etniilor credeau în existența unei a doua lumi, unde sufletul trăia conform obiceiurilor de pe pămînt, suferea de frig, de foame, de sete etc. Se credea că noaptea aparține exclusiv celor dispăruți. După căderea serii, dahomeyenii nu mai măturau în casă, iar noaptea lăsau pe masă merinde și băuturi, nu aruncau resturile de mîncare și nu spălau vasele. De la această credință pînă la cea în reincarnare nu era decît un pas. La început, ea s-a aplicat numai regilor, care trăiau după moarte prin urmașii lor. Credința s-a extins cu timpul, ceea ce explică sinuciderile în masă la moartea suveranilor, mai ales ale femeilor lor. În mentalitatea poporului, oamenii simpli se reîncarnau în animale, în special domestice, pe care africanii le venerau.

Ceremonia înmormîntării regilor avea valoare de simbol. Se desfășura mai multe zile, timp în care supușii îl omagiau pe dispărut. Ziua înhumării era și ziua sacrificiului, pentru că erau omorîți, ca să-l însoțească pe rege, mai mulți prizonieri de război. Dacă ei nu existau, trebuiau capturați în cel mai scurt timp, sub conducerea moștenitorului tronului. Pentru acesta era un prilej de a-și dovedi calitățile de bun conducător și de a proba că respectă cultul strămoșilor.

Africanii aveau un deosebit respect pentru morți, pentru strămoși și mai ales pentru regii lor. Geoffrey Parrinder, un specialist în istoria religiilor din Africa Occidentală, descrie astfel un ceremonial, asemănător întrucîtva cu pomenirea morților: „Vase de pămînt, aramă sau argint, cu gîtul lung, se umplu cu apă scoasă din lagune. Numărul lor coincide cu cel al regilor morți din dinastia respectivă. Femei dezbrăcate pînă la brîu, dar purtînd în partea de jos a corpului toalete elegante, transportă aceste vase în Palatul Regal. Servitorii le mătură drumul, iar unul dintre ei strigă: «Faceți loc, cel care vine este regele Sado», nume simbolic pentru cei dispăruți. La auzul acestor cuvinte, toți cei prezenți se culcă la pămînt, cu capul și umerii descoperiți și stau în această poziție pînă ce convoiul intră în Palat".

Un loc la fel de important în societatea dahomeană îl ocupau și ceremoniile de alegere și învestitură a regilor. Regula generală era ca urmașul să aibă calități de conducător și să facă parte din familia domnitoare. În timpul domniei lui Ouegbadja, ansamblul ritualurilor regale s-a completat cu așa-numita „baie anuală" (*houe-hou-li-le*). Din descrierea lui R.P. Bertho, *Le Bain rituel du roi d'Abomey*, reiese că acțiunea avea două obiective: cinstirea morților și menținerea legăturii cu poporul. Ceremonia se desfășura în orașul Cana, unde, la data stabilită, regele sosea însoțit de prințul moștenitor și de primul și al doilea ministru, după ce vizitase localitățile din împrejurimi. Frizerul oficial (*bokonon*) îi tăia părul și unghiile, după care suveranul se îmbăia în rîul din apropiere. Îmbăiat și proaspăt primenit de haine, regele pronunța cuvintele *E diou kou* („am schimbat moartea cu viața"), care semnificau credința în nemurirea sa.

Încoronarea propriu-zisă se desfășura după ritualuri diferite de la regat la regat. În Bariba, de pildă, ea avea două etape. În prima, un demnitar numit Sounon Bournon îl încălța pe noul suveran cu sandalele regale, apoi îl învestea cu însemnele puterii. În următoarele șapte zile, regele nu avea voie să părăsească casa. În a opta zi, *wasankpé* (șeful frizerilor) îl rădea și îl tundea pe suveran, care primea apoi de la imam (preot) veșminte noi. În bătaia tobelor, miniștrii principalelor departamente se prezentau în fața regelui, apoi, prin soli trimiși în toate colțurile țării, poporul era informat despre noul monarh. Procesiunea încoronării se încheia invariabil cu pelerinajul suveranului la Nokkiouenon, unde se aflau mormintele strămoșilor.

În regatul Ketou, alegerea regelui avea loc în a 21-a zi de la moartea precedentului suveran. Aici se întrunea un consiliu al marilor demnitari, prezidat de cel mai important dintre ei. Monarhul era ales fie dintre componenții a nouă familii nobile, fie dintre înalții demnitari care trăiseră mult timp peste graniță, uneori fiind chiar străini de statul respectiv, ceea ce ferea regatul de eventualele războaie civile. În timpul ceremoniei de încoronare, cînd regele se prezenta în public, cei adunați pentru a i se închina proferau injurii la adresa sa, ba chiar aruncau cu pietre spre el. Cînd acest „concert" de nemulțumire, de

care nu a fost scutit nici un rege din Ketou, lua sfîrşit, nu mai era permis nici un cuvînt rău despre noul suveran. Se consulta apoi oracolul, se mergea în pelerinaj la mormintele strămoşilor, unde regele, însoţit de suita sa, zăbovea 48 ore.

Pe drumul de întoarcere, monarhul dădea o mare recepţie la Idigny. Abia după trei luni de iniţiere în tainele conducerii regatului, instruire care avea loc în locuinţa primului ministru, suveranul îşi începea activitatea propriu-zisă, de şef absolut al ţării. Urma intrarea festivă în Capitală, de fapt în marea piaţă a oraşului, unde regele asista la ceremonia de pomenire a strămoşilor săi şi apoi la manifestările de simpatie ale poporului, care în încheierea procesiunii îl conducea la Palatul Regal, unde se instala cu întreaga sa Curte. În prima vineri de la intrarea suveranului în Palat, avea loc primul consiliu al miniştrilor şi celorlalţi înalţi demnitari. Astfel începea oficial noua domnie. Ceremonia de încoronare, diferită oarecum de la o grupare etnică la alta, conţinea la absolut toate populaţiile cultul şi invocarea strămoşilor.

După încoronare, regele trebuia să respecte şi el un anumit protocol. La Porto-Novo, de pildă, monarhul nu mai avea voie să părăsească casa în timpul nopţii. Cînd soarele se apropia de asfinţit, regele intra repede în Palat, pentru a nu se întîlni cu „stăpînul nopţii" *(Zou-nou)*. În acelaşi scop, al protecţiei sale, monarhul nu avea voie să se apropie de mare sau de rîuri. Exista credinţa că el trebuia să treacă o apă numai după moarte. Această superstiţie se explica prin poziţia geografică a regatului, care, mult timp, nu a avut ieşire la mare, ceea ce a favorizat o anumită aprehensiune faţă de apă. În Abomey, de pildă, care avea deschidere la mare şi practica negoţul cu sclavi, suveranul trebuia să se îmbarce pe mare pentru a îmblînzi spiritele şi a-l cîştiga de partea sa pe cel dintre ele care proteja comerţul şi navigaţia.

Protectorul fierarilor

Regele dahomean avea şi alte particularităţi de comportament, care îl distingeau de alţi suverani ai Africii Occidentale. El nu trebuia văzut în timpul mesei. Mînca singur într-o încăpere, servit de o slugă, care, în mod absolut obligatoriu, trebuia să întoarcă capul cînd regele începea masa. Altfel servitorul putea fi condamnat la moarte. Cînd termina de mîncat, suveranul tuşea o dată, semn că masa a luat sfîrşit; abia atunci sluga îl putea privi. Se pare că această regulă era izvorîtă din credinţa că regele se afla deasupra vieţii pămîntene. Cu timpul, ceremonialul mesei s-a modificat. Una dintre soţiile monarhului anunţa „ziua a sosit" şi atunci supuşii prezenţi la masa monarhului îngenuncheau şi închideau ochii.

Vrăjitoria, diferită de la o grupare etnică la alta, făcea şi ea parte din obiceiurile şi credinţele dahomeyene. Oamenii credeau în două spirite, unul bun, altul rău. Pentru a fi apăraţi de cel rău, în aproape toate regatele din zona occidentală a Africii, locuitorii organizau ceremonii speciale devenite adevărate vînători de vrăjitoare.

La Porto-Novo, o asemenea festivitate purta denumirea de *avo*, ceea ce însemna alungarea răului. La începutul ei, un reprezentant laic al regelui pe lîngă şefii ecleziastici îi cerea suveranului permisiunea de a deschide ceremonia. Apoi preoţii puneau la macerat frunze de bouma, în vase cu apă. Din aceste frunze se făceau pachete sacre, învelite în catifea viu colorată şi împodobite cu pene de papagal. Se forma apoi un cortegiu de preoţi, în frunte cu un credincios, care purtau pachetele pe cap sau pe umeri. Dacă prin apropiere se afla o forţă a răului, convoiul se oprea şi stropea locul cu apă din vasul transportat de cel aflat în frunte. Credinţa dahomeyenilor era că persoanele atinse de acea apă deveneau imune la orice vrajă şi la boli. Această ceremonie dura 15 zile în şir. În a paisprezecea, spiritele rele, reprezentate prin figurine, erau purtate în lungul şi în latul localităţii şi apoi aruncate în lagune. Urma un mare ospăţ, la care se consuma carne de bou, din animalele oferite de rege pentru această sărbătoare.

Panteonul dahomean număra între 500 şi 600 zei. În fruntea lor, se aflau cei doi creatori, Mahou şi Lissa, luna şi soarele, consideraţi creatorii cerului şi ai pămîntului, al căror cult se pare că a fost introdus de regele Tegbessou. Îi urmau la loc de cinste: Hevieso şi Revioso, stăpînii fenomenelor atmosferice, Sakpata, zeul care aducea variola şi căruia i se închinau ofrande speciale, Dan, imaginat printr-un şarpe, mai tîrziu printr-un curcubeu, care simboliza fecunditatea şi bogăţia. Deseori, el era venerat împreună cu zeul tunetului, amîndoi imploraţi să dea ploaia binefăcătoare. Cînd dahomeyenii au cunoscut mai bine marea, zeul Dan a devenit şi protectorul călătorilor. La Ouidah i s-au ridicat temple speciale, unde, în fiecare an, localnicii îi aduceau jertfe în boi, păsări şi iezi. Funcţionari speciali se ocupau cu îngrijirea templelor înălţate în cinstea acestui zeu. Ofrande la fel de bogate primea şi zeul mării, Hou.

Ierarhia din panteonul dahomean făcea o netă distincţie între zeii buni şi cei răi. De o mare popularitate se bucurau, de asemenea, zeii protectori ai meseriilor. Aproape că nu exista localitate care să nu-l venereze pe zeul Ogoun protectorul fierarilor. Gemenii aveau şi ei un zeu protector; în cinstea lui se oficiau ceremonii numai în casele cu copii gemeni. Legba, considerat un zeu al răului, se afla sub formă de figurină, la intrarea în orice sat şi în faţa fiecărei case. Lui i se aduceau ofrande pentru a fi înduplecat; în schimb, alt zeu, al binelui, Houeli, care apăra de toate relele, nu primea jertfe.

Cu timpul, credinţele dahomeyenilor au tins spre o reducere a numărului de zei, ceea ce a uşurat sarcina misionarilor, de propagare a religiilor monoteiste.

INCENDIUL BIBLIOTECII DIN ALEXANDRIA

JEAN PERNOUD

„Alea iacta est!" şi Cezar[1], în fruntea legiunilor sale, a trecut Rubiconul, declanşînd astfel războiul civil împotriva rivalului său Pompei. Învins prima oară la Ilerda, în Grecia (10 iulie 49 î.e.n.), apoi la Pharsalos, în Tesalia (7 iunie 48 î.e.n.), Pompei, în căutarea unui loc de refugiu, s-a îndreptat spre Egipt. Către sfîrşitul verii, în rada portului Alexandria au apărut şi corăbiile de război ale lui Cezar, decis să-şi încheie socotelile cu cel care făcuse parte, împreună cu el, din primul şi al doilea triumvirat, încercînd apoi să-i submineze autoritatea şi trecînd făţiş la acţiune împotriva lui.

Dar Pompei fusese ucis de un fost centurion al său, din ordinul regelui Ptolemeu XIII. În faţa lui Cezar, pe o scîndură, se afla capul lui Pompei, tăiat şi îmbălsămat după toate regulile artei egiptene. Mut, cu lacrimile şiroindu-i pe obraz, Cezar îl privea înmărmurit. Nu aşa îşi imaginase înfruntarea cu principalul său adversar, „Morţii nu muşcă" l-a consolat Theodotus, solul care-i adusese pe vas, încă înainte de a atinge ţărmul, dovada „lealităţii" lui Ptolemeu faţă de dictatorul roman.

Ce-i mai rămînea de făcut? Să vegheze la îndeplinirea dorinţelor lui Ptolemeu XII, supranumit Auletes („Cîntăreţul din flaut") — tatăl lui Ptolemeu XIII, Ptolemeu XIV, Arsinoe şi al celebrei Cleopatre — care, în 58 î.e.n., se dusese la Roma pentru a solicita, şi plăti cu bani grei, protectoratul Imperiului.

În 52 î.e.n., Auletes şi-i asociase la domnie pe fiul său mai vîrstnic, Ptolemeu XIII şi pe Cleopatra. Moartea lui, survenită un an mai tîrziu, a dezlănţuit o luptă aprigă pentru tron între frate şi soră, luptă care căpătase proporţiile unui război civil. Cezar se simţea dator — conform angajamentelor pe care şi le luase faţă de defunctul rege — să restabilească pacea între Ptolemeu XIII, care acaparase puterea, şi Cleopatra, care strînsese o armată în Siria şi declarase război propriei sale ţări, şi să-i convingă să domnească împreună.

Din cartea lui Jean Pernoud, publicist francez cu interesante incursiuni în domeniul

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1970.

În imaginile de mai sus: Alexandria antică în viziunea unui desenator din secolul XVIII. Cleopatra, regina Egiptului şi Cezar.

istoriei, intitulată „Cleopatra", nu am ales spectaculosul episod al pătrunderii tinerei prințese în palatul înțesat de oameni, lui Ptolemeu, gata s-o ucidă, și nici tentativa reușită a Cleopatrei de a-i determina pe Cezar să-i acorde sprijin împotriva fratelui ei, pentru a domni singură ca regină a Egiptului[1], evenimente relatate de nenumărate ori în lucrări științifice, beletristice, piese de teatru, filme etc. Ne-am oprit asupra fragmentului — redat într-o formă prescurtată — în care este descrisă viața orașului de dincolo de zidurile Palatului Regal, reacția oamenilor de rînd, animozitatea instinctivă a egiptenilor față de „protectorul dinafară". Printre meritele lui Jean Pernoud — subliniate și de reputatul istoric acad. Jérôme Carcopino[2], membru de onoare și al Academiei R.S. România, prefațatorul cărții — se numără și acela de a fi evidențiat rolul maselor populare, făuritoare ale istoriei.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

A.M.Ș.

Privind-o și ascultînd-o pe Cleopatra, Cezar a fost în așa măsură subjugat, încît, după cum relatează Plutarh, ca să-i facă pe plac, încă din zori l-a chemat pe Ptolemeu pentru a-i împăca.

Cînd tînărul rege a văzut-o pe sora sa, a cărei prezență la Palat nu o bănuia, cuprins de mînie și-a aruncat diadema și a ieșit în goană, strigînd în fața poporului că fusese trădat. Mulțimea, tulburată, a devenit amenințătoare și atunci soldații lui Cezar l-au împins pe rege înăuntru. Dar alarma fusese auzită și alexandrinii dădeau buzna și dinspre mare și dinspre uscat. Gărzile romane nu erau îndeajuns de numeroase ca să țină piept populației dezlănțuite. Fără cea mai mică ezitare, Cezar a ieșit înaintea lor, promițînd că le va îndeplini orice dorință. Tot atunci, el a convocat o adunare a poporului, la care s-a dus însoțit de Ptolemeu și Cleopatra. Acolo, a dat citire testamentului lui Ptolemeu XII, tatăl lor, care stabilea că ei trebuiau să se căsătorească, conform obiceiului egiptean, și să domnească împreună, sub protecția romanilor. Apoi, în mod solemn, le-a remis coroana. Mai mult, a redat tinerei lor surori Arsinoe și fratelui lor mai mic, numit tot Ptolemeu, coroana insulei Cipru, anexată de Roma cu cîțiva ani mai înainte.

Astfel, tulburările au fost potolite. Dar nu pentru mult timp.

Pentru a celebra împăcarea, s-a organizat un mare festin. În timpul lui, unul dintre sclavii lui Cezar, bărbierul său, bănuitor din fire, trăgea cu urechea prin toate colțurile Palatului. El a aflat astfel că Pothinus, eunucul, primul sfetnic al tînărului Ptolemeu, și Achillas, comandantul trupelor egiptene, pregăteau un atentat împotriva lui Cezar. Imediat, și-a avertizat stăpînul. Acesta a chemat gărzile în sala banchetului și Pothinus a fost omorît. Achillas s-a refugiat în mijlocul trupelor sale, pornind pe față lupta împotriva lui Cezar.

Situația nu-i era deloc favorabilă dictatorului roman; cu efective reduse trebuia să lupte nu numai împotriva armatei egiptene, ci și împotriva întregii populații a unui mare oraș[3]. S-a văzut deci constrîns să incendieze o parte din flota egiptenilor. Focul s-a extins la arsenalul Palatului și la marea Bibliotecă în care faraonii și regii din dinastia ptolemeilor, strînseseră, cu multă stăruință și fără să precupețească aurul, peste 600 000 volume. Arderea Bibliotecii din Alexandria a rămas ca o pată de neșters asupra memoriei lui Cezar. Biblioteca alexandrină conținea, înscrisă pe rulouri de papirus, toată înțelepciunea secolelor trecute, adunată în Egipt, această răscruce a drumurilor dintre lumea europeană și cea asiatică.

Cercetări recente au stabilit însă că, practic, era imposibil ca incendiul pornit de la nave să se fi extins pînă la celebra Bibliotecă. Volumele care au ars erau papirusuri destinate exportului, aflate în port, deci copii ale originalelor, dacă nu chiar lucrări noi. Așadar, Cezar poate fi absolvit de acuzația că ar fi incendiat, cu bună știință, Biblioteca din Alexandria.

În lucrarea *Războiul Alexandriei*, atribuită lui Cezar, este menționat și un alt episod din lupta de rezistență a locuitorilor orașului dusă împotriva dictatorului roman. Capitala Ptolemeilor era străbătută de o rețea de galerii subterane, care conduceau apa Nilului pînă la casele particulare, unde, în bazine anume construite, avea timp să-și depună mîlul, să se limpezească. De ea se serveau stăpînii și slujitorii lor, căci fluviul era în albia lui atît de tulbure încît aducea tot felul de boli. Oamenii de rînd se vedeau însă obligați să se mulțumească cu apa Nilului, pentru că în oraș nu existau nici izvoare, nici fîntîni publice.

Eunucului Ganymede, tutorele și omul de încredere al prințesei Arsinoe, i-a venit ideea de a-i lipsi pe romani de apa potabilă. A astupat galeriile, apoi, a deversat în conductele care duceau spre cartierele ocupate de romani o mare cantitate de apă de mare. Astfel, apa băută de legionari a devenit din ce în ce mai sălcie. O adevărată panică s-a răspîndit în rîndurile trupelor. Soldații se vedeau deja murind de sete. Unii îi reproșau lui Cezar că nu a ordonat retragerea din timp. Inamicul era atît de aproape, încît romanilor li se părea imposibil să plece pe ascuns. Egiptenii ar fi putut cu ușurință să-i împiedice să ajungă pînă la navele lor. Cezar s-a străduit din răsputeri să ridice moralul oamenilor săi.

— Săpați puțuri, le-a spus el, și vă garantez că veți găsi apă dulce; totdeauna există izvoare de apă dulce pe lîngă țărmurile unui fluviu și chiar dacă aici n-ar exista, dacă țărmurile egiptene ar fi mai altfel decît toate celelalte, noi sîntem stăpînii mării; egiptenii nu mai au flotă. Așa că nimeni nu ne va putea împiedica să ne aprovizionăm zilnic, pe calea mării, cu apă

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1972; 1/1980; 9/1976.

dulce. Apoi, Cezar a ordonat să se sape puțuri și, într-o singură noapte, au găsit mai multă apă decît le trebuia.

Un alt incident dă o idee și mai exactă asupra pericolelor la care au fost expuși romanii în primele luni ale șederii lor în Alexandria. Rada portului fusese despărțită în două, printr-un dig *(heptastadium)* care lega orașul de insula Pharos[1]. La ambele capete, dinspre oraș și dinspre insulă, fusese amenajat cîte un loc de trecere, care permitea navelor să circule dintr-o parte în alta.

Cezar, care pusese stăpînire pe Pharos încă de la primele lupte, controla numai trecerea din apropierea insulei. El a vrut să o cucerească și pe cealaltă, pentru că, în timpul nopții, alexandrinii se strecurau pe acolo pentru a-i incendia navele de aprovizionare.

Atacul a început cu lansarea unor mari proiectile din balistele instalate pe vase: arcașii au reușit să disloce efectivele alexandrine care asigurau paza trecerii, silindu-le să se replieze în oraș. Romanii nu debarcaseră însă decît trei cohorte, adică aproximativ 1 200 oameni, deoarece mai multe nu ar fi încăput pe cîmpul de bătaie. Restul trupelor erau pe galere.

Cezar a ordonat să se astupe cu pietre trecerea folosită de egipteni și, după aceea, să fie ocupată și fortificată o poziție strategică la capătul digului dinspre continent. Pe cînd soldații întreprindeau această lucrare, toate forțele adverse din oraș s-au strîns pe vasta esplanadă din dreptul digului. Egiptenii au sărit în micile bărci care mai existau și au pornit de-a lungul lui, pentru a-i ataca din spate pe soldații care lucrau la construirea zidului de apărare.

Cezar urmărea cu atenție evoluția situației, neîncetînd să-și încurajeze oamenii. Deodată, un mare număr de romani, care asistau de pe nave la operații, au părăsit vasele, unii pentru a se bate, alții doar pentru a privi mai îndeaproape luptele. Foarte rapid ei i-au obligat pe egiptenii din bărci să se îndepărteze de dig, dar cîțiva dintre aceștia ajunseseră deja pînă spre mijlocul lui și se urcaseră pe el; ei au început să-i atace pe soldații care priveau luptele. Aceștia au vrut atunci să se reîntoarcă la nave, dar nedisciplinați, așa cum le părăsiseră, s-au năpustit înapoi într-o dezordine și mai mare, sporită de teamă.

Profitînd de învălmășeală, alexandrinii s-au luat după ei. Romanii care rămăseseră la bordul navelor au început să retragă scările și să se îndepărteze în grabă de țărm, pentru a evita capturarea navelor.

Cezar, care încercase pînă în ultimul moment să-și rețină soldații pe pozițiile cucerite, nu s-a îndreptat spre galera lui decît atunci cînd și-a dat seama că nu se mai putea face nimic. Dar a luat atîți oameni cu el la bord, încît orice manevră a devenit imposibilă. Dio Cassius aduce următoarele precizări: egiptenii dădeau buzna din toate părțile pentru a-l face prizonier pe Cezar. Atunci, el s-a aruncat în mare încercînd, în ciuda primejdiei, să ajungă pînă la una din navele romane mai îndepărtate. Avea documente importante asupra lui, pe care le ținea deasupra apei, înotînd cu o singură mînă și cu capul sub apă, pentru a evita săgețile inamicilor. Toți cei care se aflau în galera pe care o părăsise au fost masacrați.

După ce egiptenii s-au retras în taberele lor, Cezar n-a întîrziat să se răzbune, ordonînd măcelărirea unui mare număr de soldați egipteni.

În acea lună noiembrie a anului 48, situația romanilor și a lui Cezar nu apărea prea strălucită celor care își legaseră soarta de a lor, dar, peste cîteva luni, la 5 februarie 47, Cezar a fost înștiințat de sosirea întăririlor cerute de la Mithridate al Pergamului și, fără să întîrzie, a făcut joncțiunea cu forțele venite în ajutor, aflate la 30 km de Alexandria. La 6 februarie, el a atacat tabăra regelui și a cucerit-o. Ptolemeu XIII, a pierit în luptă, iar Cezar s-a întors în Palatul Regal, de data aceasta în postură de învingător.

În românește de
Doru BRATU

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1972.

O RĂSCOALĂ LA LONDRA

(Urmare din p. 46)

ții însă au năvălit în curtea Palatului, au pătruns în culoarele Westminsterului și au început chiar să bată cu pumnii în ușa Camerei Comunelor. Înăuntru, membrii Parlamentului — dintre care mulți fuseseră loviți sau trîntiți la pămînt în drum spre Cameră — ședeau imperturbabili, dezbătînd, în cel mai parlamentar mod cu putință, dacă însăși petiția trebuia sau nu dezbătută.

Gordon sărea tot timpul de pe locul său din Cameră, pentru a se sui pe o pasarelă de lemn, de unde mai ținea cîte un discurs mulțimii înverșunate. În decursul judecării sale ulterioare, ca acuzat de înaltă trădare, pastorul Thomas Bowen a depus următoarea mărturie: „Văzînd că lordul Gordon se îndreaptă spre pasarelă pentru a se adresa mulțimii, m-am grăbit să-l ajung din urmă; lordul Gordon i-a sfătuit «Fiți calmi, pașnici și fermi; Maiestatea Sa — le-a spus el — este un monarh înțelegător și cînd va auzi doleanțele supușilor săi de pe o rază de zece mile, fără îndoială că va ordona miniștrilor să abroge legea». În continuare, lordul a menționat încercarea, ratată de altfel, de a introduce legea în Scoția: «Scoțienii — spunea el — n-au avut liniște pînă nu au distrus toate casele de rugăciuni catolice — voi de ce ați fi mai prejos?»".

La căderea nopții, așa-numiții „bandiți cu coarde albastre" au început primele demolări. Capelele catolice ale ambasadelor Sardiniei și Bavariei au fost prădate și incendiate la lumina torțelor purtate de răsculați. Au fost luați treisprezece prizonieri și duși în casa lui Sir John Fielding, nepotul scriitorului Henry Fielding[1]. În zilele de 3 și 4 iunie, tulburările au continuat, dar situația nu era considerată încă drept gravă.

[1] Henry Fielding (1707-1754), romancier și dramaturg, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai romanului realist englez.

Introducere, note și traducere de
Mădălina NICOLAESCU

(Va urma)

POSTA MAGAZIN ISTORIC

TRADIŢII

Profesorul JOSEPH L. LOVE, de la Universitatea din Illinois, S.U.A., ne scrie: Ca specialist în istoria Americii Latine şi studiind teoriile asupra relaţiilor dintre „centrul" capitalist industrializat şi „periferia" agricolă subdezvoltată a lumii, am publicat, la timpul său, mai multe studii asupra contribuţiei economistului argentinian Raul Prebisch la teoria „Schimbului inegal" [Prebisch a fost multă vreme director al Comisiei economice O.N.U. pentru America Latină şi, apoi, primul director al Conferinţei pentru comerţ şi dezvoltare a Naţiunilor Unite (UNCTAD)]. Astfel, am aflat că concepţia despre „Schimbul inegal" dintre ţările agricole şi cele industriale [teorie formînd baza importantelor conferinţe şi congrese ale aşa-zisului „dialog nord-sud"] nu s-a născut în America Latină după al doilea război mondial, cum se credea în genere, ci este bazată pe o veche idee dezbătută între anii 1910 şi 1940 în România. Iată motivul venirii în România spre a studia o tradiţie care reprezintă poate prima exprimare în lume a unei teorii economice şi sociale originale în ceea ce numim astăzi „lumea a treia".

Acest lucru l-am descoperit citind lucrările lui Mihail Manoilescu[1], ale cărui scrieri în această privinţă erau publicate în Chile şi în Brazilia între anii 1930 şi 1940. Pe urmă am aflat că Manoilescu reprezenta în economia politică române scă o tradiţie de analiză critică a relaţiilor dintre ţările agricole şi cele industriale, pornind de la Constantin Dobrogeanu-Gherea.

Am încheiat şase luni de cercetare întreprinsă în ţara dv. şi mi-a făcut o deosebită plăcere să descopăr că problemele economice au fost dezbătute aici la un înalt nivel ştiinţific încă înaintea primului război mondial. Am fost, totodată, fericit să aflu şi să văd cît de activ este interesul României faţă de problemele dezvoltării „lumii a treia".

*

MEMORII SALVATE

Pr f. VASILE T. SUCIU, din Tîrgu Mureş, ne comunică unele date referitoare la un luptător paşoptist transilvănean, Ioan Oros Rusu, prefect al Cetăţii de Baltă în timpul revoluţiei din Transilvania: Paşoptistul Ioan Oros Rusu (1824-1909) şi-a scris memoriile în p rioada anilor 1900. După 1909, însemnările sale au fost lăsate pentru păstrare şi o eventuală publicare nepoatei lui Ioan Oros Rusu. Silvia Aurelia Rusu. În perioada Diktatului de la Viena, memoriile paşoptistului au fost salvate, fiind ascunse în pămînt spre a nu fi găsite şi distruse de horthyişti.

În 1967, prof. Silvia Aurelia Rusu a donat manuscrisul Filialei Arhivelor Statului din Tîrgu Mureş. Însemnările memorialistice ale lui Ioan Oros Rusu au fost folosite în scrierile lor de Sextil Puşcariu, Ştefan Pascu, Silviu Dragomir, Vasile Netea, Aurel Filimon.

54 VICTORII

Prof. CONSTANTIN OLTE NU, din Constanţa: În a treia imagine (c) din planşa 4 a nr. 9/1981 este înfăţişat un pilot la bordul unui avion francez Nieuport, în timpul primului război mondial. Cunoscînd bine istoria luptelor aeriene din primul şi al doilea război mondial, aduc următoarea completare. Pilotul din carlinga acelui Nieuport, botezat „Vieux Charles", este căpitanul aviator francez Georges Guynemer, as al aviaţiei franceze din primul război mondial, cu 54 victorii aeriene, comandor al Legiunii de Onoare. La vîrsta de 22 ani a căzut eroic într-o inegală luptă aeriană (singur împotriva a 7 avioane germane) în ziua de 11 decembrie 1917, deasupra localităţii Poelcapelle, la granita belgiană. Numele său este înscris în Panteonul Franţei.

ALĂTURI DE ROMÂNI

Epopeea anilor 1916-1918, care a marcat, prin lupta şi voinţa întregului popor român, realizarea visului secular — unirea Transilvaniei cu patria mumă (nr. 11-12/1978) este evocată şi de doi contemporani (copii pe atunci) ai faptelor din urmă cu peste şase decenii.

V. PETRIDEAN, din Bucureşti, ne scrie despre evenimentele din comuna sa natală, Lisa, jud. Braşov, în anul 1916.

GEORGE BRATU, din Arad, în însemnările intitulate 1 decembrie oglindit în memoria unui elev de şcoală primară din acea vreme, notează: În comuna mea natală, Comlosul Mare, jud. Timiş a avut loc o adunare la Casa comunală (primărie) unde au luat cuvîntul mai mulţi fruntaşi ai Partidului Naţional Român. A vorbit şi un reprezentant al populaţiei germane care în româneşte a spus, în esenţă, că populaţia germană din Banat este alături de populaţia română şi ia parte cu bucurie la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, de la 1 decembrie.

MONUMENT

TEODOR I. HÂRDUŢ, din satul Gura Văii, com. Pleşcuţa, jud. Arad, ne trimite un desen reprezentînd monumentul ridicat în satul Gura Văii, în amintirea celor căzuţi pe cîmpul de luptă pentru apărarea patriei, în războiul antihitlerist.

Monumentul a fost executat de sculptorul Ionel Bruno Trevizian, din Sebiş, jud. Arad.

BRĂILA — 1 MAI 1914

L. SOTA, din Bucureşti: Împlinirea, în 1914, a 25 ani de la consacrarea zilei de 1 Mai (nr. 5/1979) ca zi a muncitorilor de pretutindeni a fost sărbătorită de proletariatul român într-o atmosferă deosebit de însufleţită. Sub conducerea P.S.D.R., au fost organizate mari manifestaţii în principalele oraşe ale ţării: Bucureşti, Bacău, Brăila, Bîrlad, Iaşi, Piteşti, Galaţi, Giurgiu etc.

Iată cum consemna Gazeta ilustrată, din 3 mai 1914 mitingul ce a avut loc la Brăila în ziua de 1 Mai 1914: **„După întrunirea ţinută înainte de amiază, s-a format un important cortegiu care a pornit pe strada Galaţilor, în ordinea următoare: în cap un muncitor călare cu steagul roşu, urmat de corul organizaţiilor sindicaliste. Venea apoi un car alegoric, frumos împodobit, tras de şase boi şi reprezentînd munca. Urmau fanfara oraşului, muncitorii din porturi şi fabrici puşi în rînduri de cîte opt inşi şi purtînd placarde cu inscripţii ca : Vrem votul universal, 8 ore de muncă etc. Cortegiul era închis de un număr de peste cinci sute căruţe în care se aflau familiile şi copiii muncitorilor. Manifestanţii au parcurs strada Galaţilor, Piaţa sf. Arhanghelii, str. Regală, bulevardul Cuza şi str. Călăraşi, pînă la Monument, în grădina căruia s-a dat o animată serbare cîmpenească".**

Reproducem din gazeta menţionată, imagini de pe străzile Brăilei, în ziua de 1 Mai 1914.

[1] Economistul şi omul politic Mihail Manoilescu (1891-1950) a fost, după cum consemnează **Dicţionarul de economie politică** (Editura politică, Bucureşti, 1974, p. 443), „exponent al intereselor marii burghezii industriale şi financiare din România interbelică; profesor universitar, publicist de renume mondial". Gîndirea şi activitatea lui practică „au avut o evoluţie sinuoasă, mai ales pe plan politic, de la atitudini realiste, pînă la atitudini reacţionare şi concesii dăunătoare intereselor fundamentale ale naţiunii române, făcute Germaniei hitleriste". Între elementele realiste ale gîndirii sale, se înscrie teoria asupra comerţului internaţional capitalist şi a protecţionismului.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

PRIMA FEMEIE INGINER

MARIOARA ZAMFIRESCU, din București, fiica primei femei inginer din Europa, Elisa Leonida-Zamfirescu, ne-a trimis cîteva fotografii inedite ale mamei sale.

Elisa Leonida-Zamfirescu (1887-1973) s-a născut la Galați. În 1909, a-s înscris la Academia tehnică regală din Berlin (Charlottenburg), fiind prima studentă a acestei celebre instituții de învățămînt politehnic. În 1912, a obținut titlul de inginer diplomat în chimie. Prof. Hoffman, decanul Facultății de chimie din Charlottenburg o aprecia drept „cea mai silitoare dintre cei silitori".

Revenind în țară, a început să lucreze la Institutul geologic. În timpul primului război mondial a activat, ca voluntară, într-un spital de contagioși din Vaslui și apoi într-unul chiar pe zona frontului. Din 1920, a lucrat neîntrerupt la Institutul geologic pînă la pensionare (1 mai 1963). A condus 12 din laboratoarele Comitetului geologic, efectuînd cercetări privind roci și minereuri, petrol și gaze, cărbuni și bitumene, ape (minerale și industriale). A fost decorată cu Medalia Muncii și Ordinul Muncii cl. a III-a. A făcut parte din Asociația internațională a femeilor universitare.

În imaginea de mai sus Elisa Leonida-Zamfirescu, între profesorii și colegii săi de la Charlottenburg. Fotografia a fost făcută la 14 martie 1910, în sala C a laboratorului de chimie anorganică de la Technische Hochschule.

SEMNIFICAȚII STRĂVECHI

Ing. GH. ZĂGĂNESCU, din Paris, ne trimite pe marginea articolului Tricolorul românesc peste veacuri (nr. 9/1970) o opinie a istoricului francez Georges Dumézil privind semnificația drapelelor tricolore, datînd din cea mai profundă antichitate. Autorul amintit afirmă că cele trei culori ar fi simbolul vizual al celor trei funcțiuni esențiale din lumea antică: Suveranitatea, cu dublul său aspect, magic și juridic; Forța fizică; Fecunditatea, abundența și fertilitate.

UN EROU

DUMITRU I. RĂDOI, din București, lucrător în cadrul Direcției mișcare și comercial a Ministerului transporturilor și telecomunicațiilor, Departamentul C.F.R., ne-a încredințat copiile cîtorva documente aparținînd eroului sergent Mihail Rădoi, căzut la datorie, în vîrstă de 24 ani, în primul război mondial: poeziile Pentru patria română și Românie (scrise în 1916 și 1917) și două fotografii.

NU LA NOI

Precizăm pentru următorii cititori, precum și pentru toți cei care ne solicită din lucrările prezentate în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție, că acestea pot fi procurate prin librăria „Cartea prin poștă", str. Piatra Moș, nr. 5, București: DUMITRU AGHEORGHIESEI, din București; MIHAIL TULAI, din Deva; AUREL BREBU, din com. Șopotul Vechi, jud. Caraș-Severin; GHEORGHE CATÎRU, din sat Sărdănești, com. Plopșoru, jud. Gorj; IOAN DUMITRU, din Focșani.

Nicolae MINEI

CERERI ȘI OFERTE

CONSTANTIN C. SANDU, str. Progresului, nr. 28, Drăgășani, jud. Vîlcea, solicită: nr. 4, 12/1980; 1-2/1981; oferă: nr. 1-12/1978; 8/1981.

PAUL UNGAR, str. Riul Șoimului, nr. 7, bloc 28, ap. 7, București, oferă colecția completă.

IOAN C. BUSUIOC, str. Vasile Lupu, nr. 83, bloc D-f, ap. 1, Iași, solicită: nr. 1-5/1967; oferă: nr. 11-12/1968; 8/1975; 12/1977; 12/1978; 12/1979.

IOAN MATEI, b-dul. Mihai Viteazu, nr. 32, Timișoara, solicită: nr. 1-9/1967; 1-5, 11/1968; 3-4/1969; 1, 4, 6-11/1979; 1-12/1980; 1-7/1981; oferă: nr. 6, 12/1968; 2, 7-8/1969; 7/1970; 4, 8-11/1972; 5, 8-9/1973; 3, 7, 10, 12/1974; 2-3, 6, 8-12/1975; 3, 6, 8-11/1976; 1, 7-9/1977; 1-2, 4-5, 7-8, 10/1978.

CONSTANTIN NEMEȚ, b-dul. I.G. Duca, nr. 3-11, sc. A, ap. 21, București, solicită: nr. 8-12/1979; 1-12/1980; 1-3/1981; oferă: colecția completă.

MATEI MIHĂESCU, com. Gologanu, jud. Vrancea, solicită: nr. 1/1967; oferă: nr. 6, 9/1967; 7-9/1968; 7/1978; 2,6/1969.

GHEORGHE TURCU, str. Constantin Dobrogeanu-Gherea, nr. 47, Brăila, solicită: nr. 3/1967; 1-2/1979; oferă: 1, 6-9/1967; 1-2, 10/1968; 4/1971; 8/1978; 3/1981.

Cititorii care doresc să primească răspuns în scris la întrebările adresate redacției sînt rugați să atașeze la scrisorile lor un plic timbrat, pe care să-și scrie adresa completă.

CONTENTS (Romanian History) M. MUŞAT The Working Class Party ● I. POPESCU-PUŢURI Titulescu and his Time ● C. POPIŞTEANU 1877-1878. Denmark and Romanian Independance ● War Against Hitler ● The XV-th ICHS: The Revolution in Science and Technology ● D.B. FUNDERBURK The Tilea Affair ● M. DINU The Cucuteni Monument ● The 1907 Socialist Congress ● V. ANANIA Deacon Coresi ● G.T. KIRILEANU Reminiscences on Nicolae Iorga (III) ● ŞT. IANC, I.I. BÎRZU, I.M. ŞTEFAN Nazi Attempts Undone

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. MUŞAT Le Parti de la classe ouvrière ● I. POPESCU-PUŢURI Titulescu et son époque ● C. POPIŞTEANU 1877-1878. Le Danemark et l'indépendance de la Roumanie ● En guerre contre Hitler ● Le XV-e CISH: La Révolution scientifique et technique ● D.B. FUNDERBURK L'Affaire Tilea ● M. DINU Le Monument de Cucuteni ● Le Congrès socialiste de 1907 ● V. ANANIA Le Diacre Coresi ● G.T. KIRILEANU Souvenirs sur Nicolae Iorga (III) ● ŞT. IANC, I.I. BÎRZU, I.M. ŞTEFAN L'échec de certaines tentatives nazies

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. МУШАТ Партия рабочего класса ● И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРЬ Титулеску и его время ● К. ПОПИШТЯНУ 1877-1878. Дания и независимость Румынии ● В антигитлеровской войне ● XV МКИН: Научно-техническая революция ● Д.Б. ФЭНДЕРБЭРК Дело Тиля ● М. ДИНУ Памятник в Кукутени ● Социалистический съезд в 1907 ● В. АНАНИЯ Дьякон Кореси ● Г.Т. КИРИЛЯНУ Воспоминания о Николае Иорге (III) ● ШТ. ЯНК, И.И. БЫРЗУ, И.М. ШТЕФАН Неудача некоторых нацистских попыток

INHALT (Rümänische Geschichte) M. MUŞAT Die Partei der Arbeiterklasse ● I. POPESCU-PUŢURI Titulescu und seine Zeit ● C. POPIŞTEANU 1877-1878. Dänemark und Rumäniens Unabhängigkeit ● Im Krieg gegen Hitler ● Der XV. CISI: Die technisch-wissenschaftliche Revolution ● D.B. FUNDERBURK Der Fall Tilea ● M. DINU Das Denkmal von Cucuteni ● Der sozialistische Kongress von 1907 ● V. ANANIA Der Diakon Coresi ● G.T. KIRILEANU Erinnerungen über Nicolae Iorga (III) ● ŞT. IANC, I.I. BÎRZU, I.M. ŞTEFAN Der Misserfolg einiger nazistischen Versuche

SUMARIO (Historia rumana) M. MUŞAT El partido de la clase obrera ● I. POPESCU-PUŢURI Titulescu y su época ● C. POPIŞTEANU 1877-1878. Dinamarca y la Independencia de Rumania ● En la guerra antihitleriana ● El XV° CICH: La revolución técnico-científica ● D.B. FUNDERBURK El caso Tilea ● M. DINU El monumento de Cucuteni ● El congreso socialista de 1907 ● V. ANANIA El diácono Coresi ● G.T. KIRILEANU Recuerdos sobre Nicolae Iorga (III) ● ŞT. IANC, I.I. BÎRZU, I.M. ŞTEFAN El fracaso de unos intentos nazis

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

62 627